Domnitori
și voievozi
ai țărilor
române

1

CONSTANTIN C. GIURESCU

ALEXANDRU IOAN CUZA

DOMNITORI ȘI VOIEVOZI AI ȚĂRILOR ROMÂNE

CONSTANTIN C. GIURESCU

ALEXANDRU IOAN CUZA

EDITURA MILITARĂ
BUCUREŞTI — 1973

Coperta colecției:
STIHI BOGDAN

PREFAȚA

Scopul lucrării de față — prima dintr-o serie consacrată marilor noștri cîrmuitori — este să înfățișeze viața și opera lui Alexandru Ioan Cuza, insistînd asupra laturii militare a acestei opere, asupra măsurilor pe care domnul Unirii le-a luat pentru a mări, înarma și echipa armata țării, precum și asupra hotărîrii lui de a se împotrivi cu armele la orice încercare a unei puteri străine de a ocupa teritoriul național sau de a aduce vreo știrbire drepturilor și demnității țării. Alesul Moldovei, la 5/17 ianuarie 1859, la Iași și apoi al Munteniei, la 24 ianuarie, la București, a fost colonelul Cuza, șeful oștirii moldovene ; *această ipostază, de ostaș, va fi continuu prezentă, în toți cei șapte ani de domnie atît la începutul ei, cînd Unirea a avut un caracter personal, cît și pe urmă, cînd ea a devenit definitivă, instituțională. Pentru înțelegerea concepției lui Cuza, de apărare cu armele, tabăra de la Florești, din primele luni ale domniei, are valoare de simbol ; după cum tot valoare de simbol are subscripția națională din iarna 1863—1864 pentru înzestrarea armatei cu tunuri, cînd s-a strîns suma necesară achiziției a opt baterii, adică a treizeci și două de tunuri. Cuza, potrivit vechii și continuei tradiții româ-*

nești, a avut comanda armatei și n-a admis niciodată crearea unei gărzi civice, așa cum doreau politicienii care voiau s-o mînuiască pentru scopurile lor proprii, interesate, și cum s-a realizat sub Carol I.

La 15 mai 1973 se vor împlini o sută de ani de la moartea lui Alexandru Ioan Cuza, domnul Unirii și al marilor reforme care stau la temelia statului român modern. Să ne întoarcem cu gîndul spre acest mare patriot, spre cel care a pus întotdeauna interesul țării mai presus de interesul lui personal, spre cel care a înțeles pe cei mulți și săraci și să-i cinstim amintirea.

ALEXANDRU IOAN CUZA. VIAȚA LUI ÎNAINTE DE DOMNIE. ALEGEREA LUI CA DOMN AL MOLDOVEI, APOI AL MUNTENIEI

Alexandru Cuza se trăgea dintr-o veche familie moldoveană din părțile Fălciului, ținutul de dealuri, vii și fînețe care se întindea spre sud-est de ținutul Iașilor. Primul membru al acestei familii despre care știm este Cuza vistiernicelul, pomenit în 1638. Mai multe știri avem despre Dumitrașco Cuza ; acesta a ocupat dregătoriile de comis (1677), clucer (1691), ajungînd, la urmă (1701), mare spătar. Căsătorit cu Safta, fiica lui Toderașco Jora, el s-a amestecat, se pare, în complotul urzit de fostul mare stolnic Vasile Ciaurul împotriva lui Mihai Racoviță, domnul Moldovei și — complotul dînd greș — a plătit cu viața (10/21 ianuarie 1717). Unul din fiii lui Dumitrașco, anume Miron, a luat de soție pe Ilinca, fiica lui Ion Costin hatmanul, deci nepoata marelui cronicar Miron Costin. Așa încît Alexandru Cuza se trage, prin străbunica sa, din Costinești, cărturarii Moldovei. Fiul lui Miron Cuza, Ioan, a ajuns și el, ca și bunicul său, mare spătar și a avut o soartă asemănătoare. Făcînd o opoziție puternică domnului — pe atunci era în scaun Constantin Moruzi — el a fost tăiat, împreună cu un alt mare dregător, Manolache Bogdan vornicul (18/29 august 1778). E a doua jertfă pe care

o dă, pentru treburi politice, familia Cuza. Ioan Cuza a avut mai mulți copii, între care Neculai (1755—1805), ajuns căminar. Acesta, la rîndu-i, l-a avut pe Ioan care e tatăl lui Alexandru Cuza. Ioan a ocupat diferite dregătorii ; a fost spătar, ispravnic de Fălciu și ispravnic de Covurlui, în timpul lui Ioniță Sandu Sturdza (1822—1828) ; a ajuns și postelnic. În afară de moșia de baștină Bărboșii, din ținutul Fălciului, mai avea moșia Bujorul, o parte din moșia Deleni, și o casă în Galați, unde e astăzi Muzeul de Istorie. Mama lui Alexandru Cuza, Sultana, soția lui Ioan, era născută Cozadini, dintr-o familie de origine greco-italiană, din Constantinopol, dar românizată : dovadă e, între altele, faptul că Grigore Cozadini, fiul unui frate al Sultanei, a făcut parte dintre revoluționarii moldoveni de la 1848. Sultana știa limba greacă ; de la ea a învățat-o și Cuza, copil fiind.

A fost discuție în istoriografia română asupra locului și datei nașterii lui Alexandru Cuza ; în urma ultimelor cercetări se admite data de 20 martie 1820 și orașul Bîrlad. Informații asupra copilăriei lui avem puține. Știm că a învățat, pînă în 1831, în pensionul francez al lui Victor Cuenin, la Iași, unde a avut colegi pe cîțiva din viitori săi colaboratori : Mihalache Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Eugen Alcaz, pe verii săi primari Nicolae, Ioan și Panaite Docan, precum și pe viitorul mare artist Matei Millo. E trimis apoi la Paris, unde își ia bacalaureatul în litere, diploma, iscălită de François Guizot, ministrul instrucțiunii publice,

fiind din 8 decembrie 1835. Îl atrăgea medicina, dar spectacolul sălii de disecție îl făcu să renunțe și să se înscrie la drept. N-a isprăvit însă facultatea; deveni, în schimb, membru al Societății economiștilor din Paris.

Reîntors în țară, el intră, ca atîția tineri din acea vreme — astfel, în Muntenia, Vasile Cîrlova, Nicolae Bălcescu, Grigore Alexandrescu — în armată, cu gradul de cadet, adică aspirant la ofițer (15 septembrie 1837). Nu rămase în cadrele ei decît pînă la 8 februarie 1840 cînd își dădu demisia: motivele acestei demisii nu le cunoaștem. Între 13 și 24 februarie 1842 e numit prezident al judecătoriei ținutului Covurlui, unde rămîne pînă în toamna anului 1845 și anume între 27 septembrie și 9 octombrie. Între timp, Alexandru Cuza se căsătorise, la 30 aprilie 1844, cu Elena Rosetti-Solescu, fiica postelnicului Iordache și a Ecaterinei, născută Sturdza. Fratele Elenei, Theodor Rosetti, viitorul prim-ministru din 1888, a ocupat, sub Cuza, postul de prefect de Vaslui. Un alt frate al ei, Dimitrie Rosetti, a deținut interimatul Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică în răstimpul 23 mai — 23 septembrie 1861, președinte de Consiliu fiind Anastase Panu.

La 1848, Alexandru Cuza a fost în primele rînduri. A luat cuvîntul la adunarea de la hotelul „Petersburg" din Iași, la 27 martie, cerînd înfăptuirea de reforme. În întrunirea din casa lui Alexandru Mavrocordat, la Copou, în seara de 29 martie, după ce s-a aflat că Mihai Sturdza nu vrea să accepte programul de reforme ce i se înfățișase, Cuza, alături de Vasile Ghica

şi de C. Racliş, *a preconizat înarmarea celor întruniţi* care să meargă a doua zi la domnie spre a cere înfăptuirea reformelor. Era prea tîrziu însă. Mihai Sturdza, dispunînd de ştirea din Iaşi, arestă, chiar în acea noapte, pe cei mai mulţi dintre fruntaşii mişcării şi, între ei, şi pe Cuza. Închişi în cazarmă şi brutalizaţi — în această împrejurare capătă viitorul domn o rană la picior de care va suferi multă vreme — treisprezece dintre aceşti fruntaşi, inclusiv Cuza, fură porniţi la Galaţi spre a fi trimişi peste hotar, în Turcia. Suiţi într-o barcă, aceasta, în loc să ajungă la Măcin, se îndreptă însă — marinarii greci, supuşi englezi, fiind cumpăraţi prin intermediul consulului englez local — spre Brăila. De aci, cu paşapoarte austriece, unii dintre exilaţi trecură în Transilvania. Cuza participă astfel la marea întrunire de la Blaj, din 3/15 mai, unde văzu mulţimea ţăranilor veniţi din toate părţile Transilvaniei şi auzi cuvîntul lui Simion Bărnuţiu şi Avram Iancu. De aci plecă în Bucovina, unde făcu parte, împreună cu Costache Negri, Petrache Cazimir şi alţii, din Comitetul revoluţionar moldovean, constatat documentar încă la începutul lunii iunie 1848. Din Bucovina — între timp, izbucnise holera — Cuza plecă la Viena, de aci la Paris, apoi la Constantinopol de unde porni spre ţară, însoţind pe noul domn al Moldovei, Grigore Ghica, om cu vederi mult mai liberale decît predecesorul său, Mihai Sturdza, şi, pe deasupra, partizan convins al Unirii. Ghica numi pe Cuza preşedinte al judecătoriei Covurlui, funcţie în care îl constatăm docu-

mentar la începutul lui octombrie 1849. În această calitate rămase el pînă la 15 februarie 1851 cînd i se încredință postul de director al Ministerului de Interne. În ambele funcții, el se remarcă printr-un respect desăvîrșit al legii, printr-o cinste exemplară și, totodată, printr-o adîncă înțelegere față de țărănime. Meritele sale ca judecător și administrator au fost de altfel relevate de către domn în două rînduri, ultima dată la 18 mai 1855 cînd, acordînd lui Cuza rangul înalt de vornic, arată că aceasta e o răsplată pentru serviciile aduse ca „prezident al judecătoriei ținutului Covurlui" și pentru „ale sale merite personale și credința către Noi și Patrie". La 6 iunie 1856, Ghica numește pe vornicul Alecu Cuza „în postul de pîrcălab la orașul și portul Galați". După încetarea domniei lui Ghica, e instalat — potrivit tratatului de la Paris — un caimacam și anume Teodor Balș, care nu favoriza pe unioniști ; el înlocuiește deci pe Cuza la 19 septembrie stil vechi. Se întîmplă însă că Balș moare curînd și urmașul acestuia la căimăcămie, Nicolae Vogoride, și el un adversar al Unirii, vrînd să-și facă partizani, numește din nou pe Cuza în postul de pîrcălab de Covurlui, la Galați (14/26 februarie 1857). Spre a și-l apropia și mai mult, el îl reintegrează și în cadrele armatei, la 16 martie, ca sublocotenent, și-l atașează statului major. Îl înaintează apoi, la 24 aprilie, locotenent, după patru zile, la 28 aprilie, îl face căpitan, iar după alte cinci, la 3 mai, maior. Era o înaintare cu totul în afara regulii, excepțională — ea a și stîrnit vîlvă și comentarii. Nu

constituia însă un „unicum"; şi în trecutul nostru şi în trecutul altor ţări, au mai fost promovări rapide, uneori numiri de-a dreptul în grade superioare, mai ales în vremuri de mari schimbări, revoluţionare. Vogoride îşi închipuia, desigur, că astfel şi-a asigurat în Cuza un devotat. S-a înşelat însă amarnic, deoarece acesta, om de caracter, nu înţelegea să renunţe la convingerile sale unioniste — pentru care militase la 1848 — de dragul unor avantaje materiale. Aşa încît Cuza nu-şi ascunse nici de data aceasta părerile, ceea ce avu ca urmare îndepărtarea sa din Galaţi, tocmai în timpul alegerilor pentru Divanul Ad-hoc, sub pretextul unor „osăbite lucrări la districtul Ismail şi Cahul". La această măsură, Cuza răspunse, peste cîteva zile, printr-o răsunătoare demisie în care înşira toate ingerinţele administraţiei în alcătuirea listelor electorale, ingerinţe ce urmăreau obţinerea, la alegeri, a unui rezultat antiunionist. Demisia făcu mare senzaţie atît în ţară, cît şi în cercurile diplomatice, şi contribui la hotărîrea Puterilor garante de a se anula alegerile falsificate. La noua consultare electorală, unde unioniştii obţinură o victorie zdrobitoare — din 83 de deputaţi numai doi se pronunţară contra Unirii — Cuza fu ales deputat al oraşului Galaţi. În Divanul Ad-hoc, el votă, în şedinţa din 19 decembrie, pentru propunerea lui Costache Negri de a se împroprietări ţăranii, vînzîndu-li-se loturile cultivate de ei, şi contra părerii majorităţii comitetului marilor proprietari care considera pe ţărani drept chiriaşi ai loturilor respective. Faţă de succesul masiv obţinut

de unioniști și de faptul că Marile Puteri admiseseră, dacă nu în întregime, dar în parte revendicările lor, — se hotărîse, anume, prin *Convenția de la Paris* (7/19 august 1858), ca cele două țări să poarte numele de Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, sub suzeranitatea Porții și garanția colectivă a Marilor Puteri, cu o Comisie Centrală, pentru pregătirea legilor, și o Curte de Casație comune, dar cu doi domni, două Camere și două guverne — caimacamul Vogoride își modifică atitudinea ce adoptase față de Cuza. El îl avansă, la 20 august 1858, la gradul de colonel și îl numi, peste vreo trei săptămîni, la 12 septembrie 1858, ajutor al hatmanului miliției, post important în ierarhia militară. Ordinul de numire în această ultimă ipostază îl arată pe Cuza „colonel de lăncieri", așadar aparținînd cavaleriei. Hatmanul miliției, Gheorghe Manu, îi trimite, la 22 septembrie, o adresă cerîndu-i să se informeze de starea pichetelor de-a lungul Dunării și a granței pe uscat, precum și de starea localului din Bolgrad unde urmează a se instala ștabul unui batalion ; nu se vor închiria localuri la Reni, Ismail și Chilia, deoarece acolo sînt încăperi sufiiciente pentru a primi trupele. Căimăcămia de trei, care potrivit Convenției de la Paris (7/19 august 1858) a urmat lui Vogoride — căimăcămie ce cuprindea doi liberali : Anastase Panu și Vasile Sturdza, și un reacționar, Ștefan Catargiu — avansează, la rîndul ei, pe Cuza, însărcinîndu-l, la 23 octombrie 1858 „și cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor" postului de hatman. Cu alte cuvinte,

pînă la numirea unui titular în acest post de conducere a armatei, Cuza îi ține locul. Cînd colonelul Stematin, comandantul flotilei Dunării, îi raportează, la 29 decembrie, din Galați, asupra necesității de a se face cît mai curînd îngrăditura carantinei, el îi dă titlul de „îndeplinitor îndatoririlor de șef al oastei principatului Moldovei". *Așadar, în momentul alegerii sale, la Iași, ca domn (5/[illegible] ianuarie 1859), Cuza era comandantul întregii armate moldovene.* Era și un om popular ; demisia sa răsunătoare din postul de pîrcălab, într-un moment hotărîtor, îl făcuse cunoscut în întreaga țară. Era, pe deasupra, simpatic și inteligent, avînd replica promptă și ascuțită. Chiar și slăbiciunile sale — nu disprețuia, mai ales nu disprețuise în tinerețele sale un pahar de vin bun și omagia frecvent sexul frumos — erau din acelea pe care contemporanii le priveau, ca și în trecut, cu îngăduință. Pe de altă parte, nu era nici un ambițios, doritor de a face, cu orice preț, carieră și nici nu umbrea pe ceilalți prin mari însușiri ; de orator, ca Mihalache Kogălniceanu, de talent, ca Alecsandri, sau de prestigiu, ca Negri. I se cunoștea firea dezinteresată : nu se folosise niciodată de slujbe spre a face, ca alții, avere. Patriot și cu idei largi, liberale, nu era însă un radical, cu idei extremiste. Așa se explică de ce, atunci cînd în întrunirea de la Costache Rolla, fruntaș unionist, în seara zilei de 3 ianuarie, după diverse încercări nereușite de a se pune de acord asupra unui candidat, se rosti numele lui Cuza, toată lumea fu de acord. Așa se explică de ce

chiar și partizanii Sturdzeștilor — candidau atît fostul domn Mihai Sturdza, cît și fiul său Grigore, dar n-aveau nici unul suficiente voturi — adăugară, la 5 ianuarie, glasurile lor, în loc să se abțină sau să fie contra. Este incontestabil că în alegerea de la Iași a tras în cumpănă personalitatea lui Cuza, reprezentativă pentru noile idei și sentimente care frămîntau societatea românească și, în același timp, fără a avea trăsăturile de evidentă, zdrobitoare superioritate care, adesea, sînt o piedică, prin invidia și gelozia ce provoacă, în realizarea unui acord unanim.

Cîteva zile după alegerea lui Cuza ca domn al Moldovei, și anume între 8 și 12 ianuarie stil vechi, avură loc alegerile de deputați pentru Adunarea Electivă a Țării Românești. Orașele votară în majoritate, iar Bucureștii exclusiv, pentru candidații partidei naționale și liberale ; în Capitală fură aleși Nicolae Golescu, C. A. Rosetti și Vasile Boerescu. Alegătorii direcți ai județelor — deci moșierii — votară însă pentru exponenții partidei conservatoare. Dacă deputații conservatori ar fi fost uniți și ar fi votat pentru un singur candidat, atunci alegerea acestuia ca domn era asigurată. Din fericire însă, întocmai ca în Moldova, ei erau divizați ; unii, cei mai numeroși, susțineau pe Gheorghe Bibescu, fostul domn, care părăsise tronul în urma revoluției de la 1848 ; ceilalți pe Barbu Știrbei, fratele și succesorul la domnie al lui Bibescu. În ce privește căimăcămia, și aici existau două tabere : doi din cei trei caimacami, anume Emanoil Băleanu și Ioan

Manu erau conservatori, în timp ce al treilea, Ioan Al. Filipescu, om de centru, simpatiza cu partida liberală. În această situație, cu o majoritate conservatoare atît în Camera Electivă, cît și în căimăcămie, partida liberală avea de dus o luptă grea spre a asigura reușita unui candidat al ei. Ea dete totuși lupta și, utilizînd o dublă tactică, izbuti să-și impună punctul de vedere. Mai întîi, ea întreținu și adînci diviziunea în sînul taberii majoritare, răspîndind zvonul că aderenții lui Alexandru Ghica, fostul domn, devenit acum aliatul partidei liberale, ar prefera pe Barbu Știrbei lui Bibescu. Apoi, aplicînd procedeul care se întrebuințase și în Moldova, ea urmări cu tenacitate să micșoreze numărul deputaților conservatori prin casarea alegerilor neregulate. În acest scop, partida liberală se folosi de un mijloc esențial : mobiliză masele, canalizînd și utilizînd din plin dubla dorință care le anima — a unirii sub un domn nou și a unor reforme în sens democratic care să le asigure o viață mai bună. Prin tineri propagandiști, în frunte cu Neculai Orășeanu, fură ridicate masele bucureștene : meseriașii — în special tăbăcarii care se ilustraseră și la 1821 și la 1848, și măcellarii cu cuțitele lungi ale meseriei, — apoi negustorii, mai ales cei mijlocii și mici, în frunte cu oborenii, precum și locuitorii de la marginea orașului, mahalagii, purtînd ciomege groase și, la brîu sau la cizmă, cuțitul, pentru orice împrejurare. Nu lipsea, bineînțeles tineretul studios ; fură chemați și țărani din satele vecine și chiar mai îndepărtate ale județelor Ilfov și Dîmbo-

vița, dar marea majoritate au constituit-o bucureștenii. Așa încît, în dimineața zilei de 22 ianuarie, cînd începură lucrările Adunării Elective, în vederea alegerii domnului, dealul Mitropoliei și curtea Adunării erau pline de o mare mulțime care nu se sfii să huiduiască pe cei doi caimacami reacționari și care, la un moment dat, sub conducerea lui Orășeanu, pătrunse chiar în sala de ședințe. Cînd reprezentanții partidei liberale și ai aliaților acesteia cerură să fie invalidați acei deputați care au fost aleși în mod neregulat, majoritatea conservatoare își dădu seama că, dacă se opune, riscă să aibă de a face cu reacțiunea maselor. Rezultatul a fost invalidarea, în ședința din 23 ianuarie, a șapte deputați ai majorității și doi ai partidei liberale ; totuși și așa, conservatorii aveau încă majoritatea : 33 de locuri față de 30. Tensiunea persista, fiecare tabără voind să aleagă ca domn pe un reprezentant al ei. În această atmosferă, într-o ședință a membrilor partidei liberale, ținută în noaptea de 23 spre 24 ianuarie, într-o sală a hotelului „Concordia" de pe Strada Germană, actuala stradă Smîrdan, se propuse de către Dimitrie Ghica — care-și dădea seama că o candidatură a lui este exclusă — să fie ales ca domn al Munteniei, Alexandru Cuza, domnul Moldovei. Propunerea întruni adeziunea unanimă ; se hotărî ca a doua zi, în ședința Adunării Elective, toți deputații partidei liberale să voteze în acest sens ; se decise, în același timp, să se păstreze secretul

pînă atunci pentru ca să se împiedice eventuale manevre. Numai comandantul armatei, generalul Vlădoianu, fu informat, şi el se arătă dispus să contribuie la realizarea celor hotărîte. A doua zi, 24 ianuarie 1859, după ce se deschise şedinţa Adunării Elective, la orele 11 dimineaţa, Vasile Boerescu ceru preşedintelui şedinţă secretă, avînd a face o propunere. Cererea se admise şi deputaţii trecură într-o sală vecină unde Boerescu luă din nou cuvîntul. El arătă că pricina dezbinării stă în faptul că fiecare dintre cele două tabere vrea să-şi impună candidatul său la domnie, fiecare nu vrea să vadă triumfînd tabăra adversă. De aci discordie şi discredit ; „anarhia — continuă el — nu e departe şi inamicul e la porţile noastre". Există totuşi un mijloc de a ieşi din impas. Toţi sîntem de acord să ne unim asupra principiului Unirii, care a fost proclamat chiar „în această Cameră" cu prilejul Divanului Adhoc. „Dar a ne uni asupra principiului Unirii — continuă Boerescu — este a ne uni şi asupra persoanei ce reprezintă acest principiu. Astă persoană este Alexandru Ioan Cuza, domnul Moldovei ! Se ne unim asupra acestui nume — încheie el — şi posteritatea ne va binecuvînta... şi conştiinţa noastră va fi împăcată, că ne-am împlinit... o datorie sfîntă". Cuvîntarea produse o adîncă impresie ; cei mai mulţi dintre deputaţi aveau lacrimi în ochi. Un reprezentant al majorităţii, doctorul Arsachi, aprobînd propunerea, cită precedentul Suediei

și Norvegiei, care aveau unul și același suveran. Alți deputați, între care însuși fiii lui Știrbei și Bibescu, foștii candidați, își dădură de îndată asentimentul ; se încheie pe loc un act, iscălit de toți cei prezenți și întărit prin jurămînt, în sensul că vor vota ca domn în mod unanim, pe Cuza. Ședința secretă durase o oră și jumătate. Odată acordul stabilit, restul a mers de la sine. Deputații trecură în sala de ședințe unde, după constituirea Adunării, se păși la alegerea domnului. Unul dintre vicepreședinți, Constantin Cantacuzino, fost caimacam la 1848, luînd cuvîntul, arătă că, potrivit Convenției, nemaifiind „nici o osebire" între munteni și moldoveni, „cîmpul alegerii ne este mai întins decît totdeauna". Se depune jurămîntul, potrivit căruia votul nu va fi înrîurit de nici un interes personal, nici de un alt considerent în afară de acela al binelui public. Se trece apoi la votare, care se îndeplinește după toate formele prescrise, iar despuierea scrutinului are loc în mijlocul tăcerii depline. Toate cele 64 de buletine de vot poartă numele lui Alexandru Ioan Cuza ; unele din ele cuprind și urări ca de pildă „spre mărirea patriei", „spre fericirea românilor" și altele asemenea. Biroul constată unanimitatea voturilor și proclamă pe noul ales, ceea ce provoacă o adevărată explozie de entuziasm. Consulii străini, de față, sînt adînc impresionați. La manifestarea de bucurie a Adunării, îi corespunde una și mai puternică, de proporții extraordinare, a mul-

ţimii masate nu numai pe dealul Mitropoliei, dar şi pe străzile vecine. Peste 30 000 de oameni — un ziar dă chiar cifra de peste 50 000 — aclamă din toată inima pe Cuza, în care îşi pun nădejdile, de la care aşteaptă o viaţă mai bună. Entuziasmul în oraş a fost ca niciodată. Mulţimea imensă, amestecată cu oştirea, joacă „la toate răspîntiile" *Hora Unirii,* în sunetele muzicilor militare şi la lumina torţelor. Pretutindeni manifestaţii de bucurie ; se trag clopotele tuturor bisericilor ; clădirile publice şi casele particulare sînt puternic luminate ; tarafuri de lăutari în tot locul ; oamenii se îmbrăţişează fără să se cunoască. Îndată după proclamarea votului, preşedintele Adunării Elective trimisese o telegramă „Înălţimii Sale Alecsandru Ioan I domnul Moldovei şi Ţării Româneşti", la Iaşi, în care, anunţîndu-i alegerea „în unanimitate", îi arăta că Adunarea „salută cu respect şi amor pe domnul său şi îl învită să ea cîrma ţării". Şedinţa se ridicase la orele 6 şi jumătate seara. La telegrama care îi anunţa alegerea, Cuza răspunde tot telegrafic : „Mulţumesc Adunării Elective... pentru votul său unanim de încredere şi declar că primesc cu mîndrie şi recunoştinţă de a fi domn a Ţării Româneşti, precum sînt domn a Moldovei". Printr-o nouă telegramă, expediată din Iaşi la orele 5 şi 30 dimineaţa, în ziua de 25 ianuarie şi contrasemnată de Vasile Alecsandri, ministrul de externe, Cuza invită pe preşedintele Adunării Elective să aducă la cunoştinţa mem-

brilor acesteia că a însărcinat pe „dumnealui logofătul Ioan A. Filipescu și pe d-lui logofătu Necolai Golescu a primi frînele guvernului din mîinile caimacamiei“ și că l-a numit pe cel dintîi președinte al Consiliului și ministru de justiție, iar pe cel de al doilea ministru de interne. I-a autorizat, în același timp, „a compune un Minister provizoriu“, minister care se și constitui de îndată.

PRIMII TREI ANI DE DOMNIE. RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII ȘI DEFINITIVAREA EI

(24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862)

Ecoul dublei alegeri. Actul de la 24 ianuarie 1859 a avut un extraordinar ecou pe toată întinderea pămîntului românesc, de o parte și de alta a Carpaților. Chiar în aceeași seară încep a sosi telegrame de felicitare la Iași. Printre cele dintîi este aceea a administratorului ținutului Putna, D. Dăscălescu, care, anunțînd pe Cuza că „frații noștri munteni" l-au ales ca domn al țării, îl felicită în numele ținutului ce va deveni „centrul României". Sosesc mesaje din toate orașele de dincoace și de dincolo de Milcov. Telegrama din Piatra Neamț este iscălită de 68 de cetățeni care arată că prin alegerea de către Camera Electivă a Țării Românești „românii văd împlinirea celor mai fierbinți dorinți a nației. Sînt bucurii — adaugă ei — care nu stau în puterea omenească a le exprima". Maiorul Buzdugan din Roman, felicitîndu-l pe Cuza, arată că națiunea l-a ales pentru patriotismul, curajul, spiritul său de dreptate și de nepărtinire. În Transilvania, ecoul dublei alegeri a fost remarcabil. Amîndouă foile progresiste românești, anume „Gazeta Transilvaniei" și „Foaie pentru minte, inimă și literatură" publică articole entuziaste despre rolul maselor populare în succesul de

la București. Ele descriu pe larg bucuria ce a cuprins aceste mase la știrea alegerii lui Cuza. „Pe străzi se auzeau numai aclamații : Alexandru Ioan Cuza... Unire... Unire" relatează transilvăneanul George Barițiu, care se afla pe atunci la București. Și el încheie : „Faptul este atît de mare, bucuria atît de mare încît pana tremură în mîna mea și o las". Avea dreptate, prin urmare, învățatul Al. Papiu-Ilarian, transilvănean reprezentativ, atunci cînd, ceva mai tîrziu, scria : „Românii din Transilvania numai la Principate privesc... Iar cînd s-a ales Cuza domn, entuziasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decît în Principate". Și foile progresiste săsești și ungurești relevă însemnătatea actului de la 24 ianuarie. „Kronstädter Zeitung" din Brașov, considerînd acest act ca memorabil, conchide : „De 200 de ani, poporul român n-a fost așa de fericit". Iar foaia maghiară clujeană „Koloszvári Közlöny" arată și ea că alegerea de la București este „o demonstrație care face cinste poporului român, o victorie rar întîlnită la istorie". Același puternic ecou provoacă dubla alegere a lui Cuza și la românii din străinătate. Ioan Alecsandri, fratele lui Vasile, într-o scrisoare trimisă acestuia din urmă, din Paris, la 25 ianuarie stil vechi, arată atît „comoția" ce i-a produs știrea, cît și efectul ei în cercurile diplomatice și de presă franceză, „surprindere, mirare, admirație pretutindeni". Dimitrie Cretulescu trimite, din Geneva, o scrisoare exultantă la 28 ianuarie, lui Ion Bălăceanu, la București, mulțumindu-i de „un milion de ori" pentru telegrama sa ; era

bolnav în casă, dar vestea alegerii lui Cuza i-a redat „sănătatea, bucuria și fericirea". A doua zi după alegere, la 25 ianuarie, președintele Adunării Elective din Țara Românească anunță pe Vasile Alecsandri, ministrul de externe al Moldovei, că o delegație a Adunării, cuprinzînd, între alții, pe Nicolae Golescu și pe C. A. Rosetti, pleacă spre Iași spre a anunța principelui Cuza alegerea sa ca domn al Țării Românești. La rîndul ei, Adunarea Electivă moldoveană trimitea la București o delegație similară al cărei purtător de cuvînt era Mihail Kogălniceanu. Acestuia îi răspunse Vasile Boerescu ; lui C. A. Rosetti, care vorbi la Iași, îi răspunse însuși Cuza. Rosetti fu așa de entuziasmat încît, telegrafiind la București despre „primirea splendidă" ce li se făcuse, termină prin cuvintele : „Domnul este întru toate sublim".

Sentimentele bucureștenilor față de noul ales s-au manifestat cu toată puterea cu prilejul sosirii acestuia în oraș. Încă în ajun, la 7/19 februarie, Kogălniceanu, care rămăsese aici, în așteptarea domnului, îi scrie acestuia : „Situația este magnifică. Poporul e beat de entuziasm. Încă de azi, orașul e în sărbătoare. Toată lumea a ieșit în stradă. Veți primi o ovație cum n-a primit niciodată vreun domn în Principate, ce spun eu, cum n-au avut nici suveranii marelor state". Într-adevăr, a doua zi, o imensă mulțime a întîmpinat pe Cuza. Pînă dincolo de pădurea Băneasa se înșiraseră, de ambele părți ale șoselei, zeci de mii de bărbați, femei și copii. Un grup numeros de călăreți — între

șase și șapte sute — cu lente tricolore și purtînd în frunte un frumos stindard, i-a ieșit înainte, cu buchete de flori, la „trei sferturi de poștă", adică la 15 kilometri de oraș, tocmai dincolo de Otopeni. Cuza — al cărui drum de-a lungul Munteniei, de la Focșani, unde îl aștepta o delegație de notabilități trimisă din București și pînă în Capitală, a însemnat un adevărat triumf — a văzut aici ieșindu-i în cale literalmente tot poporul. Un arc de triumf fusese ridicat la intrarea în oraș ; altele jalonau parcursul din loc în loc. Podul Mogoșoaiei — Calea Victoriei de azi — era înțesat de lume ; toate casele împodobite cu covoare și verdeață la balcoane și ferestre ; oamenii stăteau și pe acoperișuri. Corporațiile de meșteșugari erau toate de față, fiecare staroste cu steagul alături și încins cu eșarfa tricoloră. Sunau clopotele celor 130 de biserici ale orașului și alaiul lui Vodă trecea spre Mitropolie petrecut de uralele necontenite și de strigătele de bucurie ale mulțimii. Avusese dreptate Kogălniceanu: niciodată pînă atunci nu fusese primit vreun domn român atît de frumos, cu atîta căldură, cum a fost primit Cuza în vechiul oraș al lui Bucur, în acea neuitată după-amiază de 8/20 februarie 1859.

Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri. Dar dacă în țară acordul era unanim, nu tot așa se petreceau lucrurile cu marile Puteri garante. Chiar în seara de 24 ianuarie, reprezentantul Rusiei la Constantinopol te-

legrafia la Petersburg că Poarta consideră dubla alegere a lui Cuza ca o violare a Convenției de la Paris, că ea cere telegrafic convocarea unei conferințe și speră că o decizie unanimă a puterilor, notificată populației Principatelor, va preveni necesitatea unei intervenții armate ; între timp, ea nu recunoștea în Țara Românească decît autoritatea căimăcămiei. În afară de Turcia, nici Austria nu recunoștea dubla alegere fiindcă ea considera că, unite, Principatele devin, în mod natural, un necontenit centru de atracție pentru românii de peste munți care, în cele din urmă, se vor uni și ei, formînd un singur stat, după cum s-a și întîmplat. Franța însă ne sprijinea, deoarece *principiul naționalităților* constituia o trăsătură caracteristică a politicii europene a împăratului Napoleon al III-lea care socotea, pe lîngă aceasta, că un stat român unit, la Dunărea de jos, va fi un punct de sprijin al influenței politice și al expansiunii economice franceze în sud-estul european. Rusia era și ea în favoarea recunoașterii dublei alegeri, întrucît aceasta însemna un pas înainte pe calea întăririi statului român, deci, implicit, a slăbirii Turciei. Iar Sardinia avea interese similare românilor : orice succes al principiului Unirii îi servea direct și imediat, deoarece ea urmărea formarea unui stat unitar italian. Prusia n-avea motive să nu recunoască alegerea ; antagonismul față de Austria, era, dimpotrivă, un argument pentru recunoaștere. În sfîrșit, Anglia, voind a sprijini Turcia, adoptase la început o atitudine de re-

zervă ; ea se va modifica ulterior în sens favorabil.

Conferința cerută de Turcia a fost convocată la Paris și ea și-a început lucrările la 26 martie / 7 aprilie. În vederea acestor lucrări, pentru a explica suveranilor Puterilor garante și guvernelor responsabile felul cum s-a ajuns la dubla alegere și pentru a le solicita sprijinul, fură trimise din țară misiuni speciale. S-a recurs la acest mijloc, al misiunilor, deoarece Principatele Unite, nefiind încă independente, n-aveau dreptul, conform uzanțelor internaționale, la reprezentanțe diplomatice permanente. Fu trimis deci Vasile Alecsandri la Paris, la Londra și la Torino, Ludovic Steege, un bun financiar și vechi prieten al lui Cuza — descindea, după mărturia lui Kogălniceanu, din suedezii lui Carol al XII-lea rămași la București — la Viena și la Berlin, iar principele Obolenski, un alt vechi și devotat prieten al lui Cuza și căsătorit cu o moldoveancă, la Petersburg. Alecsandri, simpatic și cult, cu o conversație agreabilă, cunoscînd uzanțele diplomatice, avînd și calitatea oficială de ministru de externe al Moldovei, fu bine primit pretutindeni. Mai întîi, la Paris, unde văzu, în două rînduri, pe Napoleon al III-lea și, bineînțeles, pe ministrul de externe al acestuia, Walewski ; împăratul făgădui sprijinul său și dădu ordin să se pregătească zece mii de puști cu cartușele respective — un dar din partea sa armatei române ; el era dispus să trimită și o misiune militară pentru reorganizarea acestei armate și înființarea de stabilimente militare industriale :

„fonderii, fabrici de praf, de capsule, de plumb etc.", după propriile cuvinte ale lui Alecsandri, din scrisoarea pe care o trimite el, la 2/14 martie, din Paris lui Cuza. „Vîntul suflă a războiu — adaugă el — poate ca să fim chemaţi a lua şi noi parte la el, şi, precît am înţeles, *on compte sur nous*[1]. Împăratul are opinie bună de români şi de domnul lor. Primirile ce mi-au făcut mi-au dovedit că se interesează mult de soarta noastră şi că te consideresză ca pe *întîiul său adiotant*". La Londra, Alecsandri văzu pe ministrul de externe englez, Malmesbury ; faţă de asigurările pe care le dădu acestuia că românii înţeleg să păstreze legăturile cu Poarta şi să se conformeze Convenţiei, demnitarul englez îl asigură, la rîndul său, că va avea „sentimentele cele mai amicale" faţă de persoana lui Cuza şi că Anglia se interesează în mod particular de prosperitatea României. La Torino trimisul român a văzut pe regele Victor Emanuel al II-lea şi pe primul ministru al acestuia, Cavour : primirea a fost excelentă. Într-o scrisoare pe care o trimite lui Cuza, la 21 martie/ 2 aprilie, Alecsandri îi arată că a găsit pretutindeni în cercurile italiene „o profundă simpatie pentru succesul cauzei noastre ; sîntem trataţi ca fraţi". Doctorul Steege îşi îndeplini misiunea la Berlin ; la Viena însă Buol, ministrul de externe, nu-l primi în calitate de trimis oficial, ci numai ca o „veche cunoştinţă" şi refuză, în consecinţă, să ia act de scrisoarea

[1] Se contează pe noi.

pe care acesta o adusese din partea lui Cuza. Atitudinea Austriei, de ostilitate, continua, și aceasta se văzu și la primele două ședințe ale Conferinței de la Paris. În timp ce cinci dintre Puterile garante — și anume Franța, Rusia, Anglia, Prusia și Sardinia — hotărîră, în cea de a doua ședință (1/13 aprilie), la propunerea lui Walewski, să ceară Porții ca să recunoască dubla alegere, Austria nu aderă la acest punct de vedere. Dar războiul care începu îndată după aceea (14 :/26 aprilie) între ea, de o parte, Franța și Sardinia de alta, o obligă să fie mai concesivă : se temea să nu-și complice situația, ridicînd împotriva ei atît pe români, cît și pe unguri care, după înfrîngerea din 1849, nu așteptau decît un prilej favorabil spre a scăpa de dominația austriacă. Între timp, Turcia tergiversa. La 14/26 aprilie, Costache Negri scria, din Constantinopol, lui Cuza că, după trei ședințe ale Consiliului de Miniștri al Porții, nu s-a luat încă nici o hotărîre în privința recunoașterii dublei alegeri. El adăuga că au loc concentrări de trupe care sînt trimise la Șumla, cartierul general, deci spre Dunăre. Față de eventualitatea unei intervenții militare turcești, Cuza reacționă cu fermitate : decise, la 14/26 aprilie, concentrarea armatei muntene și moldovene, într-o tabără, la Florești, între Ploiești și Cîmpina, de unde ea se putea deplasa ușor atît spre linia Dunării cît și, în cazul unui conflict cu Austria, spre Transilvania. La 17/29 aprilie, polonul Gradowicz, devotatul lui Ion Ghica, scria acestuia, din București, la Iași, că s-au și dat ordinele pentru concentrarea ar-

matei la Floreşti, şi că principele Cuza şi-a amînat vizita în Oltenia tocmai spre a grăbi preparativele pentru formarea zisei tabere. Se strîng aci trupe din toate armele : infanterie — inclusiv grăniceri şi dorobanţi cu schimbul —, artillerie, cavalerie, în total circa 12 000 de oameni şi 26 de guri de foc. Comandant al întregii oştiri din tabără e numit generalul moldovean Milicescu ; doctorului Carol Davila, francez venit în Ţara Românească sub domnia lui Barbu Ştirbei şi căsătorit cu o româncă, i se încredinţează conducerea serviciului sanitar militar. Efectul la Constantinopol al măsurilor militare româneşti fu cel scontat ; atitudinea războinică a unor cercuri turceşti se atenuă ; contribui la aceasta şi faptul că delegaţia moldo-muntеană care aştepta de atîtea luni la Poartă primi o adresă formală de la Cuza, confirmată prin două telegrame, de a reveni imediat în ţară. Războiul franco-sardo-austriac, terminat prin înfrîngerea Austriei, contribui şi el la decizia finală. După încheierea ostilităţilor, avu loc la 26 august/7 septembrie, cea de a treia şedinţă a Conferinţei, cînd, în sfîrşit, Turcia şi Austria recunoscură şi ele dubla alegere. Cu trei zile mai înainte, la 23 august, avusese loc o manevră generală, la Băicoi, a trupelor concentrate în tabăra de la Floreşti. Manevra avea ca temă o ofensivă de o parte şi de alta a şoselei Floreşti—Băicoi, în direcţia Băicoi, pentru a apăra şoseaua şi linia telegrafică Ploieşti—Cîmpina. Trupele ofensive („albaştrii") erau alcătuite din regimentul de „muşchetari" şi regimentul nr. 1, batalionul de gră-

niceri, două escadroane de cavalerie moldovean㠄, două escadroane de cavalerie munteană şi două escadroane de dorobanţi cu schimbul, o companie din batalionul 3 şi o baterie de artilerie. Iar trupele defensive („roşii") cuprindeau regimentul nr. 3, regimentul de vînători, patru escadroane de cavalerie munteană, 4 escadroane de dorobanţi cu schimbul şi o baterie de artilerie. O gravură contemporană arată, mai mult sau mai puţin fidel, această manevră.

Tabăra de la Floreşti se închisese îndată după hotărîrea luată de Conferinţa de la Paris, şi anume la 30 august/11 septembrie, ziua de nume a lui Cuza. Domnul, care, începînd de la 13 iulie stătuse în tabără tot timpul, dădu cu acest prilej un ordin de zi ; pentru valoarea sa documentară, îl reproducem în întregime, precum urmează :

„O s t a ş i r o m â n i,

Cît am fost între voi la tabăra de la Floreşti, ne-am încredinţat de spiritul de disciplină şi de simţirea onorului militar ce vă insuflă. Prin asemine virtuţi o armie se face tare, respectată şi folositoare ţării.

Ostaşul bun e acela care ştie a-şi îndeplini îndatorirele cu hotărîre nestrămutată, acela care susţine cu tărie onorul steagului său, acela care, credincios giurămîntului său către guvern, îşi dă viaţa cu mulţămire ordinului legal şi apărarea patriei sale.

Aceste nobile virtuți le-am găsit în voi, ostași români din îmbele Principate, și pentru ca să vă dau o însemnătoare dovată de stimă, am hotărît a vă apropia încă mai mult de persoana noastră, luînd asupră-ne comanda superioară a întregii oștiri române.

De astăzi înainte, voi îți privi în persoana Noastră nu numai pe vechiul vostru tovarăș de arme, nu numai pe Domnitorul țării, ci chiar pe șeful vostru militar. Ear din parte-ne găsim de mulțămire a vă declara deplina încredere ce avem că în orice întîmplare veți fi vrednici de stima Noastră, vrednici de recunoștința Țării, vrednici de deviza armiei române : Onor și Patrie."

Adăugăm, că, de drept, potrivit tradiției naționale, domnul era comandantul suprem al armatei.

Măsuri de unificare a armatei și administrației. Pregătirea și realizarea Unirii depline. Paralel cu demersurile pentru recunoașterea dublei alegeri, se iau măsuri în vederea unificării armatei și administrației. La 15/27 martie, Barbu Vlădoianu, generalul armatei muntene, răspunzînd telegrafic la depeșa colegului său moldovean, îl anunță că regimentul 3 de cavalerie va porni spre Iași ; la București sosea, în schimb, regimentul corespunzător moldovean. La Socola, în marginea Iașilor, avu loc

la 14/26 aprilie întâlnirea între oștenii din Țara Românească și cei din Moldova ; o reușită litografie contemporană, după desenul lui Gheorghe Asaki, precum și o medalie comemorează evenimentul. Municipalitatea ieșeană organizează o recepție și un banchet în grădina publică de la Copou „în onoarea sosirii armatei române" ; o festivitate similară avu loc la București.

Convenția de la Paris, din 7/19 august 1858, prevăzuse că armatele celor două „Principate Unite" vor primi aceeași organizare spre a putea forma, la nevoie, una singură. Cuza ia măsuri în consecință. Se instituie statul-major general, unic, la 12/24 noiembrie 1859, se unifică instrucția, de asemenea, intendența și administrația (august 1860), apoi flotila și geniul octombrie 1860) ; se numește ca ministru de război una și aceeași persoană în ambele țări — generalul Ion Emanuel Florescu ; el ocupă acest post în Muntenia între 30 august 1860 și 17 aprilie 1861, iar în Moldova, în cabinetul lui Mihail Kogălniceanu, între 14 iulie 1860 și 17 ianuarie 1861. La 3 decembrie 1860, Carol Davila e numit „inspector general al serviciului sanitar al întregei armate". O măsură similară se ia și la serviciul telegrafului, numindu-se un singur inspector general, pentru întreaga rețea, în persoana lui Cezar Librecht, belgian de origine, fost mai înainte șef al oficiului telegrafic din Galați și în serviciul Comisiei Europene a Dunării. Școala militară din București, înființată în 1847, se contopește, la 22 iulie 1861, cu cea din Iași ; reședința școlii

contopite este în Iași. Rezultatele unificării armatei se vor vedea și în domeniul financiar : de unde în 1860 bugetul militar însuma 32 763 888 lei, în 1863 el reprezintă numai 29 412 302 lei, deci o economie de 3 351 586 lei, deși între timp, se făcuseră o seamă de îmbunătățiri și noi creații. În ce privește orașele Focșani — unul în Muntenia, celălalt în Moldova — separate de vechiul curs al Milcovului, s-a alcătuit, la 23 noiembrie 1859, un proiect de lege pentru unificarea autorităților respective, Mihail Kogălniceanu fiind raportor ; acest proiect nu va căpăta însă ființă legală decît mai tîrziu, la 6 iulie 1862, după ce se va înfăptui unirea deplină a Principatelor.

O realizare de seamă în primii doi ani de domnie a fost înființarea Universității din Iași. În Moldova, prin legea din ianuarie 1851, se prevăzuse o atare înființare ; lucrul n-a fost însă adus la îndeplinire. S-a instituit, ce-i drept, o facultate juridică, „de Dritu", la 6 octombrie 1855, și, simultan, una de „Filosofie" ; exista, de asemenea, un embrion de facultate de teologie ; nu era însă o legătură între aceste trei instituții de învățămînt superior, nici nu exista o lege care să precizeze organizarea lor și să le înglobeze într-un cadru unitar. Lucrul se va înfăptui numai după Unirea Principatelor, sub Cuza, prim-ministru al Moldovei și ministru al instrucțiunii publice fiind Mihail Kogălniceanu. Acesta achiziționă un local — „casele doamnei Rosnovanu" —, întocmi legea și invită pe Vodă să vină spre a inaugura Universitatea. Răspunzînd invitației, Cuza veni la

Iași și, în ziua de 26 octombrie 1860, într-un cadru festiv și de însuflețire generală, inaugură Universitatea, realizînd astfel unul din deziderate de la 1848. El urmări apoi, cu grijă atentă, dezvoltarea noii instituții, venindu-i în ajutor ori de cîte ori era nevoie. Primul rector al Universității a fost Ion Strat, profesor de economie politică ; acestuia i-a urmat Titu Maiorescu, care a imprimat vieții universitare ieșene un stil deosebit, făcînd-o să participe la manifestări culturale cu caracter internațional (tricentenarul nașterii lui Galileo Galilei, la 3/15 februarie 1864, tricentenarul nașterii lui Shakespeare, la 11/23 aprilie 1864).

Chiar de la început, din primele luni ale domniei lui Cuza, se vădiră greutățile sistemului de administrație impus de Convenția de la Paris, cu două guverne, unul la Iași, altul la București, cu două Camere, cu o Comisie Centrală la Focșani. Proiectele de legi elaborate de această comisie trebuiau cercetate de ambele guverne, votate de ambele Camere, sancționate și promulgate separat de către Cuza. Sistemul era, incontestabil, greoi ; domnul trebuia să se deplaseze continuu dintr-o capitală în cealaltă ; colaborarea între guvernul muntean și cel moldovean, ca și aceea a serviciilor respective, era supusă întîrzierii. Chiar dacă ar fi existat mijloace de comunicație ușoare și rapide, și încă guvernarea bipartită ar fi fost dificilă ; dar în situația de atunci, fără căi ferate, fără șosele bune, ne putem lesne închipui ce greutăți se iveau. Se adăuga apoi elementul psihologic : sentimentul că Unirea nu era deplină, că ea nu

se realizase așa cum o voise poporul, ci numai într-o formă simbolică, prin persoana domnului, și incipientă, prin instituțiile prevăzute de Convenție. Nu e de mirare, așadar, că încă de la început s-au ivit glasuri în sensul ca să se realizeze Unirea deplină, trecîndu-se peste Convenție, adică peste hotărîrea Puterilor garante. Cuza însă, care vedea limpede implicațiile și riscurile unui asemenea pas precipitat, a socotit, sfătuit fiind și de Costache Negri, reprezentantul țării la Constantinopol, că nu trebuie bruscat lucrul, ci pregătit metodic. În acest sens a alcătuit el, în iunie 1860, un proiect de memoriu destinat atît Porții, cît și reprezentanților din Constantinopol ai Puterilor garante, în care se arăta necesitatea unirii instituționale, concentrarea acțiunii de guvernămînt. Cum însă trebuia cîștigată în primul rînd adeziunea Turciei, Cuza, sfătuit iarăși de Negri, se hotărî să facă vizita la Sultan, vizită pe care o tot amînase, urmînd ca memoriul să fie remis după aceea. Plecarea avu loc la 22 septembrie ; domnul era însoțit de o suită civilă și militară ; printre însoțitori se afla și Dimitrie Bolintineanu, care a tipărit apoi o dare de seamă asupra întregii călătorii. Drumul ales fu cel pe apă, pe Dunăre și Mare, mult mai comod și mai rapid decît cel pe uscat, peste Balcani. La gura Sulinei aștepta un vas de război turc, corveta „Beyruth", pe care domnul, însoțit de la Galați de doi ofițeri superiori, trimiși ai sultanului, se îmbarcă. La Constantinopol, el fu primit cu deosebite onoruri ; i se puse la dispoziție frumosul palat de la Emirghian, pe

Bosfor. Îndată după sosire, Cuza primi vizita ministrului de externe turc, Fuad paşa, şi a primului secretar al sultanului. A doua zi avu loc recepţia solemnă. La debarcaderul palatului imperial, domnul fu întîmpinat de Fuad, iar în josul scării de onoare de către marele vizir, Kubrisli paşa. Sultanul îl primi imediat, înaintînd în întîmpinarea lui, i se adresă cu afabilitate şi-şi exprimă dorinţa de a-l vedea mai des, ca prieten. Comunicînd aceste detalii în ţară, însoţitorii lui Cuza relevă faptul că recepţia nu amintea nimic despre „dependenţa" noastră faţă de Poartă. În cinstea oaspetelui avu loc o reprezentaţie de gală la teatrul din palatul imperial, la care Cuza asistă stînd cu Sultanul în aceeaşi lojă. Cu prilejul vizitei pe care domnul o întoarse lui Fuad, muzica execută arii româneşti. Sultanul îi trimise o sabie de onoare, de mare preţ, împodobită cu nestemate, simbolul investiturii. Într-un cuvînt, nu se neglijă nimic din ceea ce putea contribui la o atmosferă plăcută. Întors în ţară, Cuza scrise sultanului, mulţumindu-i mai întîi pentru primirea atît de măgulitoare, apoi arătîndu-i necesitatea de a se „centraliza puterea". În atmosfera favorabilă creată de vizita la Constantinopol — la 15 octombrie stil nou se făcuse cunoscută lista persoanelor din suita lui Cuza decorate de sultan cu ordinul „Medjidie", listă cuprinzînd 34 de nume, în frunte cu Ştefan Golescu, preşedintele Comisiei Centrale — avu loc, în decembrie 1860, remiterea oficială a memoriului prin care se cerea Unirea deplină. Reprezentanţii Puterilor garante recunoş-

teau, în genere, necesitatea ei ; ambasadorul Franței ne sprijinea, ca de obicei ; de altfel, el era cel cu care Costache Negri se sfătuia în toate împrejurările mai de seamă, urmînd în aceasta indicația precisă a lui Cuza. Ambasadorul Angliei, sir Henry Bulwer, primise, în noiembrie, din partea domnului un memoriu, prin care, după ce se arătau dificultățile guvernării cu sistemul în vigoare și soluțiile necesare, indicate de cei aproape doi ani de domnie, i se solicita concursul și i se mulțumea pentru buna primire ce-i făcuse la Constantinopol. Urma să se convoace o conferință care să decidă asupra cererii lui Cuza ; din cauza încetinelii aparatului administrativ turcesc ca și a unor împrejurări obiective — moartea sultanului Abdul Medjid, recunoașterea regelui Italiei de către Poartă — ședințele conferinței se deschiseră abia în toamnă, la 25 septembrie, la Constantinopol. Reprezentantul Turciei propuse mai întîi ca aceasta să aibă dreptul de a interveni pe cale militară în Principate în eventualitatea unor noi încălcări a Convenției, apoi ca proiectul de unire instituțională să prevadă totuși un guvernator în Moldova și două consilii provinciale, unul în Muntenia, altul în Moldova. Pe de altă parte, Austria pretindea ca unirea instituțională să se admită numai pe timpul domniei lui Cuza, urmînd ca la sfîrșitul acesteia, Principatele să fie din nou separate. Între timp, în țară nerăbdarea creștea ; se cerea chiar de către primul ministru muntean ca în cazul cînd Conferința nu ajunge la o soluție acceptabilă pînă la deschiderea Camerelor,

Unirea deplină să fie proclamată de Cuza însuşi ; chiar Negri era de aceeaşi părere. În cele din urmă, Poarta, dîndu-şi seama că se poate ajunge la o ruptură cu Principatele, ruptură care ar genera consecinţe imprevizibile, adăugîndu-se şi sprijinul eficace al Franţei, se ajunse la un acord, păstrîndu-se totuşi clauza cerută de Austria ; firmanul respectiv avea data de 4 decembrie 1861, stil nou. La deschiderea Camerelor, la 15 decembrie, domnul arăta în mesaj că „Înalta Poartă precum şi toate Puterile garante au aderat la Unirea Principatelor". Expresia „au aderat" arată că pentru Cuza, care dădea astfel glas sentimentului întregului popor român, punctul de greutate sau accentul cădea pe acţiunea noastră, pe manifestarea hotărîtă a maselor româneşti la care forurile internaţionale trebuiseră, pînă la urmă, să adere. În acelaşi sens, constituind totodată şi un răspuns la clauza restrictivă care mai figura în firman, trebuie interpretată şi a doua frază a lui Cuza, din acelaşi mesaj care spunea : „Unirea va fi aşa precum România o va simţi şi o va dori". Cu alte cuvinte, poporul român va hotărî, în ultimă instanţă, felul în care se va traduce în faptă sau se va aplica Unirea deplină legislativă şi administrativă. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor a arătat, de altfel, puternicul temei al acestei convingeri, precum şi lipsa de orice valoare a clauzei restrictive. La 11/23 decembrie, Cuza dădea o proclamaţie către românii din ambele Principate, aducîndu-le la cunoştinţă în mod oficial noua realizare. „Unirea este îndeplinită — a-

firmă el — naționalitatea română este întemeiată. Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s-a recunoscut de Înalta Poartă și de Puterile garante și s-a înscris în datinele națiunilor... În zilele de 5 și 24 ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunei, ați întrunit speranțele voastre într-un singur domn; alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie".

Citirea proclamației în Camera din București provoacă o puternică manifestație de bucurie, este întîmpinată cu „aplauzele cele mai vii". Personalitatea cea mai pregnantă a opoziției, Barbu Catargiu, rostește un discurs „remarcabil", „aclamat de trei ori", cum relevă generalul Florescu în telegrama trimisă, după terminarea ședinței, lui Cuza, la Iași. Se votează în unanimitate, la propunerea a 22 de deputați ai stîngii, o adresă omagială „de recunoștință și devotament" către domn, în care i se fac urări de viață lungă „pe acest tron care nu va mai putea fi zdrobit decît cu viața a cinci milioane de români". În oraș, proclamația stîrnește un mare entuziasm. Se aude pretutindeni: „Să trăiască Alexandru Ioan I, să trăiască România!" Și în Camera din Iași au loc o manifestație de bucurie și votarea unei adrese omagiale către domn. Comisia centrală, a cărei activitate lua sfîrșit, trimite și ea lui Cuza o adresă, felicitîndu-l pentru realizarea Unirii depline, care este „nedestructibilă" și urîndu-i să înzestreze țara „cu instituțiuni tari" și să-i deschidă toate căile spre progres și

prosperitate. Odată cu proclamația, s-a citit în Camere și mesajul lui Cuza prin care ele erau prorogate, urmînd a se întruni laolaltă în București, în ziua de 24 ianuarie 1862. În discursul rostit cu acest prilej de Anastase Panu, fostul prim-ministru, în Camera din Iași, el relevă că „ziua de astăzi este cea de pe urmă în care deputații moldoveni se adună și lucrează în adunarea Moldovei" : la sentimentul marii bucurii pentru realizarea Unirii depline se adaugă și o ușoară melancolie la gîndul că se încheie viața Camerii moldovene, așa cum se încheia și ipostaza de capitală a Iașilor : erau jertfele inevitabile aduse de patriotismul puternic și luminat al fraților de dincolo de Milcov pe altarul României, una și indivizibilă.

ANII DE LUPTĂ CONSTITUȚIONALĂ. GUVERNELE BARBU CATARGIU, NICOLAE KRETZULESCU, MIHAIL KOGĂLNICEANU. SECULARIZAREA AVERILOR MĂNĂSTIREȘTI

(24 ianuarie 1862—2 mai 1864)

Perioada de peste doi ani, cuprinsă între deschiderea sesiunii Camerelor reunite la București (24 ianuarie 1862) și lovitura de stat (2 mai 1864) poate fi considerată ca perioada de luptă constituțională a domniei lui Cuza. Principele încearcă, prin mijloace constituționale — adică pe temeiul constituției prevăzute în Convenția de la Paris, inclusiv modificările determinate de Unirea deplină — să rezolve marile deziderate ale societății românești, care erau totodată chezășia progresului acestei societăți :

1) *Reforma legii electorale,* în sensul lărgirii dreptului de vot, reformă pe care Kogălniceanu o considera, pe drept cuvînt, ca „cea mai necesară" deoarece de justa ei rezolvare depindea înfăptuirea celorlalte deziderate ;

2) *Legea rurală* care, desființînd claca, să împroprietărească pe țărani pe pămîntul lucrat de totdeauna de ei ;

3) *Secularizarea averilor mănăstirești* spre a opri ca venitul unei mari părți din suprafața țării să treacă peste hotare, slujind astfel interese străine, iar nu ale poporului român.

Dar toate încercările care se fac în acest răstimp pentru a se soluționa primele două deziderate se izbesc de împotrivirea păturii conducătoare alcătuite din moșieri, care înțelege să nu cedeze nimic din puterea ei politică și cît se poate mai puțin din cea economică, baza celei dintîi. Această rezistență îndîrjită, imposibilitatea de a rezolva pe căi normale, constituționale, problema electorală și cea rurală vor duce în mod firesc și inevitabil la *lovitura de stat*.

Guvernul Barbu Catargiu. Cu două zile înainte de a se deschide, la București, Camerele reunite, așadar la 22 ianuarie, stil vechi, 1862, se formează primul guvern comun în locul celor două separate de pînă atunci. E un guvern *conservator*, prezidat de munteanul Barbu Catargiu, adversar redutabil al împroprietăririi. Din punct de vedere constituțional, alcătuirea unui asemenea guvern era normală : conservatorii dețineau majoritatea în Camerele reunite. În primele luni ale guvernării se iau o serie de măsuri decurgînd din Unirea deplină. Comisia centrală se desființează la 14/26 februarie. Mai înainte, încă la 26 ianuarie / 7 februarie, se desființează ministerele moldovene, instituindu-se, în locul lor, ca o măsură de tranziție, directorate. Administrația poștelor se mută la București. „Monitorul oficial" al Moldovei devine „Foaie de publicațiuni oficiale" ; calificativul de *Capitală* încetează de a se mai da Iașilor. În ce privește modificarea legii electo-

rale, guvernul nu numai că nu se gîndește să vină cu un proiect, dar face un gest care arată, dimpotrivă, dorința de a îngrădi discuția : vine cu o nouă lege a presei. Era, de fapt, legea presei din Moldova, cu unele modificări restrictive. El aduce în schimb în discuția Camerei, în mai 1862, un proiect de lege rurală și anume vechiul proiect, de caracter reacționar, întocmit în 1860 de Comisia centrală. El nici nu prevedea împroprietărirea țăranilor pe loturile pe care le lucrau — revendicare esențială țărănească încă de la 1848 — ci constituia așa-zisul pămînt comunal cuprinzînd cîte trei pogoane de fiecare țăran cap de familie. Se autoriza vinderea sau închirierea către țărani a unor loturi pe moșiile statului și ale instituțiilor publice, nu și pe moșiile boierești ; se menținеau „învoielile libere" care, de fapt, numai libere nu erau, țăranul trebuind să ia pămînt de la boier spre a-și putea agonisi hrana zilnică, trebuind deci să accepte condițiile acestuia. Discuția proiectului începu la 25 mai/6 iunie, prin discursul magistral al lui Mihail Kogălniceanu, unul din cele mai puternice pe care le-a ținut în întreaga lui carieră politică. Arătînd că îmbunătățirea stării țărănimii înseamnă întărirea a însăși temeliei națiunii noastre, el combate proiectul, dovedind că a fost alcătuit de către Comisia centrală fără să se țină seamă de dispozițiile Convenției de la Paris care făgăduia îmbunătățirea stării țăranilor ; el înrăutățește, din contră, această stare, de vreme ce-i răpește pămîntul pe care l-a lucrat pînă acum. Pe temeiul unei analize istorice, Kogălniceanu

arată că asupra acestui pămînt țăranii aveau drept de uzufruct ; nu erau simpli chiriași, așadar, nu puteau fi izgoniți de pe el. Sfîrșitul discursului este un patetic apel către guvern și majoritatea Camerii, cerîndu-le să nu facă un act de nedreptate, să nu uite că pe munca țărănimii se sprijină averea boierească și că, fără această țărănime care a apărat-o și în trecut, țara nu va putea fi apărată în viitor. Dar acest apel nu găsește ecoul cuvenit. Doar doi deputați, bătrînul luptător progresist Grigore Cuza și liberalul moderat G. Apostoleanu, vorbesc în ședința următoare din 29 mai/10 iunie, în sensul lui Kogălniceanu, cerînd împroprietărirea țăranilor ; toți ceilalți sînt împotrivă și susțin proiectul prezentat ; ultimul ia cuvîntul primul ministru Barbu Catargiu ; combătînd împroprietărirea, el califică discursul lui Kogălniceanu drept „o chimeră ciudată, paradoxală, o chimeră cu capul de porumbiță", trupul de „aspidă" și coada „de șopîrlă măglisitoare" ; talentul lui Catargiu apăra însă o cauză pierdută, deoarece era fundamental nedreaptă. Kogălniceanu replică puternic în ședința din 1/13 iunie, tuturor celor care-l combătuseră ; dar toată argumentarea lui nu are efect asupra majorității ; contraproiectul depus de Kogălniceanu, prevăzînd împroprietărirea țăranilor, este respins de Cameră, rezultatul votului fiind 32 pentru, 48 contra. Era evident că majoritatea va izbuti să-și impună voința, să transforme proiectul ei în text de lege. Spre a împiedica faptul, liberalii radicali se hotărăsc să aplice vechea lor tactică : apelul la

mase, ce reuşise atît de bine la alegerea lui Cuza ca domn al Ţării Româneşti. Se convoacă deci, de către un comitet special constituit, o mare adunare pe „Cîmpia libertăţii", la Filaret, în ziua de 11/23 iunie ; motivarea adunării era sărbătorirea aniversării revoluţiei de la 1848 ; scopul real al adunării trebuia să fie însă crearea de agitaţie şi exercitarea unei puternice presiuni populare care să ducă, în cele din urmă, la înlăturarea guvernului. Barbu Catargiu îşi dădea foarte bine seama de ce se urmărea în realitate. De aceea, răspunzînd în Cameră, la 8/20 iunie, unei interpelări a deputatului C. Filipescu asupra rostului acestei adunări şi a felului în care ea fusese convocată, fără respectarea formelor legale, el se pronunţă hotărît împotriva ei. În consecinţă, ea urmează a fi interzisă. „Pacea, domnilor — îşi încheie primul ministru răspunsul său — pacea e odihna şi liniştea ţării... Voi prefera moartea înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituţiunile ţărei". Nu-şi dădea seama Barbu Catargiu că anticipa cu foarte puţin asupra soartei ce-l aştepta. Într-adevăr, părăsind Camera, pe cînd trăsura în care se afla, împreună cu prefectul poliţiei, trecea pe sub clopotniţa mitropoliei, el fu împuşcat mortal de un necunoscut ce stătuse ascuns şi care dispăru îndată după comiterea atentatului. Cercetările întreprinse nu duseră la descoperirea atentatorului. Contemporanii au avut mai toţi sentimentul că e vorba de o crimă politică. Însuşi Cuza, într-o scrisoare din 19 iunie, stil vechi, 1862, adresată lui Negri, afirmă că circumstan-

țele asasinării legitimează supoziția că ura și fanatismul politic au înarmat brațul care a lovit pe primul ministru. Oricare ar fi adevărul, cert este că dispariția primului ministru a însemnat nu numai încetarea, la foarte scurt interval — vreo două săptămîni — a guvernării conservatoare, dar și „înmormîntarea" legii rurale. Într-adevăr, deși proiectul de lege al majorității a fost votat, la trei zile după asasinat (11/23 iunie), cu 62 de voturi pentru și 35 contra, el n-a putut fi aplicat. Cuza era împotrivă (și faptul s-a văzut clar în mesajul de închidere a Camerei, din 23 iunie/5 iulie) ; de aceea nici n-a sancționat legea ; o aplicare a ei ar fi însemnat o răscoală generală a țăranilor. Problema agrară avea să-și găsească o altă dezlegare mult mai dreaptă, peste doi ani, prin acțiunea hotărîtă și energică a lui Alexandru Ioan Cuza și a primului său sfetnic, opoziționistul din 1862, Mihail Kogălniceanu.

Guvernul Kretzulescu. Noul guvern avea în frunte pe Nicolae Kretzulescu, doctor în medicină — diploma o obținuse la Paris —, descendent dintr-o veche familie de dregători și participant la revoluția din 1848. Muncitor, conștiincios, leal și dezinteresat, Kretzulescu nu era însă o personalitate puternică, hotărîtă să rezolve marile probleme ce se puneau societății românești ; de aceea, nici nu le-a rezolvat. Semnificativ e și faptul că, în timpul ultimei guvernări a lui (1865—1866), s-a produs detronarea lui Cuza. Din guvernul lui, constituit

la 24 iunie/6 iulie 1862 merită să fie relevați cei doi generali, Ion Gr. Ghica, ministrul de externe, și Ion Em. Florescu, ministrul de război, în timpul cărora s-a asigurat tranzitul prin țară a armelor destinate Serbiei. Menționăm, de asemenea, pe Alexandru Odobescu, care a urmat generalului Cristian Tell la departamentul cultelor și instrucțiunii publice.

Primele măsuri ale noului guvern privesc aplicarea, în continuare și într-un ritm mai susținut, pe teren administrativ, a Unirii depline. Poștele din Țara Românească urmează a fi exploatate în regie, ca și cele din Moldova, înființîndu-se o direcție centrală a lor la București. Se unifică serviciile sanitare; școala militară unificată de la Iași se mută însă la București, într-un local de pe Calea Tîrgoviștei, azi Calea Griviței; se formează o entitate din cele două municipalități, distincte pînă atunci, ale Focșanilor moldoveni și munteni. Se alcătuiesc apoi regulamente privind funcționarea diferitelor corpuri constituite și servicii: regulamentul corpului inginerilor civili și regulamentul de navigație. Se reorganizează departamentele, desființîndu-se totodată, la 31 iulie/12 august, directoratele de Interne și de Justiție care înlocuiseră ministerele moldovene. Se instituie Consiliul Superior al Instrucțiunii Publice, precum și Direcția Generală a Arhivelor Statului. Pentru gospodărirea în bune condiții a marii avuții care erau pădurile, se iau o serie de măsuri, între care reorganizarea Școlii de Silvicultură și înființarea de pepiniere pe domeniile statului. Se urmărește ridicarea

prestigiului magistraturii : doi președinți de tribunale care dăduseră sentințe ilegale sînt trimiși în judecată. Se combat moravurile nenorocite din administrație, moștenirea unui trecut abuziv, destituindu-se funcționarii necinstiți sau incapabili. Cuza utilizează și sistemul inspectorilor personali, similari acelor *missi dominici* ai evului mediu ; astfel trimite pe colonelul Duca, un ostaș integru și devotat, care, plecînd din Bacău, inspectează zece orașe moldovene, nouă dintre ele fiind capitale de județ. În raportul pe care i-l trimite lui Cuza, la 21 februarie, stil vechi, 1863, el arată ce a constatat în fiecare loc, propune apoi îndepărtarea prefecților de Bacău, Roman și Iași, îndepărtarea maiorului Vîrnav, din Roman, precum și alte măsuri. Alteori, Cuza se folosește de Librecht, care-și strînge informațiile grație rețelei de agenții telegrafice din întreaga țară.

Tranzitul armelor sîrbești. O constantă a politicii externe românești în timpul domniei lui Cuza — ca de altfel și înainte și după — au fost strînsele raporturi cu Serbia. Ne lega de această țară vecină nu numai o veche tradiție de prietenie, dar și interese însemnate economice — Serbia importa de la noi mari cantități de sare ; apoi situația similară față de Turcia, cu implicațiile și tendințele respective ; după aceea, comunitatea de credință și, în sfîrșit, relațiile personale dintre familiile domnitoare. Obrenovicii aveau în Muntenia întinse proprietăți care le aduceau venituri impor-

tante ; mama viitorului stăpînitor sîrb Milan era o româncă, născută Costin Catargiu ; ea va juca un rol important şi în viaţa lui Cuza. Împrejurările în care raporturile strînse cu ţara vecină s-au vădit în modul cel mai impresionant a fost tranzitul armelor sîrbeşti prin România, în noiembrie-decembrie 1862. Această împrejurare a provocat o emoţie considerabilă în cercurile diplomatice internaţionale, a determinat intervenţia colectivă şi ostilă a reprezentanţilor din Bucureşti ai mai multor Puteri şi a constituit, în cele din urmă, o victorie diplomatică a României şi Serbiei şi un spor de prestigiu pentru cîrmuitorii acestor ţări, în special pentru Cuza Vodă. Iată cum s-au petrecut faptele : la 10/22 noiembrie, Green, consulul englez din Bucureşti, primea de la Ward, viceconsulul englez la Galaţi, ştirea că un mare convoi, de 500 de căruţe, încărcate cu arme şi muniţii, a trecut frontiera rusă şi a intrat în Moldova, în apropiere de Bolgrad. O ştire asemănătoare primea, în aceeaşi zi, şi consulul austriac Eder. Ambii reprezentanţi se grăbiră să comunice guvernelor lor senzaţionala informaţie — convoiul se înşira doar pe kilometri întregi — apoi sesizară pe Cuza, întrebîndu-l asupra rostului acestui mare transport. Domnul, ca şi guvernul său, simulă la început ignoranţa ; dădu, după aceea, asigurări că se vor face cercetări care, bineînţeles, durară. Convoiul, între timp, îşi urma drumul, îndreptîndu-se spre Oltenia. Viceconsulul austriac din Galaţi aflase că destinaţia finală era Serbia ; în cercurile consulare din Bucureşti se vorbea

însă și de Bulgaria. Și într-un caz și în celălalt, Turcia era îndreptățită să se teamă că aceste arme vor fi întrebuințate, în ultimă instanță, împotriva ei. De aceea, ministrul afacerilor străine, Aali pașa, dădu ordin lui Fevzi Omer pașa, reprezentantul Turciei în Comisia Europeană a Dunării, să ceară lui Cuza sechestrarea armelor. La această cerere care fu formulată în chip neprotocolar — ceea ce atrase o replică usturătoare din partea domnului — se asociară și cei doi consuli, englez și austriac ; o nouă audiență a acestora din urmă, în ziua de 14/26 noiembrie, este însă iarăși fără rezultat. Eder izbutește să obțină de la unul dintre căruțași, supus austriac, o declarație din care rezultă clar natura convoiului. Cînd, într-o nouă audiență comună, la 20 noiembrie/2 decembrie, această declarație este înfățișată, Cuza recunoaște, în sfîrșit, realitatea transportului. Turcia cere din nou sechestrarea armelor, printr-o notă oficială, căreia însă nu i se dă un răspuns imediat. Iar cînd Cuza dispune, *pro forma*, sechestrarea unei mici părți a armamentului din convoi, urmează imediat, în aceeași zi sau în ziua următoare, un contraordin al său, ridicînd sechestrul : motivarea era că primise o telegramă de la principele Serbiei, care-i anunța că armele sînt destinate armatei sale. Alte două note oficiale, adresate de Green și de Eder ministrului nostru de afaceri străine, în același scop, în ziua de 4 decembrie, rămînînd iarăși fără răspuns imediat, cei doi consuli fac un nou demers pe lîngă Cuza. Domnul le răspunde că ar satisface o asemenea cerere, dacă ea i-ar

fi adresată colectiv de către reprezentanții din Constantinopol ai Puterilor garante. Tensiunea diplomatică crește. Franța, care pînă acum păstrase formal o atitudine de rezervă — de fapt ea sprijinea atît pe Cuza, cît și pe Mihail Obrenovici —, cedează, în cele din urmă, presiunilor exercitate de Anglia și Austria și ministrul ei de externe, Drouyn de Lhuys, trimite instrucțiuni consulului francez din București, Tillos, să se asocieze la demersul celorlalți colegi ai săi. Ca urmare, în ziua de 28 noiembrie/10 decembrie, ministrul nostru de afaceri străine, generalul Ion Ghica, primește trei note identice de la consulii austriac, englez și francez, care cereau sechestrarea armelor și predarea lor în custodia acestor consuli. Neprimind un răspuns satisfăcător, consulii cărora, între timp, la 30 noiembrie/12 decembrie, li se adăugase cel prusian — erau deci acum patru la număr — se prezintă, în ziua de 1/13 decembrie *in corpore* la Cuza și pretind un răspuns limpede la cererea lor de sechestrare și custodie a armelor. Cuza, imperturbabil, le arată că vor primi acest răspuns din partea guvernului său. Iar cînd consulii insistă, domnul încheie discuția prin cuvintele : „Atîta vreme cît ați tratat chestiunea cu mine, am examinat-o cu dumneavoastră. Dar v-ați adresat guvernului meu și trebuie acum să așteptați răspunsul guvernului". Era clar că cei patru consuli din București n-aveau să obțină nimic. Ultimul lor act — act de enervare, act nepolitic — fu să trimită ministrului nostru de afaceri străine o nouă notă, în ziua de 1/13 decembrie, la patru

ore numai după audiența la Cuza, cerînd, în termen de 24 de ore, un răspuns precis la nota lor anterioară și menționînd că, în caz de refuz, răspunderea va cădea asupra celui în drept. Ministrul îi înștiințâ de data aceasta, dar numai după 40 de ore, că problema se dezbate acum de către ambasadorii din Constantinopol, reprezentanți ai celor șase puteri garante, cărora li s-au trimis, între timp, prin agentul român de acolo, toate elementele, și că, numai după ce aceștia vor fi luat o hotărîre, li se va putea da un răspuns, dacă va mai fi cazul, la cererea lor. Într-adevăr, chestiunea se dezbătea acum la Constantinopol; ea depășise nivelul consular, ajungînd în discuția ambasadorilor. Turcii considerau transportul de arme ca o călcare a dispozițiilor Convenției de la Paris, din 7/19 august 1858, cereau în consecință trimiterea unui comisar turc care să oprească acest transport. Austria și Anglia sprijineau cererea turcească. Atîta nu ajungea însă. Pentru ca să se poată trimite comisarul turc, trebuia neapărat realizat acordul tuturor marilor puteri garante; iar aceasta era, în fapt, imposibil. Rusia, care expediase armele — ele proveneau din arsenalul de la Tula — și avea interes să le vadă ajunse cît mai repede la destinație, se opunea cu hotărîre. Franța, pe de altă parte, care ne sprijinea atît pe noi, cît și pe sîrbi, și ale cărei misiuni militare ajutau la organizarea celor două armate, nu era nici ea de părere că e cazul să se trimită comisarul turc amintit. Chiar atunci cînd ministrul ei de externe dă-

duse instrucțiuni consulului francez să se asocieze la demersul colegilor săi, ambasadorul respectiv de la Constantinopol — de Moustier, prieten al românilor — adopta o atitudine mult mai înțelegătoare. Astfel, propunerea de a se trimite un comisar turc care să sechestreze transportul căzu. De altfel, chiar dacă ar fi fost adoptată, pînă să ajungă acel comisar în România, n-ar mai fi găsit nimic pe teritoriul nostru. În ultima jumătate a lui decembrie 1862 armele trecuseră pe teritoriul sîrbesc, pe la punctul Crivina, lîngă Gruia, pe Dunăre. Numărul acestor arme era important: izvoarele sîrbești vorbesc de 63 000 de puști și 2—3000 de săbii, în 1759 de lăzi, cîntărind 269 000 de ocale, adică 342 168 de kilograme sau peste 34 de vagoane. Iar un funcționar al consulatului francez crede că s-au transportat 40 000 de puști cu baionetă, 10 000 de carabine și 30 000 de pistoale, carabine de cavalerie și săbii, în 18 000 de lăzi cîntărind 280 000 de ocale, adică 350 000 de kilograme sau 35 de vagoane. Oricare ar fi cifra exactă — noi înclinăm pentru evaluarea sîrbească — cert este că numărul armelor a fost însemnat și a permis o dotare cu armament modern a armatei vecinilor noștri.

Tranzitul fusese convenit din timp între Cuza și guvernul român de o parte, Rusia, principele Obrenovici și guvernul sîrb, de cealaltă parte. Se luaseră toate măsurile necesare pentru protejarea convoiului: România concentrase la Dunăre, încă de la sfîrșitul verii, un întreg detașament mixt, alcătuit din infanterie, cavalerie

și artilerie, cu ordinul expres, dat de Marele stat major, ca, în cazul cînd s-ar produce vreo încercare de oprire din partea turcilor, aceștia să fie respinși cu orice preț, cu armele, ajungîndu-se chiar la lupta cu baioneta. Sîrbii concentraseră și ei, la punctul de trecere, forțe îndestulătoare. Turcii aveau la Vidin 5 000 de soldați și 16 tunuri, așa încît o reacție din partea lor nu era de loc exclusă. Pînă la urmă, de teama complicațiilor, s-au abținut însă să atace convoiul sau să împiedice trecerea armelor peste fluviu.

Urmarea acestei acțiuni a fost o și mai puternică strîngere a relațiilor cu sîrbii ; îndată după tranzitul armelor, a avut loc înființarea de reprezentanțe diplomatice : a Serbiei la București, la 28 februarie 1863 — primul titular fiind Constantin Magazinovici, consilier la Curtea de Casație —, a României la Belgrad, la 12/24 martie același an — cel dintîi titular fiind Teodor Callimaki, fost pînă atunci primsecretar al agenției române din Constantinopol. Principele Mihai Obrenovici, în afară de o călduroasă scrisoare de mulțumire, a trimis lui Cuza un dar simbolic : o foarte frumoasă sabie, împodobită cu pietre scumpe — smaragde și briante — avînd pe lama de oțel, încrustată cu litere de aur, inscripția care constituie un semnificativ omagiu : *Amico certo in re incerta* (Prietenului sigur în vremuri nesigure). Alte daruri au fost trimise demnitarilor și militarilor români care au contribuit la pregătirea și înfăptuirea cu succes a operației.

Încercarea de trecere a detașamentului polon. Ciocnirea de la Costangalia. Polonii, care-și văzuseră țara împărțită succesiv între cei trei puternici vecini — Rusia țaristă, Austria habsburgilor și Prusia iunkerilor — prima dată în 1772, a doua oară în 1793 și a treia oară în 1795, au încercat, în secolul al XIX-lea, în două rînduri, să scape de dominația străină, să-și redobîndească independența și să-și refacă statul, răsculîndu-se. Ambele încercări au eșuat însă, din cauza disproporției de forțe. Cea dintîi încercare a avut loc în 1830 și a fost reprimată crunt de oastea țaristă, mulți dintre răsculați fiind executați, iar alții trebuind să se refugieze în țările limitrofe — inclusiv Moldova și Țara Românească — precum și în apusul Europei ; cea de-a doua încercare s-a produs în 1863, avînd același sfîrșit. Cu acest ultim prilej, a avut loc și încercarea de trecere a unui detașament polon înarmat pe teritoriul României spre a merge în ajutorul fraților lor răsculați. Opinia publică românească era favorabilă cauzei polone. Tragedia acestui popor vecin, care plătise disensiunile sale interne cu pierderea statului și a independenții, impresionase pe toți cei care, la noi, luptaseră, începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru un stat românesc unit, democrat și independent. Refugiații poloni găsiseră la noi adăpost, putință de trai și cuvînt bun, înțelegător. Unii își întemeiaseră familii, căsătorindu-se cu românce ; alții așteptau clipa în care să se poată întoarce în patria lor eliberată. Cuza, ca și toți luptătorii de la 1848, îi simpa-

tiza şi-i ajuta ; el era în legături cu principele Czartoryski, conducătorul polonilor din exil ; pe reprezentantul acestuia în România, pe doctorul Glück, un priceput specialist, îl făcuse medicul său curant.

Bineînţeles, sprijinul acordat polonilor avea o limită ; el nu trebuia să pună în primejdie statul nostru. O participare făţişă la lupta insurgenţilor poloni, îngăduinţa, de pildă, ca un important detaşament înarmat al lor să treacă prin teritoriul nostru spre a lupta în Podolia sau Wolhynia împotriva armatelor ţariste, ar fi atras imediat ostilitatea puternicii împărăţii vecine. Aceasta ar fi putut avea însă cele mai grave consecinţe. Cuza îşi dădea perfect seama de ele şi de aceea, împotriva sentimentelor intime ce purta, alături de toţi românii, luptătorilor poloni, a trebuit să acţioneze. Faptele s-au petrecut în modul următor : În ziua de 1/13 iulie 1863 sosi la Bucureşti, comunicată telegrafic, ştirea că un detaşament de poloni înarmaţi a debarcat de pe un vas englez, pornit din Tulcea, pe teritoriul român, şi că se îndreaptă spre miazănoapte cu intenţia de a ajuta pe insurgenţii poloni. În aceeaşi zi, Cuza telegrafie prefectului de Covurlui următoarele : „La primirea acestei depeşe, veţi pleca imediat la Satul Nou, veţi întîlni pe şeful trupei polone şi-i veţi spune că oricare ar fi simpatiile noastre, nu vom lăsa ca ţara noastră să fie invadată de o forţă armată, hotărîţi fiind să facem să se respecte neutralitatea noastră. Cereţi-le să depună armele şi să treacă îndărăt Dunărea. Altfel, veţi lăsa să acţioneze trupele

concentrate deja la Satul Nou, remițînd comandantului detașamentului depeșa alăturată a generalului nostru major. Faceți-i să înțeleagă că așteptam ceva mai bun de pe urma simpatiilor și a ospitalității pe care au găsit-o totdeauna la noi și că deplîngem să vedem că, acționînd în acest fel, ei servă de instrumente dușmanilor noștri". Telegrama generalului Florescu, amintită de Cuza, era adresată colonelului Călinescu, și-i cerea să ia „cele mai serioase măsuri spre a opri trecerea polonezilor ; întîlnindu-i, somați-i de a lăsa armele și de a se întoarce ; la caz de rezistență, respingeți-i prin arme". Detașamentul polon era alcătuit din 258 de oameni, dintre care 250 de poloni, 4 francezi, 2 englezi și 2 italieni ; comandant era colonelul Milkowski ; armele erau moderne, de provenință engleză. În momentul debarcării pe țărmul românesc, Milkowski dăduse o proclamație către moldoveni, arătînd că este silit a trece prin țara lor și că se bizuie pe înțelegerea lor : „care tribunal va osîndi pe un fiu, trecînd peste ogorul vecinului, spre a-și scăpa mama". La invitația făcută de colonelul Călinescu de a depune armele, comandantul detașamentului polon răspunse printr-un refuz, așa încît se ajunse la o ciocnire armată, la satul Costangalia ; ea dură cinci ore, cu pierderi de ambele părți : noi avurăm 18 morți și 45 de răniți, dintre care 3 ofițeri, iar polonii 16 morți și 31 de răniți, dintre care 2 ofițeri. Numărul mai mare de pierderi din partea noastră se explică prin faptul că noi eram cei ce atacam ; comportarea trupelor române a fost cu atît mai

bună, cu cît ele nu mai avuseseră prilejul să dea o luptă, iar adversarul era înarmat în mod superior. Părăsind pe morții și răniții lor, polonii se îndreptară spre Leova. Călinescu, după îngrijirile date răniților și îngroparea morților, reluă urmărirea și ajunse detașamentul lui Milkowski la satul Rînzești, pe malul drept al Prutului. Înțelegînd că împotrivirea e zadarnică și că, în nici un caz, nu va putea străbate, prin forță, teritoriul moldovean, comandantul polon conveni, de data aceasta, să depună armele. Prizonierii fură bine tratați ; ofițerilor li se lăsară, din ordinul lui Cuza, săbiile ; internați, *pro forma*, la Cahul, ei putură treptat-treptat să plece, trecînd fie în Turcia, fie în Austria. Populația din Moldova făcu polonilor manifestări de simpatie ; doamna Elena Cuza interveni — dar nu era nevoie — ca să fie bine îngrijiți. Baligot de Beyne, secretarul lui Cuza, se interesă de aproape de ei ; o atenție deosebită dădu el celor patru francezi. Milkowski recunoscu, la 18/30 iulie, printr-o scrisoare publică, adresată prefectului de Covurlui, „felul generos" în care au fost tratați, el și ostașii lui, după ce au depus armele la Rînzești, și-și exprima recunoștința pentru acest tratament. Totodată își luă angajamentul să nu mai întreprindă niciodată nimic împotriva liniștii țării, nici să nu mai încerce vreo operație militară prin teritoriul românesc. De altfel, puțin mai tîrziu, în august 1863, el recunoscu singur că încercarea sa armată a fost „un act de nebunie". Principele Czartoryski, la rîndul său, declarase lui Iancu Alecsandri, a-

gentul nostru la Paris — care comunica la 11/23 iulie faptul cabinetului princiar la București —, că guvernul român nu putea într-adevăr tolera expediția Milkowski. Iar consulul Franței la București, față de explicațiile date de însuși Cuza, recunoscuse și el „necesitatea indispensabilă a măsurilor luate față de expediția polonă". În țară, atitudinea luată de Cuza și de guvern fu apreciată pozitiv : nu ne referim atît la numeroasele telegrame care aduceau laude armatei ce știuse, cu vărsarea sîngelui ei, să apere neutralitatea teritoriului național, cît la subscripția publică ce se deschise în favoarea familiilor celor morți și a răniților la Costangalia, subscripție care dovedi solidaritatea poporului și prețuirea lui pentru fapta de arme săvîrșită.

Atitudinea tot mai violentă a opoziției. Neînsemnată la început, în 1859, grupînd minoritatea infimă a retrograzilor nemulțumiți de Unire, acțiunea opoziției a crescut în cursul anilor 1860 și 1861 — paralel cu nerăbdarea celor care nu erau sau nu mai erau la putere —, speculînd dorința de Unire deplină și aducerea la îndeplinire a dezideratului exprimat în divanurile ad-hoc : prinț străin, pentru a atinge o deosebită violență care a contribuit la justificarea loviturii de stat. Cînd Unirea deplină este obținută și deci situația lui Cuza întărită, opoziția, folosindu-se de pretextul nevotării la timp a bugetului pe 1863, adoptă o altă tactică, declarînd că nu va plăti impozi-

tele. În acest sens apar în „Românul", ziarul lui C. A. Rosetti, o serie de scrisori ale unor opoziționiști munteni de vază, ca frații Goleşti, Mitică Ştirbei, Ion Ghica, Sihleanu ; mai tîrziu ia aceeaşi atitudine şi Vasile Pogor, în Moldova. Acțiunea aceasta a opoziției putea duce, în cazul cînd reuşea, la paralizarea aparatului administrativ de stat, din lipsă de fonduri. De aceea, răspunsul forurilor conducătoare şi, în primul rînd, al lui Cuza, care dă dovadă, în această împrejurare, de o mare energie şi consecvență, nu întîrzie ; recalcitranții sînt somați şi li se aplică legea urmăririlor ; la 18/30 mai 1863, Baligot de Beyne comunica agenției din Constantinopol că au fost vîndute la licitație mobilele celor ce au refuzat să plătească impozitele. În fruntea acestora din urmă se afla C. A. Rosetti. Atitudinea fermă a autorității nu întîrzie să îşi dea roadele : Goleştii revin şi achită cea mai mare parte din ce datorau, iar 31 dintre contribuabilii care publicaseră în „Românul" că refuză plata dărilor, retractează în „Buciumul". Vasile Pogor va fi destituit din postul pe care-l ocupa.

Cu puțin înainte de expediția lui Milkowski, şi anume la 24 iunie/6 iulie, primul ministru Nicolae Kretzulescu trimise lui Cuza o scrisoare în care, după ce arată că a slujit țara, consacrîndu-i toate sforțările sale, şi cu tot devotamentul față de persoana lui Cuza, constată că nu mai are puterea necesară spre a duce lupta mai departe şi-l roagă deci să-i primească demisia ; îl asigură totodată că-i rămîne devotat şi recunoscător. Demisia nu-i fu primită

și Kretzulescu continuă guvernarea, în condițiile puțin favorabile ale unei lupte acerbe cu opoziția. Aceasta, nemaiputînd acționa în Cameră — sesiunea următoare avea să se deschidă tocmai în noiembrie — organiză acum o întreagă campanie de informare, în sens negativ, bine înțeles, a străinătății asupra lui Cuza, sondînd totodată terenul asupra consecințelor pe care le-ar avea o eventuală răsturnare a acestuia și o alegere a unui principe străin în locul lui. La 24 iulie/5 august, șefii opoziției hotărîră să trimită în acest scop pe Anastase Panu, fost prim-ministru al Moldovei și unul din cei trei caimacami sub care se făcuse alegerea din 5 ianuarie 1859. Se hotărî, de asemenea, strîngerea de fonduri pentru finanțarea acestei campanii — Panu n-avea avere —, precum și organizarea de comitete județene. Pe lîngă Panu, care nu va pleca însă decît în primăvara anului următor, a fost trimis, în același scop, și Grigore Brîncoveanu, pe care-l găsim, în august 1863, la Viena. Se pare că și fostul colonel Adrian — fusese dat în judecată pentru refuzul de a plăti impozitele și scos din cadrele armatei — avea o misiune asemănătoare aceleia a lui Panu. Acești trimiși ai opoziției contau și pe o serie de ziare din străinătate, în special din Paris, care, pentru motive nu întotdeauna dezinteresate, mai publicaseră și înainte știri defavorabile administrației lui Cuza și erau gata s-o facă și acum. În această categorie intrau ziarele pariziene „Le Constitutionnel“ și „Le Pays“, ziarul franco-belgian „Le Nord“ cu două redacții, una la Bruxelles, alta la Paris.

Erau însă şi ziare favorabile lui Cuza : în primul rînd „L'Esprit public", condus de Hippolyte Castille care, de zece ani de zile, susţinea în diferitele sale ziare, cauza românilor din Principate, apoi „La Nation" ; „Journal des Débats" deschisese coloanele sale lui Iancu Alecsandri, publicîndu-i un articol. Presa opoziţionistă din ţară era foarte violentă. Pe de altă parte, faptul că legea electorală, aşteptată în special de orăşenime, ca şi legea rurală, aşteptată cu nerăbdare de ţărănime, n-aveau sorţi de izbîndă cu Camera în fiinţă, făcea să crească nemulţumirea şi tensiunea.

În faţa acţiunii opoziţiei, a „coaliţiei monstruoase", care unea pe moşierii conservatori cu liberalii radicali, Cuza acţionează, la rîndu-i, pe mai multe planuri. Are grijă de *armată*, căutînd, cu prilejul ceremoniei împărţirii noilor steaguri, să releve, într-o cuvîntare patriotică, însemnătatea ei, ca păstrătoare a tradiţiilor de vitejie, onoare şi lealitate ; de altfel, armata dovedise, în împrejurările recente de la Costangalia şi Rînzeşti, că ştie să-şi facă datoria, că se poate conta pe ea. Cuza ia *personal* comanda armatei — faptul rezultă dintr-o scrisoare trimisă lui Negri, la 7/19 iunie 1863 — şi numeşte pe generalul Ion Emanuel Florescu, în care avea încredere — reprimarea tulburării de mai tîrziu, de la 3/15 august 1865, va dovedi că încrederea era meritată — major general. Conceptul decretului respectiv, cu data 25 mai, stil vechi, 1863, are corectări făcute chiar de mîna lui Cuza. Întreprinde apoi o călătorie prin ţară, fiind pretutindeni bine primit,

aclamat de mulțime ; se dovedește că agitația din Cameră nu are răsunetul scontat în mase. Iată, de pildă, cuprinsul adresei, cu iscălituri autografe, pe care i-o trimit lui Cuza locuitorii orașului Rîmnicul-Sărat : „Dezaprobînd hotărîrea anarhică a Camerei Deputaților, prin care sînt socotiți călcători de lege cei ce ar percepe impozitele sau ar aplica bugetele nevotate de Adunare", acești locuitori asigură pe domn de dragostea, devotamentul și supunerea lor. Al treilea plan — și cel mai important prin consecințele ce va avea — pe baza căruia acționează Cuza este începerea acțiunii ce trebuie să ducă la modificarea regimului, la înlocuirea Constituției Convenției de la Paris, inclusiv modificările introduse de Unirea deplină, printr-una care să-i dea putința să facă reformele mult așteptate : reforma electorală și reforma agrară. El trimite deci, la 15/27 iunie 1863, din București, lui Costache Negri, la Constantinopol, un „Memoriu" în care face mai întîi istoricul conflictului ce există între guvern și opoziția din Cameră ; îi arată apoi consecințele firmanului de unificare legislativă și administrativă a Principatelor Unite, din decembrie 1861, care limitează această unificare numai pe timpul domniei lui Cuza și desființează Comisia centrală care avea și un rol ponderator. Înființarea Senatului, prevăzută de firman, se va lovi de împotrivirea Camerii. El (Cuza !) se află azi complet dezarmat în fața Camerei a cărei delegație a avut o atitudine arogantă cu prilejul prezentării răspunsului la mesaj. Țara nu aprobă atitudinea Camerei și

dorește un regim de autoritate și dreptate. Pentru aceasta, trebuie modificată Convenția de la Paris, întărindu-se puterea executivă și limitîndu-se cea legislativă. Memoriul acesta e arătat de Negri, potrivit indicațiilor lui Cuza, ambasadorului Franței, ambasadorului Angliei și lui Aali pașa, ministrul de externe al Porții. Potrivit observațiilor celui dintîi, se introduc unele modificări, și rezultatul este un proiect de constituție, cu caracter autoritar, avînd 58 de articole, prin care se întărește puterea domnului și se micșorează aceea a Camerei. În următoarele două luni, proiectul mai suferă alte modificări, în special în ce privește Senatul, căruia i se acordă atribuții importante ; acum proiectul are 67 de articole. Informațiile primite de Cuza arătau că reacțiunea Puterilor garante la o schimbare de regim, în sensul proiectului de constituție, nu va fi puternică ; încă la 19 iunie/1 iulie, cînd nu exista decît memoriul pregătitor, Bordeanu, locțiitorul lui Negri, scrisese, de la Constantinopol, lui Baligot de Beyne că, dacă domnul se hotărăște la „un act de energie" — adică la lovitura de stat, Puterile vor protesta de formă, dar vor recunoaște starea nouă de lucruri. Iar Iancu Alecsandri comunica, la 27 iunie/9 iulie, aceluiași că ziarul „La France" se ocupă de proiectul unei lovituri de stat în România. Cuza ar fi putut proceda, încă în toamnă, la modificarea regimului ; voi însă să mai facă încă o încercare, o ultimă încercare, pentru ca să nu i se poată reproșa că s-a grăbit, deși experiența celor aproape cinci ani de

domnie era concludentă. Se hotărî deci să încerce cu un nou guvern, apelînd la Mihail Kogălniceanu, ale cărei opinii progresiste erau cunoscute, care arătase în Cameră, cu competență și talent, necesitatea reformelor, în special a reformei agrare, și a cărui guvernare moldoveană, în 1860, fusese remarcată. În vederea schimbării guvernului, Cuza făcu o vizită lui Kretzulescu, la conacul acestuia, la Leordeni (Muscel); în același timp, el chemă pe Kogălniceanu spre a-i cere să formeze guvernul și să stabilească, de comun acord, programul de activitate. Din aceste zile de consultare este telegrama pe care, la 5/17 octombrie 1863, viitorul prim-ministru o trimite, de la București, prietenului său din Iași, doctorul Frenkel, anunțîndu-l că e „pe cale de a forma un minister care va face mîntuirea țării; principele — adaugă el — îmi rezervă un rol pe care toată lumea l-ar invidia". Kogălniceanu știa deci, de la început, că urma să efectueze reformele pe care țara le dorea și pe care Cuza era hotărît să le aducă la îndeplinire.

Guvernul Kogălniceanu. La 11/23 octombrie, Kogălniceanu depunea jurămîntul în calitate de prim-ministru și ministru de interne; guvernul său se compunea din personalități care nu făceau parte din Cameră, deci nu provocau, din capul locului, invidii și resentimente între membrii acesteia. La Finanțe era doctorul Ludovic Steege, cunoscut de mult lui Cuza; la Culte și Instrucție Publică, Dimitrie Bolinti-

neanu, apreciatul poet, iarăşi un vechi prieten şi devotat al domnului ; la Justiţie, Al. Papiu-Ilarian, revoluţionarul de la 1848 ; la Externe, N. Rosetti Bălănescu, care ocupase acelaşi loc şi în guvernul Kretzulescu ; la Lucrări Publice, Petre Orbescu, iar la Război, generalul Alexandru Iacovache. Dar, concomitent cu formarea noului guvern, Cuza ţinuse să dea o dovadă publică de preţuire guvernului înlocuit. Scrisese deci lui N. Kretzulescu — şi scrisoarea fusese publicată în „Monitor" — exprimîndu-şi speranţa unei colaborări viitoare ; scrisese, de asemenea, generalului Florescu, arătîndu-i deplina sa mulţumire.

Primele măsuri ale lui Kogălniceanu dovedesc dorinţa acestuia — deci şi a lui Cuza — de a colabora cu Camera ; se suspendă procesele de presă ; de asemenea, urmărirea pentru refuzul de a achita impozitele. Totuşi, pentru a nu se da impresia că aceste măsuri înseamnă o cedare în faţa opoziţiei, Kogălniceanu trimitea o circulară, publicată în „Monitorul" din 11/23 noiembrie, în care anunţa că în curînd se va supune Camerei, spre dezbatere, reforma agrară, calificată drept „cea mai vitală pentru ţară". Faţă de această atitudine a lui Cuza şi a primului său ministru, opoziţia adoptă şi ea o atitudine mai moderată. Unul din obiectivele ei, şi anume obiectivul imediat, înlăturarea guvernului Kretzulescu, fusese realizat ; pe de altă parte, jumătatea de stînga a „Coaliţiei monstruoase", adică liberalii radicali, spera să poată ajunge la o colaborare cu noul guvern ; aşa încît începutul guvernării lui Kogăl-

niceanu avu loc într-un climat de relativă destindere. O încordare se produse în momentul cînd, prin indiscreția ziarului parizian „La Nation", proiectul de constituție, cu caracter autoritar, fu dat la iveală ; această încordare era să ducă chiar la o anticipare a loviturii de stat și anume în ziua de 30 noiembrie/12 decembrie. Lucrurile se potoliră însă aparent, deocamdată, prin dezmințirea apărută în „Monitorul" și lovitura fu amînată.

Înainte însă de a se depune cele două proiecte de legi esențiale, legea electorală și legea agrară, avu loc, spre finele anului 1863, secularizarea averilor mănăstirești.

Secularizarea averilor mănăstirești. Existau atît în Muntenia, cît și în Moldova, o sumă de mănăstiri și schituri care fuseseră *închinate* de către ctitorii lor sau de urmașii acestora Patriarhiilor de Constantinopol, Ierusalim, Antiohia și Alexandria sau marilor mănăstiri de la Athos, din restul Peninsulei Balcanice sau din Orientul creștin. Scopul închinării fusese să asigure dăinuirea ctitoriilor din țară, să le garanteze împotriva vicisitudinilor politicii interne sau a unei rele gospodăriri și, în același timp, punîndu-le sub o autoritate spirituală superioară, recunoscută, să le mărească prestigiul. Forurile cărora le fuseseră închinate mănăstirile din Țările Românești urmau să privegheze aceste „metoase" (pluralul de la metoh !) ale lor, să le asigure continuitatea, să îngrijească de bună starea lor, să împlinească legatele sau

obligațiile prevăzute de ctitori — întreținere de spitale, școli, aziluri, milostenii la săraci, înzestrare de fete sărmane etc. Pentru toate aceste îndatoriri, patriarhiile și mănăstirile din Răsăritul creștin urmau să primească o parte din venitul metoaselor lor. Cu vremea, se produse însă o modificare considerabilă a raporturilor inițiale. Mănăstirile închinate ajung să fie considerate de către patriarhii și de „lavrele" sau mănăstirile mari din Balcani și Orientul creștin ca simple izvoare de venit ; acesta trebuie să fie cît mai mare ; de aceea se neglijează întreținerea lăcașurilor care se dărăpănează treptat, uneori ajungînd în stare de ruină ; nu se îndeplinesc sau se îndeplinesc numai în mică măsură legatele ctitorilor ; singura preocupare este ca „metoasele" să producă un număr cît mai însemnat de pungi de bani. Sumele care treceau astfel peste hotare erau considerabile. Mănăstirile închinate posedau în Muntenia 1 127 386 de pogoane, afară de mori, cîrciumi, hanuri și băcănii, deci 11,14% din teritoriul rural al ei, iar în Moldova 355 680 de fălci, adică 12,16%. În ce privește obligațiile față de stat, nu exista, la început, vreo deosebire între mănăstirile închinate și cele neînchinate ; și unele și altele contribuiau, cînd era nevoie, cu sume de bani, fie sub formă de „împrumuturi", fie sub aceea de contribuție, nerambursabilă. De la o vreme însă, și anume paralel cu întărirea influenței rusești în Principate, mănăstirile închinate, bizuindu-se pe protecția marii împărății ortodoxe, caută să-și creeze o situație aparte, privilegiată. Ne-o spune

limpede ministrul cultelor din Țara Românească, într-un raport pe care-l adresează, la 29 iulie, stil vechi, lui Cuza ; el precizează și anul, 1826, din care începe a se marca noua situație. Treptat-treptat, aceste mănăstiri închinate întîrzie cu plata obligațiilor față de stat. Sub motivul că trebuie să refacă lăcașurile ruinate, ele obțin o scutire, timp de zece ani (1834—1843) de orice contribuție față de stat și, la expirarea acestui răgaz, solicită o nouă scutire, încă pe zece ani (1844—1853). La începutul domniei lui Cuza, mănăstirile închinate erau obligate să verse visteriei, potrivit legii, un sfert din veniturile lor anuale. Sustrăgîndu-se însă sau amînînd mereu această obligație, se ajunse la situația să datoreze statului sume importante. Astfel, în Moldova, datoria lor se ridica, la începutul lui aprilie 1859, la 1 466 520 lei, reprezentînd intervalul 1856—1859. În Țara Românească, situația era și mai gravă, ele datorînd, pentru trecut, suma de 16 565 062 de lei, la care se adăugau 2 925 062 de lei, reprezentînd contribuția de 25% pe anul curent ; așadar, datoria totală era aci de 19 490 124 de lei. Față de această stare de lucruri se impuneau măsuri grabnice. Spiritele luminate și opinia publică în general cereau de mult rezolvarea problemei mănăstirilor închinate, care se bucurau însă nu numai de protecția Porții dar, după cum am arătat, și de a Rusiei. În vara anului 1858, pe cînd se discutau clauzele viitoarei Convenții de la Paris, reprezentanții Puterilor garante stabiliseră așa-zisul protocol XIII potrivit căruia problema bunurilor mănăstirilor

închinate, în cazul cînd părțile nu ajungeau la o înțelegere, trebuia să se rezolve prin arbitraj, statul român și patriarhii greci desemnînd cîte doi arbitri maximum. La 10/22 august 1863, Negri, din ordinul lui Cuza, înaintează Porții o notă, propunînd rezolvarea problemei prin acordarea unei substanțiale despăgubiri „Locurilor Sfinte" : era vorba de 80 000 000 de lei, din care trebuiau să se scadă însă 28 889 020 de lei datoriile, sporite între timp, ale mănăstirilor închinate către stat. Guvernul român mai oferea și suma de 10 000 000 lei pentru înființarea unei școli laice și a unui spital la Constantinopol, unde să fie primit oricine, îndiferent de confesiune. Ierarhii greci refuză însă oferta și cer aplicarea protocolului XIII. Poarta e de acord și vrea să ia inițiativa convocării unei conferințe a reprezentanților puterilor garante. Intenția Porții e aflată de agentul nostru la Constantinopol și comunicată lui Cuza. Acesta, la 8/20 decembrie, așadar cu cinci zile înainte de votul secularizării, trimite o scrisoare lui Aali pașa, ministrul de externe, care intervenise în favoarea unor egumeni greci de la noi, arătîndu-i că e obligat să păsească la actul secularizării. „Oricît aș fi de doritor — scrie el demnitarului Porții — să fac dovadă de deferență, în orice împrejurare, față de guvernul imperial și de Puterile garante, îmi este imposibil să nu țin seamă de manifestări repetate și persistente ale sentimentului național. Tăcerea ce s-a făcut asupra generoaselor propuneri prezentate în nota domnului Negri a sporit iritația în spirite și Camera e pe punctul de a-și face din

această chestiune o armă împotriva guvernului meu dacă, în interesul ordinei publice, nu o previn eu însumi". Intenția Porții se materializează în ziua de 11/23 decembrie, cînd Aali paşa trimite o circulară reprezentanților Puterilor garante, comunicîndu-le nota lui Negri împreună cu răspunsul ierarhilor greci şi cerînd reunirea unei conferințe. Nicolae Bordeanu, girantul agenției noastre din Constantinopol — Negri plecase cu cîteva zile mai înainte spre țară unde va sosi, în capitală, chiar în ziua votului secularizării —, află imediat de circulară şi în ziua de 12/24 decembrie telegrafiază, cifrat, faptul la Bucureşti. A doua zi după telegrama lui Bordeanu, adică la 13/25 decembrie, guvernul prezintă Camerii proiectul de lege al secularizării, care e votat în mijlocul unei însufleţiri cvasi-unanime : 93 voturi pentru şi 3 contra. Raportul de succesiune şi cauzalitate între cele trei date, 23 decembrie — circulara lui Aali paşa, 24 decembrie — telegrama cifrată a lui Bordeanu şi 25 decembrie — secularizarea, este evident. Viteza acțiunii guvernului român se explică : a voit, odată mai mult, să pună Puterile garante în fața unui fapt împlinit, după metoda care ne reuşise şi pînă atunci. Dacă s-ar fi întrunit conferința cerută prin circulara lui Aali paşa, era evident mult mai greu lui Cuza şi guvernului său să procedeze la secularizare : ar fi însemnat o sfidare adusă Puterilor garante şi, în acelaşi timp, un mijloc de a le solidariza împotriva noastră. Aşa, conferința a trebuit să ia act de cele întîmplate, rămînînd să discute numai cuantumul despăgubirii.

Proiectul de lege „pentru secularizarea averilor mănăstireşti" prevede, în articolul întîi : „Toate averile mănăstireşti din România sînt şi rămîn averi ale Statului". Aşadar, de unde la început fusese vorba de bunurile mănăstirilor închinate, acum legea generaliza măsura asupra tuturor bunurilor mănăstireşti, indiferent dacă erau închinate sau neînchinate. Această generalizare fusese impusă de considerentul că o secularizare numai a bunurilor mănăstirilor închinate ar fi fost prezentată în faţa forurilor internaţionale, de către cei în cauză, ca o măsură discriminatorie, nedreaptă şi xenofobă, favorizînd mănăstirile neînchinate, cu conducere românească, şi lovind în mănăstirile închinate, cu conducerea grecească. Secularizînd bunurile *tuturor* mănăstirilor, se anula din capul locului o asemenea argumentare care, cu siguranţă, ar fi impresionat Puterile garante. Aşa, s-a putut arăta că nu e vorba de o măsură discriminatorie, de favorizare a unei categorii de mănăstiri şi de defavorizare a alteia, ci de o *măsură generală*, privind toate mănăstirile. La fel va proceda legiuitorul mai tîrziu, cu prilejul reformei agrare de după primul război mondial, cînd au fost supuse exproprierii nu numai moşiile particulare, dar şi acelea ale statului, apoi domeniile regale, precum şi moşiile instituţiilor culturale (Academia, Universitatea) sau de binefacere (Eforia spitalelor civile, Spiridonia).

Actul secularizării era concluzia firească şi necesară a unui proces care începuse cu decenii înainte dar care, în timpul domniei lui Cuza şi în special în ultimul an 1863, se intensificase.

Opinia publică românească era complet pregătită şi perfect solidară cu guvernul şi cu domnul ţării. Era vorba doar de o bună parte din pămîntul ţării. Adăogîndu-se acum şi bunurile mânăstirilor neînchinate, suprafaţa secularizată atingea 25,26% din teritoriul ţării, adică mai bine de un sfert. Cuza şi Kogălniceanu, cînd s-au hotărît să facă actul secularizării, aveau deci în spatele lor *întreaga naţiune*, ceea ce era esenţial. Au mai avut însă şi sprijinul Franţei, a cărei autoritate, după războiul Crimeii şi campania din Italia, cîntărea greu în concertul politic european. În expunerea sa asupra situaţiei imperiului, rostită în noiembrie 1863, Napoleon al III-lea afirma : „Guvernul împăratului şi cele mai multe din celelalte cabinete semnatare ale tratatului de la Paris n-au stat la gînduri în a recunoaşte că ar fi potrivnic principiilor dreptului public european de a îndatora guvernul Moldoromâniei a lăsa mânăstirile care alcătuiau în stare de mînă moartă, o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocîrmuirea călugărilor străini". Au avut, de asemenea, Cuza şi Kogălniceanu, avantajul unei conjuncturi europene favorabile, în sensul că marile puteri — şi în special Rusia — erau preocupate de problema polonă, faţă de care chestiunea bunurilor mânăstirilor închinate trecea în umbră, nu mai avea însemnătatea pe care ar fi avut-o într-o Europă liniştită, fără probleme internaţionale majore. Ceea ce nu înseamnă că n-au fost proteste străine, şi încă serioase, împotriva actului secularizării. Mai întîi al Turciei care, printr-o scrisoare, din 2 ianuarie stil nou

1864, a marelui vizir Fuad paşa, a declarat votul Camerei române drept nul şi neavenit. Apoi al Rusiei, al cărei reprezentant la Constantinopol, în unire cu reprezentantul Austriei, a propus Porţii, în mod secret, o triplă ocupare a României de către Turcia, Rusia şi Austria. Propunerea n-a avut urmare din cauza opoziţiei Franţei şi Angliei ; s-a făcut numai un protest energic şi s-a hotărît, în concluzie, convocarea unei comisii la Constantinopol, alcătuite din reprezentanţii Puterilor garante, în vederea evaluării despăgubirii către comunităţile greceşti. A doua zi după secularizare, Cuza a scris din nou lui Aali paşa, arătîndu-i de ce a trebuit să acţioneze şi adăogînd următoarele cuvinte semnificative : „În această chestiune, eu nu sînt principele românilor, sînt România însăşi". Iar răspunzînd marelui vizir, el a calificat secularizarea drept „un act de înţelepciune şi de înaltă necesitate, o măsură de ordin public". Pe de altă parte, ca să nu să se poată spune că despăgubirea fixată era redusă, Cuza şi guvernul român o sporiră mai întîi la 102.000.000 lei, apoi la 150 000 000, depunînd şi un acont. Ierarhii greci făcură însă marea greşeală de a refuza această generoasă ofertă, sperînd să obţie mult mai mult prin aplicarea protocolului XIII. Rezultatul final fu însă că, după ani de aşteptare — între timp domnia lui Cuza se sfîrşise — parlamentul român declară închisă problema mănăstirilor închinate.

Ştirea, aflată în ţară, că puterile ostile secularizării se gîndeau la eventuale măsuri de

coerciţiune, mergînd pînă la o ocupare tripartită a României, produse nu numai o indignare generală, dar şi o hotărîre de apărare cu orice preţ. Se iniţiază o mişcare generală de înzestrare a armatei cu tunuri ; în judeţe şi oraşe se fac subscripţii publice ; fiecare judeţ oferă cîte un tun, valoarea acestuia fiind de o mie de galbeni sau 32 000 de lei ; oraşul şi judeţul Brăila subscriu suma necesară pentru aproape şase tunuri — 189 000 de lei ; chiar şi în şcolile primare se strîng mici sume, care se publică, alături de celelalte donaţii, în Monitorul Oficial. Guvernul, evident, încurajează această măsură patriotică şi suscită o nobilă emulaţie între judeţe, iar pe de altă parte, comandă în Franţa muniţii. La 2/14 martie, ministrul de război dădea dispoziţie telegrafic la Paris lui Alexis Godillot, furnizorul armatei române — era totodată şi unul din furnizorii principali ai armatei imperiale franceze — să fabrice o mie două sute de cutii de mitralie, calibrul patru, apoi douăzeci de mii de „astupuşuri“ — stupile — *(étoupilles)* şi să expedieze imediat trei mii de obuze cu fuzee. În total, s-a strîns în întreaga ţară pentru cumpărarea de tunuri 1 121 386 de lei — adică echivalentul a opt baterii şi trei sferturi de către patru tunuri — din care 1 041 462 de lei şi 6 parale s-au trimis lui Godillot la Paris, prin bancherul Thetorian, „în compta armelor comandate“. Realitatea era că tustrele puterile ostile — şi Rusia şi Austria şi Turcia — nu se mulţumiseră numai cu protestul contra secularizării, ci începuseră şi unele mişcări şi concentrări de

trupe ; astfel, Austria alcătuia o tabără lîngă Braşov, iar Rusia concentra trupe la graniţa de răsărit a ţării noastre ; după o informaţie din 2/14 februarie, ea ar fi avut în această provincie şi în gubernia Cherson 54 000 de oameni, plus două divizii de infanterie la graniţa Podoliei şi a Basarabiei. Cît despre Turcia, ea sporise garnizoana din Tulcea cu un regiment şi intenţiona să concentreze — se zicea — forţe însemnate spre a le trimite la Dunăre. Fapt sigur era însă oprirea de către Poartă a transportului de arme şi echipament — 117 lăzi — la Constantinopol, conţinînd 2 800 de puşti şi muschetoane, şi alte lăzi la Sulina, conţinînd materiale de transport, echipamente şi uniforme ; au trebuit intervenţii repetate şi, la urmă, două scrisori ale lui Cuza însuşi către marele vizir Fuad paşa pentru ca să se obţină eliberarea acestui transport. În prima scrisoare, el asigura Poarta de lealitatea sa ; în cea de a doua scrisoare, din 16/28 iulie, Cuza îşi exprima „surpriza penibilă“ pentru faptul că după toate explicaţiile date în precedenta scrisoare, Poarta ezită încă să elibereze coletele cu arme destinate României. El arată rostul înzestrării armatei române cu armamentul necesar : nu vrea ca ţara să devină obiectul unei compensaţii politice, care ar livra-o „în compensaţie pentru Veneţia sau Polonia“. În continuare, la 29 aprilie/11 mai, Cuza se adresează din nou lui Fuad paşa, semnalîndu-i concentrarea de „forţe militare considerabile“ la frontiere şi atitudinea ameninţătoare pe care guvernele habsburgic şi ţarist au socotit că trebuie s-o ia faţă de Princi-

patele Unite. Telegrame similare trimite el în aceeași zi lui Aali pașa, apoi lordului Palmerston, primul ministru al Marii Britanii, precum și miniștrilor de externe al Franței, Marii Britanii, Prusiei și Italiei ; în acestea patru din urmă, el le aduce la cunoștință primejdia ce amenință solul și imunitățile Principatelor Unite „prin faptul concentrării trupelor austriece la frontierele noastre septentrionale și occidentale și a trupelor țariste la frontierele orientale". Lucrurile n-au luat însă, din fericire, dezvoltarea de care se temea guvernul și opinia noastră publică. Situația europeană — în urma refuzului celorlalte puteri de a sprijini o atitudine fermă a lui Napoleon al III-lea în chestiunea polonează — era de așa fel încît un război, în genul războiului Crimeii, părea foarte puțin probabil. Iar un război, spre a susține revendicările ierarhilor greci, era exclus din moment ce se întrunise conferința din Constantinopol. Concentrările trupelor țariste și habsburgice puteau servi ca mijloc de intimidare și presiune ; dar nici Cuza, nici Kogălniceanu nu erau firi temătoare și aveau, pe de altă parte, întreaga opinie publică alături de ei. Așa încît efervescența din primele luni ale anului 1864 se potoli treptat, cu urmarea, pentru țară, a unei întăriri a înarmării oștirii.

DOMNIA AUTORITARĂ. LOVITURA DE STAT. LEGEA RURALĂ. LEGEA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

Dacă în privința secularizării averilor mănăstirești, se realizase, în Cameră, un acord cvasiunanim, lucrurile se prezentau cu totul altfel în ce privește *legea electorală* și *legea rurală*, așteptate de marea majoritate a populației urbane și rurale. Opoziția din Cameră, majoritară ca număr, formată din moșieri, nu admitea ca să cedeze din puterea ei economică și politică, adică din moșiile ei și din votul cenzitar restrîns care-i asigura supremația ; concesiile la care era dispusă n-aveau însemnătate. Cînd, la 13/25 martie, Mihail Kogălniceanu depuse proiectul de lege rurală prin care claca sau boierescul era desființată, iar țăranii împroprietăriți pe loturile pe care le lucrau, se văzu imediat, din cuvîntările fruntașilor acestei opoziții, că proiectul nu va trece. Într-adevăr, cu toată pledoaria impresionantă a primului ministru care prezentă proiectul ca „o chestiune națională... de la care atîrnă toată avuția, neatîrnarea și forța acestor 5 milioane de români ce locuiesc în această țară", opoziția, întrerupînd discuția proiectului, votează, cu 63 de voturi pentru, față de 36 contra, o moțiune de blam la adresa guvernului. Conform uzanțelor constituționale, guvernul își înaintă demisia ;

Cuza însă, care era hotărît să înfăptuiască reforma rurală și cea electorală, și care-și dădea seama că cel mai indicat șef de guvern în stare să-l secondeze și să realizeze aceste două reforme fundamentale era Kogălniceanu, refuză să primească demisia ; în schimb, prorogă Adunarea pînă la 2/14 mai, cînd ea urma să se întrunească în sesiune extraordinară spre a se pronunța asupra legii electorale. Mesajul domnesc pentru convocarea acestei sesiuni extraordinare nu prevedea într-adevăr decît votarea legii respective. Aceasta însemna însă că Adunarea să admită nu numai desființarea ei în actuala componență, dar și să dea putința alegerii unei noi Adunări, care să voteze legea rurală. Era prea mult pentru egoismul și interesul strîmt al Camerei care încă de la începutul anului trecut intrase în luptă deschisă cu domnul țării. Așa încît, îndată după citirea mesajului, se prezentă de către opoziție o moțiune, declarînd că nu are încredere în guvernul Kogălniceanu și că pînă la rezolvarea crizei constituționale — adică, subînțeles, pînă la formarea unui nou guvern, care să se bucure de încrederea Camerei — ea va pregăti în secții răspunsul la mesaj. Ceea ce însemna că nu voia să ia în discuție proiectul de lege electorală. Se votă urgența moțiunii, dar cînd să se treacă la vot asupra textului moțiunii însăși, Kogălniceanu citi textul mesajului de dizolvare a Camerii. În mijlocul unui mare tumult, în care invectivele se amestecau cu protestele și cu amenințările, un detașament de soldați evacuă

pe deputați din sala de ședințe. Lovitura de stat se îndeplinise.

Cuza și guvernul aveau, alături de ei, imensa majoritate a opiniei publice din țară. Aveau adeziunea fostului prim-ministru Nicolae Kretzulescu, a consulului Franței la Iași, Victor Place, a reprezentanței țării noastre la Constantinopol, adică a lui Costache Negri și a suplinitorului acestuia, cînd Negri era în țară, Nicolae Bordeanu. Ultimul telegrafia în două rînduri, la finele anului 1863, la Baligot de Beyne, secretarul lui Cuza, că dacă Adunarea persistă în opoziția ei, ea trebuie dizolvată și proclamată imediat noua Constituție. Cu puțin mai înainte, la 16/28 octombrie, el scria aceluiași că protestul puterilor, după o viitoare lovitură de stat, va fi formal, neavînd urmări grave. Așa se și petrecură, de fapt, lucrurile. De altfel, chiar Aali pașa, ministrul de externe al Turciei, după memoriul trimis de Cuza, prin Negri, în vara anului 1863, și după scrisoarea aceluiaș, din 1/13 octombrie, îi răspunde, la 2 noiembrie, stil nou, 1863, asigurîndu-l că Poarta e gata să provoace o înțelegere cu Puterile semnatare ale Convenției de la Paris, în scopul modificării acestei Convenții în sensul socotit necesar de Cuza.

Îndată după lovitura de stat, domnul și guvernul său supuseră aprobării poporului, printr-un plebiscit, care avu loc între 10/22 și 14/26 mai, *Statutul* care dezvolta dispozițiile Convenției de la Paris, precum și noua lege electorală. În același timp, Cuza dădea și o proclamație către armată, arătîndu-i necesitatea loviturii

de stat și cerîndu-i să asigure „liniștea publică" pentru ca plebiscitul să se poată exprima cu toată libertatea. Statutul, în realitate, nu dezvolta Convenția de la Paris, ci o modifica, în sens autoritar, sporind considerabil drepturile puterii executive și scăzînd pe acelea ale puterii legislative. El prevedea că „domnul are singur inițiativa legilor", elaborarea lor fiind încredințată Consiliului de Stat. Tot domnul numește „în fiecare an" pe președintele Camerii. Se înființează un „Corp ponderator" (Senatul !), ai cărui membri sînt unii de drept — mitropoliții, „episcopii eparhiilor", primul președinte al Curții de Casație și „cel mai vechi dintre generalii armatei în activitate" — iar ceilalți, în număr de 64, constituind majoritatea, *numiți* de către domn, jumătate, dintre personalitățile ce se distinseseră „prin meritul și experiența lor", iar cealaltă jumătate, dintre „membrii consiliilor generale" județene. Atît regulamentul „Camerei", cît și acela al Senatului se alcătuiesc de către guvern ; numai Senatul are dreptul de a primi petiții. Plebiscitul avu loc, la data fixată ; rezultatul fu : 682 621 de voturi *da*, 1 307 voturi *nu* și 70 220 abțineri ; nici măcar toți moșierii nu avură curajul să voteze contra. A fost un plebiscit real, nu unul formal. Îndată după plebiscit, Cuza plecă la Constantinopol ; primirea ce i se făcu de către oficialitatea turcă, în cap cu sultanul, întrecu în strălucire pe cea din 1860. În urma discuțiilor cu reprezentanții Puterilor garante se ajunse, în ziua de 16/28 iunie, la încălirea unui acord, intitulat „Act adițional la Convențiunea

din 7/19 august 1858", care era, de fapt şi de drept, o ratificare internaţională a loviturii de stat. Printre noile dispoziţii era una care constituia un remarcabil succes al lui Cuza. Se specifica anume : „Principatele Unite vor putea pe viitor modifica şi schimba legile care privesc ocîrmuirea lor internă, cu concursul legal al tuturor puterilor Statului şi fără nici o intervenţie externă, exceptîndu-se, firește, legăturile ce unesc Principatele cu Imperiul Otoman". Era o categorică recunoaştere a autonomiei ţării, confirmînd deci din plin cuvîntul pe care îl rostise Cuza la plecarea din Bucureşti, că se duce la Constantinopol „pentru a dobîndi o nouă recunoaştere a autonomiei României".

Întors în ţară, Cuza dădu o proclamaţie, la 2/14 iulie 1864, insistînd asupra categoricei recunoaşteri a autonomiei depline, obţinute la Constantinopol. Urmă, după şase zile — la 8/20 iulie — publicarea în „Monitor" a tuturor actelor în legătură cu lovitura de stat, în forma lor ultimă, fixată în acordul stabilit cu reprezentanţii Puterilor. Se văzu astfel că modificările — restrictive — introduse se refereau numai la legea electorală. Cu toate aceste modificări, noua lege electorală însemna un mare progres faţă de cea anterioară, sporind considerabil numărul electorilor.

Activitatea guvernamentală căpătă un nou impuls după întoarcerea lui Cuza. Fură numiţi, la 2/14 iulie, membrii Consiliului de Stat. Se înfiinţă, prin decret, la 4/16 iulie, Universitatea din Bucureşti, cu trei facultăţi, de drept, de ştiinţe şi de litere. Iar la 11/23 iulie, se fixă,

tot pe cale de decret, bugetul pe anul 1864, buget pe care Camera dizolvată nu voise să-l voteze. Dar măsura cea mai însemnată fu întocmirea *legii rurale*; o comisie a noului institutului Consiliu de Stat lucrează la proiectul de lege respectiv; la 11/23 și 12/24 august au loc două ședințe plenare ale Consiliului, sub președinția lui Cuza și cu participarea guvernului, în care se ia în dezbatere lucrarea comisiei și se dă formă definitivă proiectului. Iar în ședința din 14/26 august se stabilește că legea „se va pune în lucrare de la 23 aprilie 1865", pînă atunci guvernul urmînd a înainta „lucrările pregătitoare de constatare și demarcare". În aceeași zi de 14/26 august 1864, Cuza sancționă și promulgă legea rurală, însoțind-o de o proclamație „către sătenii clăcași". În această proclamație, el spune: „Claca (boerescul) este desființată pentru de-a pururea și de astăzi voi sînteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre prin legile în ființă". Publicată în „Monitorul" din ziua următoare (15/27 august), legea rurală prevedea să se dea, în Țara Românească sau Muntenia, țăranului cu patru boi și o vacă, „unsprezece pogoane" adică 55 129,69 m^2 — pogonul avînd 5 011, 79 m^2; țăranului „cu doi boi și o vacă, șapte pogoane [și] nouăsprezece prăjini", adică 35 754,94 m^2, iar țăranului care n-avea decît o vacă, țăran numit și „toporaș", „patru pogoane și cincisprezece prăjini", adică 20 578,01 m^2. În Moldova dintre Carpați și Prut, pentru aceleași trei categorii de țărani, suprafețele erau respectiv de „cinci fălci patruzeci prăjini", adică

72 680,40 m² — falcea avînd circa 14 322 m² sau 320 de prăjini pătrate — „patru fălcii“ sau 57 288 m² și „două fălci patruzeci prăjini“ sau 30 434,25 m². În județele Cahul, Bolgrad și Ismail, suprafețele sporeau și anume „șase fălci și treizeci prăjini“ sau 86 734,80 m², „patru fălci și treizeci prăjini“ sau 58 630,69 m² și „două fălci și șaptezeci prăjini“ sau 30 517,20 m². Articolul II al legii prevedea că „locuitorilor care nu se bucură de întinderea pămîntului ce li se cuvine după articolul precedent, li se va împlini întinderea legală de pămînt“. În articolul III se precizează întinderea maximă la care au drept țăranii într-o moșie : *două treimi din suprafața acesteia*, pădurile neintrînd în socoteală. Articolul IV se referă la „văduvele fără copii, nevolnicii, sătenii care n-au meseria de agricultori și n-au făcut clacă“ ; toți aceștia „devin proprietari numai pe locurile legiuite cuvenite pentru casă și grădină, adică în Țara Românească patru sute de stînjeni pătrați la cîmp și trei sute la munte, deci 1 600, respectiv 1 200 m², în Moldova „zece prăjini fălcești“ deci 1 440 m², iar în județele Cahul, Ismail și Bolgrad, 10 prăjini fălcești pentru pălmaș — tot una cu toporașul din Țara Românească — 11 prăjini pentru țăranul cu doi boi, deci 1584 m² și 12 prăjini pentru cel cu patru boi, adică 1 728 m². Dintre dispozițiile principale ale celorlalte articole ale legii citățm următoarele :

1) Au facultatea să se strămute pe moșiile statului cele mai apropiate, sătenii cărora nu

li se pot împlini loturile legiuite din cele două treimi ale moşiei, precum şi însurăţeii ;

2) Timp de 30 de ani, săteanul nu poate înstrăina, nici ipoteca proprietatea sa ;

3) Dreptul la pădure al sătenilor se păstrează neatins timp de 15 ani, după care proprietarii moşiilor vor putea cere eliberarea de această servitute, fie prin bună învoială, fie prin hotărîre judecătorească ;

4) „Se desfiinţează odată pentru totdeauna şi în toată întinderea României claca (boierescul), dijma, podvezile, zilele de meremet, carele de lemne şi alte asemenea sarcini, datorite stăpînilor de moşii sau în natură sau în bani" (articolul X). Pentru răscumpărarea acestor îndatoriri, sătenii vor plăti o sumă care se repartizează pe 15 ani şi care reprezintă anual — „dobînzi şi amortisment" — 133 de lei pentru cel cu patru boi şi o vacă ; 100 de lei şi 24 de parale pentru cel cu doi boi şi o vacă ; 71 de lei şi 20 de parale pentru cel cu mîinile şi o vacă (pălmaşul sau toporaşul). În satele de munte din Moldova, sumele sînt mai mici, şi anume : 94 de lei şi 10 parale, 73 de lei şi 2 parale şi 51 de lei şi 36 de parale (articolul XXII). Această răscumpărare *echivalează cu aproape întreagă valoarea pămîntului*, socotindu-se preţul pogonului la „cinci galbeni" sau 185 de lei, cît fixează însăşi legea prin articolul LVI pentru loturile vîndute din moşiile statului.

În total, au fost împroprietărite 463 554 de familii de ţărani cu o suprafaţă totală de

1 810 311, 2970 ha, ceea ce revine în medie de 3,9 053 ha de familie, adică aproape 4 ha. In realitate, 60 651 de familii au primit numai loc de casă şi grădină. Mai tîrziu, pe temeiul articolelor 5 şi 6 ale legii, vor mai fi împroprietărite încă 48 342 de familii de însurăţei pe o suprafaţă de 228 328, 9 727 ha. de fiecare familii revenind în medie 4,7 232 ha. Totalul general, deci al ţăranilor împroprietăriţi pe temeiul legii rurale din 1864, a fost de 511 896 de familii, pe o suprafaţă de 2 038 640,2 697 ha, revenind în medie, 3,9 825 ha de familie.

Ecoul legii, în primele săptămîni ce au urmat publicării ei, a fost extraordinar în rîndurile ţărănimii. Ni s-au păstrat în Arhiva Cuza Vodă de la Academia Republicii Socialiste România foarte numeroase adrese de mulţumire şi de recunoştinţă din partea locuitorilor satelor şi plăşilor. Citäm una singură din ele, anume adresa satelor din judeţul Fălciu : „Fapta pe care Măria Voastră aţi isprăvit [1] — îi telegrafiază ei — slobozind neamul românesc din boeresc, munca silită, ce era mai rea şi decît robia este atît de mare, cît nu o poate scrie niminia. Dumnezeul părinţilor noştri păstreze zilele Măriei Tale ferice nebîntuite ; îl rugăm să ia din zilele noastre şi a[le] copiilor noştri şi să adaoge pe ale Măriei Voastre, să ne pui la cale pînă în sfîrşit. Rugămu-te... dă-ne voe ca de acum

[1] Adică „aţi dus-o la bun sfîrşit" : sensul vechi al termenului „a isprăvi".

înainte să te numim Părintele cel bine voitor și slobozitorul neamului țărănesc".

O serie de greutăți și imperfecțiuni au apărut la aplicarea legii. N-a existat un *regulament* precis, amănunțit, care să prevadă modalitățile de aplicare în general, precum și în cazurile speciale sau controversate. O dificultate importantă provenea din lipsa unui număr suficient de ingineri-topometri care să facă măsurătorile și hotărnicirile prevăzute de lege (articolul XV). S-au ivit neînțelegeri și s-au comis nedreptăți, la aplicarea legii, din cauza articolului XVI al ei care prevedea „pe cît va fi cu putință" comasarea locurilor — izlazuri, fînețe, ogoare — cuvenite sătenilor. Moșierii, într-o seamă de cazuri, au căutat să dea sătenilor locurile ce li se cuveneau, nu acolo unde le cultivaseră pînă atunci, ci în partea cea mai slabă a moșiei, unde terenul era mai sărac, sărăturat, mlăștinos etc. De aici discuții, neînțelegeri și, adeseori, întîrzierea muncilor agricole. Se adăogau, în sfîrșit, uneori, și lipsa de înțelegere și de bună credință a unor slujbași ai statului care puneau interesele lor personale mai presus de acelea ale obștii, luînd, de pildă, fățiș partea moșierilor sau arendașilor împotriva țărănimii. Toate aceste greutăți și lipsuri — unele obiective, altele însă determinate de interes și lăcomie — au făcut ca legea rurală din 1864 să nu poată fi aplicată în toată întinderea și în toate dispozițiile ei. Au rămas țărani neîmproprietăriți ; unora nu li s-au completat loturile la care aveau dreptul ; altora li s-au schimbat categoria în care erau clasați,

așa încît au primit pămînt *mai puțin*. Cumpănind însă în mod drept însușirile și cusururile legii, și ținînd seamă de greutățile cu care au avut de luptat spiritele cele mai luminate, mai progresiste, cu iubire și înțelegere față de cei mulți și săraci, trebuie să recunoaștem că legea rurală din 1864 a însemnat totuși *un mare pas înainte pe drumul ridicării țărănimii*, a împroprietăririi ei, așa cum ceruseră revoluționarii de la 1848 în programul lor. De aceea, această țărănime a păstrat o amintire recunoscătoare lui Cuza, cel mai popular dintre toți domnii noștri de la Ștefan cel Mare încoace.

Pe lîngă meritele deosebite pe care le-a avut Alexandru Ioan Cuza sub raportul politic și social-economic, contribuind în chip însemnat la înfăptuirea și consolidarea statului român modern, el s-a remarcat și prin interesul constant ce a purtat vieții culturale în genere și învățămîntului de toate gradele — de la școala elementară pînă la Universitate — în special. Se poate afirma că, ajutat de sfetnici luminați, el a căutat și în parte a izbutit să realizeze programul cultural al revoluționarilor de la 1848, stabilind, prin legea din 1864, un învățămînt elementar obligatoriu și gratuit atît pentru băieți, cît și pentru fete, dînd extensiune învățămîntului secundar prin înființare de „gimnasii" în orașele de seamă ale țării, instituind cele două universități, aceea din Iași — care-i și poartă numele — și cea din București, creînd școli speciale : Conservatoriile, Școlile de belearte și Școala de silvicultură, înlocuind, în sfîrșit, alfabetul chirilic, haina străină, prin cel

strămoşesc, latin. Realiza astfel Cuza aspiraţiile tinereţii lui, aspiraţiile generaţiei luminate şi cutezătoare de la 1848.

Ideile domnului Unirii în materie de învăţămînt sînt înfăţişate chiar din primul an, în mesajul la deschiderea sesiunii Adunării Elective, adică a Camerei, din 6/18 decembrie 1859. Arătînd că şcolile înfiinţate prin Regulamentul organic „nu au realizat nicicum sperările naţiunii" şi exprimîndu-şi convingerea că guvernul său, prezidat de Ion Ghica, îşi va da „toată silinţa pentru ca Instrucţiunea publică să fie graduale şi pusă... la îndemîna tuturor claselor", Cuza subliniază dezideratul ca această instrucţiune „să răspundă la adevăratele... nevoi" ale societăţii româneşti. „Dacă o instrucţiune superioară, cuprinzînd facultăţi de înalt „învăţămînt" ne este folositoare, instrucţiunea elementară şi primară ne este neapărată spre a răspîndi o viaţă nou în toată ţara". Pe lîngă o facultate de litere, „facultatea de ştiinţe, de drept, de medicină sînt negreşit trebuincioase, dar starea de azi a României şi viitorul ei cer numaidecît o facultate de ştiinţă economică şi administrativă, precum şi o facultate de ştiinţă agronomică, industrială şi comercială. Administratori finanţiari, agricultori, industriali, comercianţi, eată oamenii de care avem mai simţită trebuinţă... Eu doresc — încheie Cuza — ca într-un viitor apropiat, un doctor de agronomie să ajungă în ţară la aceeaşi considerare şi avantaje materiale precum ar putea ajunge un doctor de litere". Merită să fie relevat faptul că în proiectul de Constituţie elaborat de Comisia

centrală în 1859 se prevedea obligativitatea învățămîntului primar. Bugetul pe 1860 prevede o creștere a numărului școlilor sătești cu 234 în Țara Românească și cu 52 în Moldova. După statistica din acest an, publicată în oficiosul „Instrucțiunea publică", existau, în 1860, în toată țara, 2 129 de școli publice primare în sate, cu 53 580 de elevi ; față de cele 1 011 școli din 1858, cu 22 940 de elevi, constatăm o creștere, în timp de doi ani de circa 110% în ce privește școlile și de peste 130% în ce privește elevii. Dezideratul exprimat de Cuza prin mesajul din 6/18 decembrie 1859 începea, așadar, să se aplice. Dar părerea formulată în Camera munteană la 29 iulie 1860 că „peste puțin timp nu va rămîne nici un sat fără școală" era totuși o iluzie ; va trebui un secol întreg pînă cînd ea să se transforme în realitate.

O deosebită importanță a avut legea învățămîntului din 1864 ; îndelung și minuțios elaborată, ea a sintetizat concepția lui Cuza și a colaboratorilor lui in materie de școală și a regenerat învățămîntul românesc timp de peste trei decenii — exact 34 de ani —, fiind una din legile cu cea mai mare durată din istoria noastră modernă. Proiectul de lege, în forma sa primă, fusese elaborat din însărcinarea Consiliului superior al Instrucțiunii de către unul din membrii săi, Vasile Boerescu, care se folosise, în lucrarea sa, de o bogată documentare. Acest proiect fusese apoi adoptat de către Consiliul de Miniștri, în ședința sa din 21 ianuarie, stil vechi, 1864, ținută sub președinția lui Cuza și trimis, a doua zi chiar, în dezbaterea Came-

rei. Aceasta îl discută, introduce mai multe amendamente atît în comisie, cît și în cursul dezbaterii publice și, în ședința din 16/28 martie 1864, îl votează cu 64 de voturi pentru și 5 contra. Cuza însă — fie că nu era de acord cu amendamentele introduse, fie că nu voia să lase acestei Camere, care-i făcuse o opoziție îndîrjită atît în privința legii rurale cît și a celei electorale și pe care urma s-o dizolve în curînd — nu sancționă legea, ci, după lovitura de stat și noua rînduială prevăzută de Statut, trimise textul în cercetarea Consiliului de Stat. Acesta îl dezbătu de la mijlocul lui iulie, stil vechi, pînă la 20 octombrie/1 noiembrie, aducîndu-i numeroase modificări dintre care unele semnificative. Numărul articolelor fu considerabil redus, rămînînd numai 425. Se introduse un articol nou, 6, care nu figura în proiect: „Instrucțiunea primară elementară este obligatorie și gratuită", specificîndu-se într-un nou articol, 42, că în sarcina statului cade personalul didactic, administrativ și domestic, precum și subvenția pentru procurarea de cărți copiilor săraci, iar în sarcina comunelor procurarea localului, a mobilierului și a lemnelor de încălzit. Aceste dispoziții au făcut impresie printre contemporani, nu numai în țară, dar și în străinătate, fiind relevate de Duruy, ministrul de instrucțiune publică a Franței, unde atari dispoziții nu existau încă în lege.

Textul definitiv al legii instrucțiunii, aprobat în ședința Consiliului de Miniștri din 24 noiembrie 1864, prezidată de Cuza, a fost sancționat prin decretul domnesc nr. 1650, din

aceeaşi zi, promulgat a doua zi, 25 noiembrie, sub nr. 1150 şi publicat în „Monitorul" din 5/17 decembrie 1864. Legea s-a aplicat de la începutul anului şcolar 1865—1866, adică din septembrie 1865. Spre a fi cunoscută de toţi cei interesaţi — organele Ministerului Instrucţiunii şi ale celorlalte ministere, profesorii de toate gradele, părinţii elevilor — ea s-a tipărit în 3 500 de exemplare — tiraj foarte mare pentru vremea aceea — şi a fost difuzată.

Paralel cu grija faţă de învăţămînt, Cuza a acordat o egală atenţie diferitelor sectoare ale organizării de stat. Armata, administraţia, justiţia, finanţele, biserica şi-au avut fiecare legile lor organice. Pentru armată, trimitem mai jos la capitolul special. În ce priveşte administraţia, menţionăm *legea comunală* (9/21 martie 1864) şi *legea consiliilor judeţene* (10/22 martie 1864), inspirate de legile similare din Franţa; mai înainte încă, la 21 ianuarie, stil vechi, acelaşi an, se votase legea Consiliului de stat, iarăşi de inspiraţie franceză. Pentru organizarea judecătorească, citäm, în primul rînd, legea *Curţii de justiţie şi casaţie*, a cărei înfiinţare fusese prevăzută prin Convenţia de la Paris. Deşi legea s-a votat la 12/24 ianuarie 1861, funcţionarea acestei înalte instituţii n-a început decît după realizarea Unirii depline, Cuza numind pe membrii Curţii la 11/23 februarie 1862, iar instalarea lor, cu solemnitate, avînd loc la 15/27 martie. *Organizarea judecătorească* a ţării e prevăzută în legea respectivă, votată la 13/25 aprilie 1864. La discuţia publică a acestei legi, un reprezentant al opoziţiei, Gheorghe Costa-

foru, a cerut — și faptul e semnificativ pentru starea de spirit a acestei opoziții, a sentimentelor ei față de Cuza — ca magistrații, la numirea în funcție, să nu depună jurămîntul către principele domnitor, ci către poporul român. Sub raportul organizării financiare, trebuie pomenită mai întîi *legea patentelor*, din 1860, lege care a avut și implicații diplomatice, deoarece unii supuși străini au cerut, dar pînă la urmă, fără succes, să nu li se aplice și lor dispozițiile legii. Pentru controlul cheltuielilor publice s-a înființat, prin lege (8/20 ianuarie 1864), *Curtea de conturi*, după model francez, ca instanță supremă ; s-a votat, de asemenea, la 9/21 martie 1864, *legea contabilității*. De cea mai mare însemnătate pentru sectorul financiar a fost realizarea împrumutului Stern — după numele bancherilor din Londra — împrumut negociat de ministrul de finanțe român Ludovic Steege și încheiat la 10/22 august 1864, cu patru zile înainte de decretarea legii rurale. Prin acest împrumut, de 916 000 lire sterline, România pășește pe piața creditului european ; în prima parte a anului 1865 îi va urma împrumutul de 150 de milioane de piaștri sau lei, destinat plății despăgubirilor pentru bunurile secularizate ale mănăstirilor închinate, împrumut însă de care, pînă la urmă, n-am mai avut nevoie, ierarhii greci refuzînd oferta noastră. Tot la sectorul financiar al administrației de stat, dar privind și sectorul organizării administrative, notăm *legea pensiilor*, votată tot la începutul anului 1864, sub guvernarea istorică a lui Mihail Kogălniceanu. Nici biserica nu fu uitată,

decretele-legi respective avînd același caracter progresist și apărînd autonomia și demnitatea țării. La 3/15 decembrie 1864, prim-ministru fiind tot Kogălniceanu, apăru *„Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române“ ;* el prevedea *autocefalia,* deci conducerea de sine stătătoare a bisericii române, legătura cu Patriarhia de Constantinopol păstrîndu-se doar sub raportul dogmei. Emoția în cercurile bisericești constantinopolitane fu mare, dar, pînă la urmă, ele trebuiră să accepte noua stare de lucruri. La 11/23 mai 1865 se semna de către Cuza, după ce fusese votată de Cameră și Senat, „Legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți în România“ ; potrivit acestei legi, înalții ierarhi erau numiți de către domn, în urma recomandării Consiliului de Miniștri, propunerile fiind înfățișate prin Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică.

ALEXANDRU IOAN CUZA ŞI ARMATA. APĂRAREA AUTONOMIEI ŞI DEMNITĂŢII ŢĂRII

Cuza şi armata. Domnul Unirii, care la începutul carierii sale a fost cadet, iar în momentul alegerii sale pe tronul Moldovei, colonel, a dat o deosebită atenţie, în toţi cei şapte ani ai domniei, armatei. A mărit-o numeric, a înarmat-o cu armament modern, a echipat-o, i-a sporit autoritatea şi prestigiul, printr-o muncă şi grijă neîncetată. Căci situaţia pe care a găsit-o, la începutul stăpînirii sale, nu era deloc strălucită : o ştim chiar de la Cuza, din scrisoarea pe care o trimite el, la 1 octombrie, stil nou, 1865, împăratului Napoleon al III-lea, scrisoare pe care o vom analiza mai departe, precum şi din raportul din 10 iunie 1859 al ministrului de război al Moldovei, colonelul Adrian. Acesta din urmă arată, fără menajamente, relele de care suferă armata Moldovei, ancheta pe care a început-o în ce priveşte abuzurile şi hotărîrea sa, „potrivit ordinelor pe care Alteţa Voastră mi le-a dat recent", de a nu cruţa pe nimeni ; va pedepsi cu toată rigoare legii orice abuz descoperit. Bugetul armatei a fost umflat, la diferite capitole fără necesitate reală, iar contabilitatea armatei — adaogă colonelul Adrian — n-a mai fost verificată de un an şi jumătate ; se impune îndepărtarea şefului ei.

În ce privește hrana trupei — continuă raportul — ea n-ar trebui să coste decît cel mult trei sferturi din ceea ce costă azi. Cu toate acestea, s-a cerut de un șef militar, în secret însă, să fie sporită alocația cu 8 parale de om pe zi, iar un altul, din provincie, a mers cu îndrăzneala pînă a oferi 400 de galbeni antreprenorului cu hrana trupei pentru ca acesta din urmă să-i cedeze antrepriza. Și Mihail Kogălniceanu, ca prim-ministru al Moldovei, atrage telegrafic atenția lui Cuza, la 12 iulie, stil nou, 1860, asupra unor deficiențe ale armatei. Se impuneau deci măsuri urgente și drastice pentru a se îndepărta abuzurile. Este ceea ce va face Cuza încă din primul an de domnie.

Cu privire la *efectivele* armatei avem date precise pentru diferite momente ale răstimpului 1859—1866. Există astfel o situație a efectivelor armatei moldovene la 26 decembrie, stil vechi, 1860, întocmită de colonelul Iacovache, „comandant superior". Potrivit acestei situații, existau atunci trei regimente de infanterie, un batalion de tiraliori — tot infanterie —, un regiment de cavalerie, o baterie de artilerie, un corp de pionieri, flotila, un regiment de jandarmi, un corp de pompieri, o „companie de tren" și o „companie de meseriași". În total, „după cataloage", adică teoretic, 2 generali, 52 de ofițeri „stabi", adică superiori, 194 de ofiteri „oberi", pînă la căpitan inclusiv, 10 medici și 6 confesori — ultimile două categorii „nearmați" — 452 sergenți, 209 caporali, 130 „muzicanți" și 6 221 soldați, cu 1 103 cai. În realitate, din aceste efective

lipseau, „pînă la complect", 1 ofițer superior, 6 ofițeri, 111 sergenți, 125 caporali, 46 muzicanți, 2 724 soldați și 516 cai. Așadar, circa 44% din numărul soldaților, 60% din numărul caporalilor, 25% din acela al sergenților, aproape jumătate din numărul cailor.

O altă situație, iscălită de „ministru de resbel, generalul Florescu", arată efectivele *întregii* armate, din Muntenia și din Moldova, la 22 ianuarie 1861. De data aceasta, avem două mari despărțăminte ale „oastei" : 1) „armata" 2) „miliția". Cea dintîi cuprinde — păstrăm ordinea din situație — : statul major general al ministerului de „resbel", intendența, „școlile militare", „corpu sanitar", șapte regimente de infanterie — li se spunea atunci „regimente de linie" —, un regiment de geniu, un batalion de vînători, două regimente de lăncieri — adică de cavalerie —, un regiment de artilerie, pompieri, jandarmi, flotila, „trenu" și „atelierile". Cea de a doua, adică miliția, cuprinde grăniceri, care, la rîndu-le sînt „de munte" și „de Dunăre" și dorobanți. Cifrele indică un efectiv total de 692 ofițeri și 26 336 „trupe", din care „presenți" 631 de ofițeri și 16 405 „trupe". Diferența considerabilă la trupă se explică mai ales prin faptul că la grăniceri și la dorobanți serviciul se făcea „în trei schimburi" — de aci și numele „dorobanț cu schimbu" — așa încît prezenți erau numai o treime din efectiv, deci la grănicerii de munte 987 din totalul de 2 961, la grănicerii de Dunăre 1 723 din 5 170, iar la dorobanți 1 558 din 4 676. Se mai scădeau apoi cei bolnavi, „în spitaluri" — 3 ofițeri și 625 „tru-

pe“ — și cei „în concediu sau pentru oricare alt motiv“ — 58 ofițeri și 767 „trupe“. O nouă situație găsim la 19 septembrie, stil vechi, 1861 ; sînt indicate efectivele trupelor staționate în Moldova precum și localitățile unde se află o parte a lor. „Efectivul în ființă“ este de 6 749 soldați, din care 202 „muzicanți“, 238 caporali, 363 sergenți și 235 de ofițeri din care 30 de „stabi“, 6 medici și 4 confesori. Regimentul 3 infanterie era în garnizoană la Ismail și în coloniile de bulgari și găgăuți din regiunea Bolgrad, flotila, parte la Galați, parte la Ismail și Chilia, batalionul de pionieri avea compania I „în facerea șoselei la Bizigheștі“, iar compania II și III „de asemenea — adică tot la facerea șoselei — la Tîrgu Frumos“. Cîteva luni mai tîrziu, anume la 18/30 ianuarie 1862, deci un an după situația din 22 ianuarie 1861, găsim că „armata“ propriu-zisă a Principatelor Unite totaliza 663 de ofițeri și 16 396 trupă, în timp ce „miliția“ sub acest nume înțelegîndu-se, așa cum am arătat, „grănicerii“ și „dorobanții“ — număra 154 de ofițeri și 13 120 trupă. În total deci, îndată după realizarea Unirei instituționale, forțele armate ale țării numărau 817 ofițeri și 29 516 trupă. Ultimele indicații în ce privește efectivele le aflăm în scrisoarea amintită mai sus, adresată de Cuza împăratului Napoleon al III-lea la 1 octombrie 1865. De unde la suirea sa pe tron, a găsit „de abia 3 000 de oameni recrutați exclusiv din clasa țărănească, rău înarmați, rău echipați..., am astăzi — precizează Cuza — 12 000 de grăniceri, 8 000 de jandarmi pedeștri sau călare și o armată

regulată de 20 000 de oameni, recrutată din toate clasele societății, bine înarmată, bine echipată, susceptibilă de a fi sporită, prin rezervele noastre, la triplul efectivelor ei normale". Chiar dacă cifra de 3 000 de oameni indicată de domn pentru începutul domniei sale poate fi ușor inferioară realității — dar trebuie să se ție seamă de faptul că exista întotdeauna o diferență între efectivele teoretice și cele reale — totuși un fapt e sigur : Cuza *a sporit considerabil efectivele armatei,* a mărit numărul regimentelor.

Pentru pregătirea cadrelor oștirii, erau cele două școli militare, din Iași și din București. După contopirea lor într-una singură, constatăm că la 5 iulie, stil vechi, 1862, ea avea 70 (șaptezeci) de elevi, repartizați în cinci clase. Din aceeași vreme e și raportul comandantului Școlii către Cuza, arătînd numele celor 13 elevi absolvenți care merită a fi făcuți sublocotenenți. Iată-i în ordinea respectivă : Scarlat Cristodorescu, George Manolescu, Constantin Palladi, Leonida Iarca, Ahil Comaneanu, Dimitrie Christodorescu, George Brătășianu, Ioan Trestianu, Mihail Nicoleanu, George Iurescu, Ioan Manu, Pavel Gussi, Lazăr Niculescu. Comandantul adaugă că „din sînul acestei școale... a ieșit pînă acum aproape una sută ofițeri", dintre care unii au fost trimiși în străinătate „pentru studii și alte misii". La 30 septembrie, stil nou, 1862, se inaugurează noul an de studii al școlii unificate ; cursurile se țin sub direcția maiorului francez Lamy, șeful misiunii militare franceze în România. În cuvîntarea pe care o

ține cu acest prilej, Cuza își exprimă întreaga sa satisfacție față de activitatea desfășurată de Lamy. O spune, de altfel, și în scrisoarea pe care o trimite, peste cîteva zile, la 9 octombrie, stil nou, mareșalului Randon, ministrul de război al Franței.

Odată cu sporirea efectivelor armatei, s-a plănuit, în 1862, și alcătuirea unui *batalion model*, cu ofițeri, subofițeri și soldați luați din cele șapte regimente de linie și din batalionul de geniu. S-a renunțat însă apoi la realizarea acestui plan, probabil spre a nu atinge susceptibilitatea celor care n-ar fi făcut parte din această unitate de elită. A mai existat și planul de a se crea un batalion de zuavi, după model francez, și ministrul de război, generalul Manu, alcătuise, în iunie, stil vechi, 1864, și decretul respectiv; Cuza nu l-a iscălit însă și lucrul a căzut.

Sub raportul comandamentelor militare, s-au instituit, prin decretul din 12/24 octombrie 1863, trei asemenea comandamente și anume: primul în București, avînd în frunte pe generalul Ion Emanuel Florescu, al doilea în Iași, cu generalul Savel Manu, apoi generalul Alexandru Iacovache, al treilea la Craiova, cu colonelul Ioan Peucescu. Intendenței militare i s-a dat o nouă factură prin decretul din 1/13 februarie 1861 (reorganizată prin bugetul anului 1863), iar corpului ofițerilor de administrație prin decretul din 16/28 octombrie 1862.

O împrejurare deosebit de importantă pentru viața militară, împrejurare de care s-a folosit Cuza spre a formula concepția sa despre ar-

mată ca instituție, despre rolul și însemnătatea ei, a fost împărțirea noilor steaguri, în ziua de 13 septembrie 1863. S-a ales dinadins această zi deoarece ea evoca ciocnirea cu turcii care avusese loc cu cincisprezece ani mai înainte, în timpul revoluției de la 1848, cînd detașamentul de pompieri din Dealul Spirei, din București nu ezitase să se apere cu armele împotriva forțelor otomane mult superioare ca număr. Ceremonia împărțirii noilor steaguri s-a desfășurat în tabăra de la Cotroceni ; Alexandru Ioan Cuza a rostit cu acest prilej o scurtă cuvîntare ostășească pe care, pentru frumusețea ei, ca fond și ca formă, o reproducem în întregime :

„Ofițeri, subofițeri, caporali și soldați,

Astă zi va fi una din cele mai însemnate în datinile noastre.

Steagurile cele vechi aduceau aminte suvenire triste, de vreme ce ele înfățișau țările despărțite. Astăzi voi primiți din mîinile noastre steagul ce întrunește coloarele țărilor surori, așa precum voința unanimă a românilor a unit pe capul Nostru coroanele ambelor Țări.

Steagurile voastre totuși au fost marture la întîmplări care doresc a fi păstrate ; ele vor împodobi dar arsenalul român.

Primind steagurile cele noi, aduceți-vă aminte pururea că vă încredințez onoarea Țării.

Steagul e România ! Acest pămînt binecuvîntat al Patriei, stropit cu sîngele strămbunilor noștri și îmbilșugat cu sudoarea muncitorului. El este familia, ogorul fiecăruia, casa în care s-au născut părinții și copiii voștri !

Steagul este încă simbolul devotamentului, credinții, ordinei și a disciplinei ce represintă oastea.

Steagul e totodată trecutul, presentul și viitorul Țării, întreaga istorie a României.

Într-un cuvînt, steagul represintă toate victoriile și toate virtuțile militare care se cuprind în acele două cuvinte săpate pe vulturii români : Onoare și Patrie !

Ofițeri, subofițeri, caporali și soldați,

Jurați să păstrați cu onoare și fără pată steagurile voastre și astfel veți corespunde încrederii și așteptării ce am pus, cu Țara întreagă, în voi.

Jurați a le apăra în orice întîmplare ca un sfînt deposit ce încredințez bravurei și patriotismului vostru".

Baligot de Beyne, secretarul princiar, comunicînd telegrafic doamnei Elena Cuza, la Iași, cuprinsul cuvîntării, precizează că solemnitatea distribuirii steagurilor a fost „impunătoare", că „aclamații entuziaste au întrerupt în mai multe rînduri" cuvîntarea și că seara a urmat o mare cină ostășească la Palat.

În afară de sporirea efectivelor, o deosebită atenție a acordat Cuza *înarmării* lor. Citățm din scrisoarea trimisă lui Napoleon : „La alegerea mea [ca domn], Principatele Unite nu posedau decît 4 sau 5 mii de puști ruseți din timpul împărătesii Ecaterina și vreo zece tunuri fără valoare, de proveniență turcă, rusă și austriacă. Pulberi, proiectile, capse, nu ne veneau decît din Austria : nu puteam trage un singur foc

de pușcă fără permisiunea ei. Posed astăzi 70 000 de puști ghintuite, cumpărate în Franța. Cele 25 000 de puști neghintuite pe care le datoresc generozității Majestății Voastre Imperiale au fost distribuite comunelor unde am instituit un serviciu de pază. Artileria mea numără 72 de tunuri ghintuite, construite în Franța, după modele franceze".

Preocuparea de a dota oștirea cu un armament modern a fost totdeauna o preocupare de căpetenie a lui Cuza și a sfetnicilor săi. La 23 februarie, stil vechi, 1859, Dimitrie A. Sturdza scriind lui Vasile Alecsandri, pe atunci în misiune la Paris, îi cere : „Trimiteți-ne arme, ofițeri și bani, trei lucruri de care avem nevoie în mod absolut și repede de tot". Aceeași idee e dezvoltată și în raportul oficial trimis de Sturdza lui Alecsandri la aceeași dată : „Ne trebuie arme, în primul rînd puști și cîteva tunuri bune, ne trebuie instructori, ofițeri superiori și bani, în răstimpul cel mai scurt cu putință".

Tot armamentul nou a fost comandat în Franța și Belgia, furnizarea și expedierea armelor făcîndu-se prin intermediul lui A. Godillot, care era și furnizorul principal al armatei franceze. La 14 mai, stil nou, 1863, generalul Ion Emanuel Florescu raporta lui Cuza că a primit din Franța 200 de pistoale revolver, 800 de carabine de vînători și 1 000 de puști ghintuite de infanterie. Iar din 6 noiembrie, stil nou, același an, ni s-a păstrat tabloul, iscălit de I. Vilacrose, reprezentantul lui Godillot la București, cuprinzînd cele 59 (cincizeci și nouă) de

expediții de arme trimise statului român în intervalul 15 august 1862 pînă la zi. Valoarea acestor arme este de 2 383 972,08 franci francezi, din care Godillot a primit 1 733 998,03. Semnalăm și raportul, din 20 noiembrie, stil vechi, 1863, al maiorului Herkt către generalul Florescu, arătînd, cu dovezi, că tunurile ce s-au lucrat, sub supravegherea sa, în Belgia, n-au defectele ce li se atribuie. În atmosfera de însufleţire de după secularizarea averilor mănăstireşti, dar şi de îngrijorare că s-ar putea să se producă o intervenţie militară străină, este adresa datată Bucureşti, 14 martie, stil nou, 1864, a ministrului nostru de război către Godillot să fabrice, aşa cum am arătat, 1 200 de cutii de mitralie, calibrul 4, şi 20 000 de „astupuşuri" — stupile — (étoupilles) ; de asemenea, să expedieze imediat 3 000 de obuze cu fuzee. O lună mai tîrziu, la 16 aprilie, stil nou, se reclamau turcilor, care le opriseră, la Constantinopol, 117 lăzi cu 2 800 de puşti şi muschetoane, precum şi alte lăzi cu materiale de transport, echipamente şi uniforme, oprite la Sulina ; toate lăzile veneau din Franţa. În urma succesului subscripţiei naţionale pentru procurarea de tunuri se comandă, tot prin Godillot, 12 baterii adică 48 de tunuri şi 40 000 de puşti. Potrivit situaţiei sau tabelului rezumativ din 6/18 octombrie 1865, rezultă că în intervalul 1863 — 1 octombrie 1865 s-au primit, pentru armata română, 45 992 de puşti de infanterie din totalul de 47 600 comandate, 6 952 puşti de cavalerie („fusils de spahis") din totalul de 10 000, 700 de pistoale, 4 776 de cara-

bine din totalul de 5 300, 2 996 de muschetoane din totalul de 4 000, în afară de teci de săbii-baionete („fourreaux de sabres-baionettes"), 1 000 de „necesare de arme" (nécessaires d-armes"), 6 001 săbii din totalul de 12 001 200 de carabine „Enfield" şi 33 de tunuri din totalul de 48. Diferenţa urmează a sosi pînă la finele anului 1865.

Dar în afară de armamentul adus din apus, Cuza s-a gîndit să întemeieze în ţară întreprinderi care să-l poată fabrica şi repara. În acest scop a înfiinţat *Arsenalul armatei,* în Bucureşti ; piatra fundamentală a clădirii a fost pusă de către domn la 20 iulie, stil nou, 1863. Încă din anul precedent exista o „fonderie" a armatei, adică o topitorie de metal ; amintirea ei se păstrează în numele străzii „Fonteriei" din Bucureşti. Pentru această întreprindere, adresa, la 4 septembrie, stil nou, 1862, din Marsilia, un om de afaceri, I. N. Contez, o oferă ministrului nostru de război, I. Ghica, propunîndu-i furnizarea, în anul următor, a unei cantităţi de circa 200 de tone de fontă de fier. De ambele aceste întreprinderi aminteşte Cuza în scrisoarea pe care o trimite la 11 noiembrie, stil nou, 1863 împăratului Napoleon al III-lea : „Resursele noastre sînt inepuizabile în alimente şi transporturi. Armata mea poate da douăzeci şi cinci de mii de oameni, cărora nu le lipsesc decît ofiţeri experimentaţi. Cu rare excepţii, toţi ofiţerii mei vorbesc franceza. Un apel către ţară ar putea dubla acest contingent dacă aşi avea arme în cantitate suficientă. O manufactură de arme care e în curs de organizare (arsenalul !),

ateliere, o fonderie pe care le-am improvizat cu slabele mijloace de care am putut dispune, pot face față, cred, reparațiilor unui important material de război".

În afară de întreprinderile din București, Cuza hotărîse, în cursul anului 1865, să înființeze, la Tîrgoviște, o fonderie de tunuri. Spre finele anului, locuitorii orașului îi trimit o adresă, cu numeroase semnături autografe, mulțumindu-i pentru înființarea, în curs, a fonderiei și pentru șoseaua de legătură cu Predealul, în care scopuri s-a alocat un milion de lei, și rugîndu-l totdeodată să intervie spre a se retrage proiectul de lege a noii arondări administrative, potrivit căreia Tîrgoviștea nu mai este reședință de județ.

Sub raportul echipamentului, o parte a lui a fost cumpărat din Franța, restul — și în special postavul necesar confecționării uniformelor trupei — provenind din țară. Ni s-au păstrat actele acestor furnituri de postav. Ele menționează, de pildă, pentru anul 1860, o comandă de „postav vînăt" — 21 484 de „arșini", arșinul avînd 0,711 metri ; „postav sur-albastru pentru mantale" — 8311 arșini ; „postav sur-alb pentru pantaloni" — 7961 de arșini etc. O mențiune specială merită înzestrarea corpului de geniu cu instrumentele necesare lucrărilor cartografice. Cu ajutorul lor și dispunînd de specialiști formați în ultimele trei decenii, s-a terminat tipărirea, în 1864, a hărții Țării Românești. Operațiunea a durat ani de zile ; la 1 iunie, stil nou, 1861, Ștefan Golescu, președintele Consiliului de Miniștri muntean,

telegrafia lui Cuza la Iași, că vechiul credit de 2 000 de galbeni pentru tipărirea acestei hărți s-a epuizat și solicita un nou credit de aceeași valoare, ceea ce principele aprobă imediat. Harta aceasta constituie un moment de seamă în dezvoltarea cartografiei românești, fiind *prima* de mari proporții — 115 foi colorate de 62 × 42 centimetri — și atît de detaliată, realizată la noi.

Grija lui Cuza față de armată s-a manifestat și prin faptul că el a trimis o seamă dintre ofițerii care se distinseseră la continuare de studii și specializare în școlile și garnizoanele însemnate, precum și la manevrele din Franța ; de asemenea, i-a trimis în țările unde aveau loc operațiuni militare — Algeria, Italia și Statele Unite ale Americii — spre a le urmări la fața locului. Căpitanul Boteanu fu trimis astfel spre a urmări războiul „de secesiune" din Statele Unite, atașat fiind armatei „de Potomac" a Statelor din Nord ce luptau pentru eliberarea sclavilor. Aflăm, de asemenea, din două știri succesive, la 29 și 31 mai, stil nou, 1860, că mai mulți ofițeri, anume căpitanul Lecca și locotenenții Slăniceanu, Forescu, Pleșoianu și Borănescu, participau la manevrele din tabăra de la Châlons și de la Toulon, de asemenea, că Odobescu — ostașul, nu literatul — fusese autorizat să urmeze cursurile și exercițiile Școlii imperiale de cavalerie de la Saumur. La 18/30 septembrie 1863, Iancu Alecsandri, agentul României la Paris, comunica lui Baligot de Beyne, secretarul lui Cuza, că dintre cei cinci ofițeri români de la Școala de artilerie și geniu din

Metz, în Lorena, cei care s-au distins mai mult sînt sublocotenenții Dabija și Berindei ; *Monitorul Oastei* din 1861 adaugă și pe sublocotenentul Arion, subliniind faptul că, după spusele directorului școlii, „nu s-au văzut de mult un ofițer străin învățînd așa de bine" ; același *Monitor* relevă și pe locotenentul Fălcoianu, care urma cursurile Școlii de Stat Major din Paris. În 1864 sînt menționați Teodor Balș, elev absolvent al Școlii de la Saint-Cyr, și sublocotenentul Dimitrescu, trimis la Școala Politehnică din Paris, căruia i se acordă suma de 100 de galbeni „spre a putea face lucrările grafice de la acea școală". În schimb, știrile sînt mai puțin bune în ce privește alți ofițeri din Franța, în special Cantilli și Crupenski ; ultimul a refuzat să plece la garnizoana din Lunéville unde fusese trimis — ne-o spune tot Iancu Alecsandri într-o scrisoare trimisă din Paris, la 31 mai, stil nou, 1865, aceluiași Baligot de Beyne. Dintr-o nouă scrisoare a lui Iancu Alecsandri, din 11 decembrie, stil nou, 1865, aflăm că pentru a fi admis la Metz, s-a luat hotărîrea, de către ministrul de război al Franței, ca ofițerii români să fie recomandați de către colonelul Lamy — avansat între timp — șeful misiunii franceze în România. Ofițerul Lupașcu, sosit la 10 noiembrie, fără o astfel de recomandare, a fost refuzat net. Pe Gheorghe Cuza — rudă a domnului —, mareșalul Randon îl autorizează să urmeze cursurile școlii de la Saint-Cyr, cu condiția să treacă imediat un examen de capacitate. Erau și elevi militari români trimiși ca bursieri în Franța. În această

categorie intra tînărul Murgescu, viitorul amiral, care studia la Brest, în Şcoala de marină, şi care se va releva în mod excepţional în războiul de independenţă (1877—1878). Pentru silinţa sa la învăţătură, Consiliul de miniştri român îi acorda, la 19 iulie, stil vechi, 1865, o sumă de 300 de galbeni. Tot în aceeaşi categorie erau şi cei cinci tineri, recomandaţi de Carol Davila şi înscrişi la Facultatea de Medicină din Paris. Unul dintre ei, anume Nichita, purtînd titlul de „elev medic militar", aducea în ţară, la 10 februarie, stil nou, 1864, o scrisoare a agentului nostru din Paris, precum şi mai multe sigilii ce fuseseră comandate. Colonelul Duca, omul de încredere al lui Cuza, avea un fiu care beneficia de o bursă acordată de domn din caseta lui personală. În decembrie 1863, Noëmi Alecsandri, soţia lui Iancu, trimitea la Bucureşti contul întreţinerii tînărului Duca pe anii 1862—1863, totalizînd 2 137 de franci ; la 10/22 decembrie, acelaşi an, Cuza trimitea 2 000 de franci în acelaşi scop. Ni s-a păstrat, din 27 septembrie/9 octombrie 1862, o scrisoare a lui Cuza, adresată mareşalului conte Randon, ministrul de război al Franţei, prin care mulţumeşte împăratului Napoleon şi guvernului francez pentru faptul că au primit în şcolile militare franceze un număr însemnat de ofiţeri români. S-au trimis în străinătate şi *subofiţeri* ca, de pildă, „sergentul din geniu Anton Berendeiu" care, terminînd cu succes cursul şcolii din Metz e înaintat sublocotenent în batalionul de geniu la 31 ianuarie 1863. În octombrie 1864, tot Cuza transmitea prin gene-

ralul Florescu, aflător la Paris, mulțumirile sale ministrului de instrucție francez, Duruy, pentru primirea binevoitoare făcută elevilor români în școlile superioare ale Franței.

Avînd grijă deosebită de armată, sporindu-i efectivele, dotînd-o cu armament modern și echipînd-o, avînd la comandamentele mari ostași competenți și devotați — generalul Florescu la București, generalul Manu la Iași și colonelul Cuzlogiu la Craiova — Alexandru Ioan Cuza, urmînd seculara tradiție românească, a înțeles să-și rezerve comanda supremă a ei. Cînd în timpul istoricei guvernări a lui Mihail Kogălniceanu începe, la 18/30 ianuarie 1864, discuția în Cameră asupra proiectului de lege pentru completarea și organizarea armatei, opoziția — care forma majoritatea Camerei — ceru, pe cale de amendament, înființarea Gărzii naționale, a cărei comandă și-o rezerva. Intenția era clară : Camera voia să aibă o armată a ei, pe care să se poată sprijini în lupta împotriva puterii executive, adică împotriva guvernului, și, în ultimă analiză, împotriva lui Cuza. Această gardă națională, recrutată în orașe și anume printre cei ce aveau stare, urma să fie, pe deasupra, și un mijloc de a combate agitațiile țărănimii, de a împiedica o rezolvare a problemei agrare pe calea ridicării satelor. În cuvîntările reprezentanților opoziției s-a mers pînă acolo încît — așa cum relevă Baligot de Beyne într-o telegramă semicifrată către agenția din Constantinopol — s-a contestat lui Cuza dreptul de a comanda armata. Kogălniceanu se declară împotriva acestui amen-

dament ; principial nu este contra Gărzii naționale — o declară chiar de la tribuna Camerei în ziua votării legii —, dar cu condiția ca ea să fie „o garanție a națiunei și a legilor, iar nu un element de dezordine și de anarhie". Pentru a face atmosferă, opoziția organizează trimiterea de petiții din țară în favoarea Gărzii naționale ; primul ministru avertizează pe prefecți asupra acestei manevre care nu are de scop „decît a aduce neliniște în spirite" și a împiedica organizarea „puterii noastre armate" ; le cere, de asemenea, să raporteze confidențial „cine colportă acele petițiuni și ce valoare au subscriitorii". Cu toată opunerea guvernului, legea — inclusiv amendamentul privind instituirea Gărzii naționale — este votată, la 7/19 februarie, cu 55 de voturi pentru și 48 contra ; dat fiind însă amendamentul și intențiile opoziției, ieșite la iveală cu prilejul discuției din Cameră, Cuza nu sancționează legea.

De altfel, în ipostaza de comandant suprem al armatei, Cuza a urmărit, pe de o parte, să împiedice un amestec direct al corpului ofițeresc în politică, sancționînd abaterile, sub acest raport, de la disciplina ostășească, pe de altă parte, să răsplătească pe cei ce-și făceau datoria și dovedeau inițiativă și vitejie. Cînd, la începutul lui iulie, stil nou, 1860, ofițerul I. Lecca publică la Iași un articol de ziar în care este atacată Camera, Kogălniceanu, cu aprobarea lui Cuza, obține o sancțiune „exemplară". Tot astfel cînd — în toiul agitației pe care în primăvara lui 1863, opoziția o făcea guvernului, vizînd, în ultimă instanță pe Cuza însuși

— medicul de batalion Haralamb Grandea publică în ziarul „Reforma" din București un articol contrar disciplinei ostășești, el este judecat, potrivit codului militar, degradat și la 10 iunie, stil vechi, 1863, șters din controalele armatei. În schimb, cînd la Burdujeni, spre finele anului 1859, o încălcare a hotarului de către austrieci este respinsă cu forța de comandantul român al acelui punct de graniță, ofițerul Musteață, fapta acestuia e relevată în presă („Steaoa Dunării") și răsplătită. Pentru vitejia arătată pe un cîmp de luptă — care, ce-i drept, nu ne privea direct dar în care era interesată Franța — căpitanul Iarca este lăudat public de către Cuza și, la 5 septembrie stil nou 1863, înaintat la gradul de maior, dîndu-i-se și dreptul de a purta cifrul principelui. Iar cu prilejul subscripției pentru familiile celor căzuți și pentru răniții din lupta de la Costangalia, Cuza dă exemplul, subscriind suma cea mai mare ; împreună cu dobînzile respective, ea reprezenta, la 16 decembrie 1865, 108 281 lei și 10 bani.

În opera de organizare a armatei, pe lîngă concursul căpeteniilor ostășești ale țării, ca generalul Ion Emanuel Florescu, generalul Savel Manu, generalul Alexandru Iacovache, colonelul Culoglu, Cuza s-a folosit și de concursul misiunii militare franceze, prevăzute în legea din 13 mai 1860. Demersurile pentru recrutarea și trimiterea specialiștilor militari — și a celor civili, care constituiau misiunea civilă franceză — s-au întreprins, prin medicul militar Carol Davila, trimis special la Paris la înce-

putul anului 1861. Misiunea militară franceză avea în fruntea ei pe maiorul Lamy ; ceilalți membri erau căpitanul Guérin, căpitanul Lamy, avînd același nume ca și maiorul, intendantul Leclerc, intendantul Serveille, pe care-l găsim la Iași, la 20 octombrie, stil nou, 1863, precum și alți ofițeri [1]. Maiorul Lamy fu numit director de studii la Școala de ofițeri ; el se achită cu deosebită competență de însărcinarea sa, spre deosebita satisfacție a lui Cuza, care relevă faptul. La 29 noiembrie, stil nou, 1862, ministrul de război al Franței, mareșalul Randon, scria lui Cuza că a fost foarte fericit să afle din scrisoarea acestuia cît este de apreciată activitatea misiunii militare franceze. Prin ordinul de zi din 20 decembrie 1862, maiorul Lamy e însărcinat „cu dirigeara Școalei Militare" de ofițeri. Prin misiunea militară franceză s-au procurat regulamente și instrucțiuni militare care s-au tradus în limba română și au intrat în viața curentă a oștirii. Întocmai ca și în alte sectoare ale vieții de stat românești, și în sectorul militar s-a introdus o întreagă terminologie franceză. Mai întîi, în legătură cu gradele : începînd cu caporal, sergent, plutonier și adjutant, continuînd cu sublocotenent, locotenent, locotenent-colonel, colonel și isprăvind cu general de brigadă și general de divizie — mai tîrziu și general de corp de armată, toți acești termeni sînt de ori-

[1] Un fost elev al Școlii de cavalerie de la Saumur, anume Tranchant, e numit la 1 septembrie 1862 „profesor de echitație la Școala Militară" de ofițeri.

gine franceză. Apoi în ce privește armele: infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, marină, pontonieri, serviciul sanitar, serviciul de transmisiuni, intendență, justiție militară, stat major, școală de război, după aceea, avansare, degradare, uniformă, ordonanță, regulament, gamelă, rație, precum și o sumă de alți termeni privind viața militară, în toate sectoarele ei, sînt de aceeași origine franceză.

Grija pe care a arătat-o Cuza față de armată se explică nu numai prin apartenența sa inițială, la începutul carierii, și finală, în momentul cînd a fost ales domn al Moldovei, la această instituție fundamentală a țării, dar și prin conștiința clară că armata este pavăza autonomiei și demnității țării, mijlocul esențial de a apăra integritatea ei teritorială și, totodată, posibilitatea de a contribui, eventual, la realizarea statului național unitar românesc, idealul ultim al generației revoluționare de la 1848.

Apărarea autonomiei țării. O preocupare permanentă a lui Cuza a fost aceea de a apăra și întări autonomia țării. Deși Convenția de la Paris recunoscuse formal această autonomie — și însuși Divanurile Ad-hoc erau o dovadă grăitoare a ei — totuși încercările de a o încălca sau de a n-o lua în seamă nu lipseau. Dacă în urma războiului Crimeii, consulii ruși încetaseră de a mai fi personajele de prim rang de altă dată, dacă nu mai dominau, prin acțiunea și influența lor, viața publică românească, așa cum făcuseră pînă în

1854, în schimb, reprezentanții Austriei, bizuindu-se și pe mulțimea supușilor lor din Principate, dintre care unii aveau însemnate resturi economice, încercau să joace un rol similar. Se adăuga preocuparea continuă a Porții de a considera Țara Românească și Moldova ca „părți integrante" ale Imperiului otoman, de a le aplica deci toate tratatele și convențiile care priveau imperiul, adică tratatele comerciale, convențiile vamale, telegrafice, de extrădare etc. Pornind de la această premisă, reprezentanții Marilor puteri susțineau că și „capitulațiunile" — acele faimoase stipulații care confereau supușilor amintitelor puteri o situație privilegiată în raporturile lor juridice cu supușii Porții — se aplică de plin drept și Principatelor. Ei treceau cu vederea însă faptul relevat de ministrul și jurisconsultul moldovean Donici că, potrivit atît Tratatului, cît și Convenției de la Paris, numitele „capitulațiuni" au a se aplica numai în măsura în care nu ating autonomia Principatelor. Așadar, din mai multe părți exista primejdia unor continue și sistematice încercări de a se încălca autonomia noastră. Împotriva acestor încercări au reacționat permanent și, în genere, cu succes, Cuza și guvernele sale. Tocmai spre a marca autonomia Principatelor a amînat domnul, mai bine de un an și jumătate, vizita pe care, potrivit uzanțelor trecutului, trebuia s-o facă la Constantinopol spre a primi investitura. Tot de aceea primirea atît a dublului firman de recunoaștere a dublei alegeri, cît și a aceluia referitor la unirea deplină s-a făcut cu un minim

de publicitate, într-un cadru discret, iarăşi în opoziţie flagrantă cu uzanţele trecutului. Cît de mult se schimbaseră raporturile cu Poarta, cît crescuse sentimentul de autonomie naţională se vede şi din felul în care, sub îndrumarea lui Cuza, acţionează guvernele lui în diferite împrejurări în care sînt amestecaţi turcii. Un prim exemplu a fost problema paşapoartelor româneşti. Poarta, ca şi Austria de altfel, nu voia, după alegerea lui Cuza, să recunoască paşapoartele româneşti cu titulatura „Principatele Unite" ; mai tîrziu, în primăvara lui 1860, se dăduse chiar dispoziţie să li se schimbe călătorilor români aceste paşapoarte prin paşapoarte turceşti. Ştim faptul din telegrama pe care, la 4 iunie stil nou, o adresează Kogălniceanu, primul ministru al Moldovei, lui Cuza, la Bucureşti. El adaugă că trebuie luate măsuri energice spre a face Turcia să revie asupra acestei măsuri care violează autonomia noastră şi răneşte amorul propriu naţional. Şi, într-adevăr, faţă de reacţia hotărîtă a lui Cuza şi a guvernului român care au arătat că, drept răspuns, nu vor permite intrarea în ţară a călătorilor avînd paşapoarte turceşti, Poarta a revenit asupra măsurii şi a recunoscut paşapoartele româneşti : la 15/27 iulie, Negri comunica acest fapt lui Cuza. Aceeaşi atitudine hotărîtă se adoptă şi cînd e vorba de trecerea vreunui detaşament militar turc pe teritoriul ţării. La 2/14 mai 1859, N. Kretzulescu, ministrul de interne al Ţării Româneşti, telegrafiază domnului, la Iaşi, că 300 de ostaşi turci, comandaţi de Etem paşa, au venit de la Constantinopol şi,

după un popas „pe gîrla Măcinului", pornesc cu vaporul spre Vidin. S-a dat ordin „comandirilor de punturi" grănicerești să nu îngăduie ca vreunul din acești ostași să pună „piciorul pe pămîntul țării". Și mai tîrziu, în august 1863, cînd, din cauza apelor mici ale Dunării, un detașament mai important al garnizoanei turcești din Belgrad — 1 600 de oameni formînd două batalioane — nu poate trece cu vasele pe la Porțile de Fier spre Vidin, se iau măsuri riguroase ca, în eventualitatea străbaterii cu căruțele a teritoriului românesc, între Vîrciorova și Gura Văii, ostașii turci să nu poarte armele asupra lor, ci ele să fie transportate separat.

O chestiune în care Poarta, pînă la urmă, a trebuit să ne recunoască dreptatea a fost aceea a pescarilor din Vîlcov care, din cauză că hotarul pe brațul Chilia fusese trasat defectuos — nu urma potrivit uzanțelor internaționale, talvegul, — erau supuși la două rînduri de taxe : și de către arendașii români ai pescuitului, și de cei turci ; aceștia din urmă luau aproape 80% din valoarea peștelui prins și cereau taxă și pentru stuf. Chestiunea ajunge printr-o petiție a locuitorilor din Vîlcov în fața Comisiei Europene a Dunării ; Cuza se adresează, la rîndul lui, Porții ; ni s-a păstrat și conceptul unui act adresat în această privință de el împăratului Napoleon al III-lea. În cele din urmă, turcii cedează ; la 18/30 august, Negri scrie, din Buyuk-Dere (pe Bosfor !) domnului, anunțîndu-i rezolvarea favorabilă a chestiunii pescarilor de pe brațul Chilia.

O atitudine fermă în apărarea autonomiei s-a vădit şi cu prilejul noului tratat comercial încheiat de Poartă cu Marile Puteri. Guvernul român, prin nota trimisă de Ministerul de Externe lui Costache Negri, susţinea că Principatele *nu* trebuie incluse în acest tratat, ele avînd un regim vamal aparte. Acelaşi era şi punctul de vedere al lui Negri ; scriindu-i lui Cuza, la 15/27 aprilie 1862, din Constantinopol, el îi arată că a trimis în ţară tarifele tratatului comercial amintit, dar adaugă imediat : „nu le vom aplica".

În grija de a apăra autonomia şi demnitatea ţării se mergea uneori şi mai departe ; pînă la a ataca şi a aresta pe turcii care făcuseră neorînduieli sau nu voiseră să se supună legilor ţării. Citäm, în privinţa aceasta, două cazuri : unul petrecut la Giurgiu, altul la Piatra Neamţ, ambele din toamna lui 1861. Despre cel dintîi sîntem informaţi, printr-o plîngere telegrafică din 15 septembrie a lui Arif, guvernatorul general al Rusciukului, adresată lui Cuza, plîngere în care se relatează incidentul petrecut în portul Giurgiu, unde soldaţi români au spart cu săbiile uşa cabinei căpitanului Ibrahim, al cărui vas poartă pavilion otoman. Comisia trimisă de Arif la Giurgiu spre a examina incidentul şi a cere satisfacţie a trebuit să se înapoieze fără rezultat din pricina răului tratament primit de la ofiţerul român Stoenescu, care urmărea să-l împuşte pe Ibrahim. Se vede că acesta din urmă avusese o atitudine provocatoare sau necuviincioasă faţă de ofiţerul român sau faţă de grăniceri : tele-

grama lui Arif nu precizează — lucru lesne de înțeles — cum se ajunsese la conflict, care a fost cauza lui. Ceea ce vrem să relevăm este faptul că Stoenescu și soldații pe care-i comanda n-au ezitat să-l atace pe căpitanul turc chiar pe propriul său vas, lucru de neconceput în perioada anterioară. Era, incontestabil, altă stare de spirit ! Amintirea gestului de la 13 septembrie 1848 cînd, în Dealul Spirii, pompierii români nu pregetaseră să tragă în armata turcă, mult mai numeroasă, era încă vie. Al doilea caz privește pe cherestegiii turci din Piatra Neamț. Se știe că acest oraș era sediul unor importante tranzacții cu cherestea provenită din marile păduri ale ținutului Neamț și scoborîtă cu plutele pe Bistrița ; aici stătea și un grup, apreciabil, de cherestegii turci care aprovizionau cu lemn de construcție Constantinopolul. Intrînd în conflict cu autoritățile românești, acești cherestegii sînt arestați și arestul lor se prelungește. La 20 februarie, stil nou, 1861 Negri telegrafiază cifrat lui Cuza, arătîndu-i că a primit o notă din partea lui Ali pașa, ministrul de externe al Porții, referitoare la turcii din Piatra Neamț care sînt încă la închisoare. Îl roagă, deci, să dea noi ordine în privința lor și să pună să i se răspundă spre a putea el, la rîndu-i, să informeze pe ministrul turc. În cele din urmă, cherestegiii turci sînt eliberați și ei pleacă la Constantinopol. Negri intervine încă o dată în legătură cu ei, la 22 octombrie 1861, recomandînd, de data aceasta, lui Cuza, să dispună soluționarea pricinii lor, care determinase și arestarea. Cîtă diferență

față de epocile anterioare în care negustorii turci din Principate se simțeau stăpîni și operau în consecință !

Aceste gesturi, care arătau cît de hotărît acționau autoritățile românești cînd era vorba de apărarea autonomiei și demnității statului, nu trebuie însă să ne facă să credem că climatul general al raporturilor cu turcii era de ostilitate sau încordare. În general, Cuza a avut o atitudine prevenitoare, plină de curtoazie, față de sultan și de înalții demnitari otomani. La suirea pe tron a lui Abdul-Aziz, el trimite o delegație de personalități marcante, spre a-l felicita, delegație al cărei conducător, generalul Balș, este de altfel decorat de către noul sultan. În ambele vizite pe care Cuza le face la Constantinopol, în septembrie 1860 și în iunie 1864, el e foarte bine primit și impresia pe care o lasă este excelentă. Cînd ministrului de externe al Porții, Fuad pașa, îi moare un fiu, Cuza se grăbește să-i trimită o scrisoare de condoleanțe care-l impresionează nu numai pe nefericitul părinte, dar și pe sultan. Cu guvernatorii Rusciukului și Vidinului raporturile sînt din cele mai bune. Arif, guvernatorul Rusciukului, are la adresa principelui României aprecieri superlative. Așadar, grijă deosebită ca turcii să nu atingă autonomia și demnitatea statului român. De aceea organizează tabăra de la Florești, pentru ca să se poată replica unei eventuale intervenții militare otomane în Principate. De aceea, gesturile hotărîte față de cei ce intră în conflict cu legile noastre sau cu administrația de stat. De aceea răspunsul

atît de ferm pe care-l va da Cuza scrisorii marelui vizir privind neorînduielile din Bucureşti la 3/15 august 1865. Şi, în acelaşi timp, o atitudine de extremă politeţă, chiar prevenitoare, în raporturile personale, atitudine care, de altfel, era proprie lui Cuza în relaţiile cu toţi cei din jurul său.

Aceeaşi grijă de a apăra autonomia şi demnitatea ţării, acelaşi fel de a proceda, s-a adoptat şi în raporturile cu austriecii. Cînd aceştia, după dubla alegere din 5 şi 24 ianuarie 1859, refuză să recunoască noua situaţie, autorităţile româneşti reacţionează, ne mai admiţînd nici ele prezenţa unui delegat consular la operaţiile judiciare în legătură cu supuşii respectivi. În consecinţă, se interzice la Iaşi prezenţa dragomanilor în camera de chibzuire, iar la Bucureşti — accesul în sala de judecată a „căprarilor", adică a agenţilor executori consulari înarmaţi. Cînd, mai tîrziu, spre finele anului, are loc, la Burdujeni, o încălcare a hotarului de către austrieci, ea este respinsă cu forţa de către comandantul român al acelui punct de graniţă. Legea patentei, care prevedea impozitul ce trebuia plătit de toţi cei ce exercită vreun meşteşug sau comerţ, se aplică de guvernele române nu numai meşteşugarilor şi negustorilor români, dar şi acelora ce erau supuşi străini, deci şi supuşilor austrieci. Cu toate că organele chezaro-crăieşti au protestat, că viceconsulul de Brăila a considerat această impunere drept „arbitrară", iar guvernul austriac a reclamat cazul Porţii, totuşi autoritatea de stat românească nu s-a lăsat intimidată, a per-

sistat în aplicarea impunerii şi, în cele din urmă, reclamanţii au trebuit să admită noua situaţie. La fel s-a întîmplat şi cu legea privind prestaţia, adică munca sau echivalentul în bani pentru întreţinerea drumurilor. Şi aici s-au ridicat proteste în sensul că supuşii străini n-ar trebui impuşi ; în cele din urmă însă, reprezentanţii Puterilor au convenit, mai întîi cei din Iaşi (2/14 iunie 1861), apoi, mai tîrziu, cei din Bucureşti. După cum, înainte de Unire, în timpul alegerilor pentru Divanurile Ad-hoc, Austria ne-a fost ostilă, tot aşa, şi după Unire, ea a persistat în această atitudine, atitudine care — chiar dacă nu întotdeauna făţişă şi categorică — ne-a servit însă în oarecare măsură faţă de turci. Cînd aceştia din urmă, faţă de înzestrarea armatei române cu arme noi, întreabă pe N. Bordeanu, girantul agenţiei noastre la Constantinopol — Negri era în drum spre ţară — de rostul unei asemenea măsuri, primesc răspunsul că noile arme sînt destinate să înlocuiască pe cele vechi şi să împiedece o încercare a Austriei de a ne anexa.

Grija pentru apărarea autonomiei şi demnităţii ţării se constată deopotrivă şi în raporturile cu Rusia. Cînd în septembrie 1859, viceconsulul rus din Ismail reclamă atît direct lui Cuza, cît şi ministerelor de Externe şi Interne, o serie de cazuri petrecute în localitate, Consiliul de miniştri al Moldovei, întrunit la 15 ale lunii, cercetînd aceste cazuri, constată că autorităţile moldovene locale au procedat „în regulă". Mai semnificativă, sub acest raport, este împrejurarea din septembrie 1861, în le-

gătură cu maiorul Constantin Duca, supus rus, fost preot și fost voluntar în armata țaristă în timpul războiului Crimeii. Supărat din cauza unui proces intentat în fața instanțelor ieșene, el a insultat și a amenințat pe ministrul de justiție C. Rolla, chiar în cabinetul acestuia și, apoi, cînd autoritățile au trimis să-l aresteze pentru ultraj în exercițiul funcțiunii, el s-a baricadat împreună cu un tovarăș al său, în camera hotelului la care trăsese și a ucis, prin sabie și glonț, doi soldați veniți să-l ridice. Cu toată rezistența opusă, în cele din urmă, a fost arestat și trimis în judecată. Condamnat la moarte — cînd mai îndrăznise cineva să pronunțe o asemenea sentință împotriva unui ofițer al țarului ! — el a scăpat totuși de execuție, deoarece Cuza, după această satisfacție dată opiniei publice, și-a exercitat dreptul de grațiere, dispunînd totdeodată expulzarea vinovatului. Apărînd demnitatea statului român, Cuza nu putea, evident, să-și atragă dușmănia puternicului vecin.

Atitudinea fermă în fond, politicoasă în formă, față de Austria și de Rusia, s-a văzut și cu prilejul azilului politic pe care l-am dat revoluționarilor unguri și polonezi ; aceștia au avut posibilitatea fie să se adăpostească la noi, fie, străbătînd teritoriul nostru, să treacă spre centrele lor de adunare. La 7/19 octombrie 1860, consulul general austriac din Iași trimite o notă lui Mihail Kogălniceanu, prim-ministru și ministru de interne al Moldovei, în care se

plînge de asistența acordată de autoritățile moldo-valahe emigraților unguri ; aceștia, traversînd Principatele, se duc la Galați, de unde se îmbarcă pentru Italia, spre a forma o legiune destinată să revoluționeze Ungaria. Consulul imperial din Galați a protestat pe lîngă autoritățile locale și a cerut energic încetarea sprijinului acordat acestor emigrați. În același sens, el, consulul general din Iași, se plînge acum guvernului Moldovei și protestează în chip formal împotriva oricărei conivențe în favoarea zișilor emigrați. Kogălniceanu informează imediat despre această notă pe Cuza și-i arată părerea sa : guvernul să răspundă că a căutat să păstreze totdeauna cele mai bune relații cu Austria, satisfăcîndu-i cererile drepte ; el aplică scrupulos convenția de extrădare în ce privește criminalii și dezertorii, respectînd însă vechiul principiu, valabil în Principate, *de a nu extrăda pe refugiații politici.*

La fel, și refugiații politici polonezi au fost primiți pe teritoriul nostru sau li s-a dat putința să tranziteze pe la noi, îndreptîndu-se fie spre Constantinopol, fie invers, spre Polonia. Cînd consulul rus din Iași se sesizează de activitatea acestor refugiați, scriind atît șefului său, consulul general rus din București, cît și autorităților moldovene și reclamă extrădarea sau internarea lor, Cuza dă dispoziții să fie preveniți amintiții refugiați spre a putea pleca unde vor, nestînjeniți, dîndu-li-se celor săraci și mijloace de transport.

CUZA ŞI ROMÂNII DIN TRANSILVANIA. ULTIMUL AN DE DOMNIE

Cuza şi românii din Transilvania. Cuza a fost de la începutul domniei preocupat de soarta românilor de peste Carpaţi şi a căutat să-i sprijine în tot felul. În scrisoarea pe care o trimite, la 2 mai 1859, agentului Sardiniei la Constantinopol, el îi declară că urmăreşte „a asigura soarta, buna stare şi libertatea a tot ce poartă numele de român". În mintea lui, ca şi în mintea reprezentanţilor celor mai aleşi ai generaţiei de la 1848, ţinta finală era unirea tuturor românilor într-un singur stat; începutul se făcuse la 24 ianuarie 1859; urmarea avea să vină, mai devreme sau mai tîrziu. După proclamarea oficială a regatului Italiei, care cuprindea înlăuntrul hotarelor sale cea mai mare parte a naţiunii italiene, Cuza scria, în martie 1861, regelui Victor Emanuel al II-lea, următoarele: „Italienii, care sînt fraţii noştri mai mari, şi-au atins scopul înaintea noastră. Departe însă de a-i pizmui, salutăm, dimpotrivă, izbînda lor ca o chezăşie şi o nădejde pentru viitorul nostru". Şi străinii îşi dădeau seama de ceea ce constituia ţinta finală a domnului Principatelor Unite. Comentînd întărirea situaţiei lui Cuza, generalul ungur Klapka, care purtase la Bucureşti tratative în sensul sprijinirii compatrioţilor săi ce urmau să se ridice

împotriva Austriei, ajunge la o concluzie caracteristică : „Succesul acestei întăriri îi va da o mai mare ambiție. Dorințele sale vor spori, ideea unei Dacoromânii va încolți în mintea sa și va avea poate șanse de reușită". Iar agentul ungur de la Belgrad, Ludvigh, referindu-se la convenția încheiată de Klapka, nu-și ascunde aprehensiunea : „Nu mă părăsește îndoiala că planul... de a pătrunde în Transilvania ascunde intrigi daco-române pentru a anexa Transilvania României".

Evident Cuza își dădea seama de toate greutățile pe care le comporta împlinirea grandiosului ideal care era Unirea tuturor românilor într-un singur stat. O deosebită prudență se impunea, dată fiind atitudinea în genere ostilă a Austriei, precum și posibilitatea unei înțelegeri a acesteia cu Rusia. El se limitează deci la acțiuni care, pe de o parte, să nu pună în primejdie „Principatele Unite", iar pe de alta să ajute pe românii de peste Carpați. În convenția cu Klapka se prevedeau o serie de dispoziții în favoarea acestora din urmă: în primul rînd *egalitate* de drepturi, apoi „autonomia comunelor și comitatelor ; locuitorii comitatelor cu populație mixtă se vor înțelege amical între ei asupra limbei oficiale de adoptat (maghiara, sîrba sau româna)" ; independență completă în ce privește cultele și instrucțiunea publică, trupe separate române și sîrbe ; egalitate completă în armată sub raportul accesului la toate gradele. Iar cînd, mai tîrziu, în audiența din 28 mai 1863, un nou trimis al ungurilor, generalul Türr, cere sprijinul Româ-

niei într-o eventuală ofensivă italiană contra Austriei, Cuza îi răspunde : „N-aș putea contribui la ridicarea (răscoala) Ungariei înainte de a ști cu deplină siguranță că maghiarii s-au înțeles în sfîrșit cu românii de dincolo de Carpați", adică le-au acordat acestora drepturile lor legitime.

Dar dacă o acțiune directă de eliberare, prin forța armelor, n-a fost cu putință în timpul domniei sale, Cuza a arătat, pe alte căi, sentimentele ce purta românilor din Transilvania. Tuturor acestora, vîrstnici sau tineri, care veniseră sau veneau în țară le arăta prețuire și căuta să-i ajute. Simion Bărnuțiu a fost numit profesor la Universitatea din Iași și i s-a oferit în mod insistent să fie primul ei rector. George Barițiu, care ședea la Brașov, a fost numit director general al școlilor din Moldova, post pe care el însă nu l-a putut primi. Lui Al. Papiu-Ilarian i se încredințează postul de procuror general la Curtea de Casație ; în octombrie 1863, el devine apoi ministru de justiție în guvernul prezidat de Mihail Kogălniceanu. Studenților transilvăneni li se dau burse și ajutoare. Citățm astfel cazul tînărului Ioan Miron, absolvent al Colegiului complet din Blaj, pe petiția căruia Cuza pune următoarea rezoluție : „Recomandăm Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, spre a essamina testimoniile scolastice ce posedă petiționarul și, încredințîndu-se de aptitudinea sa și dorința ce esprimă de a învăța, să-i vie în ajutor, spre susținere și încurajare". Pe temeiul rezoluției domnești, directorul Ministerului invită Universitatea din

București „ce-l avea în vedere la regularea burselor de ajutoruri". Pentru alți doi români transilvăneni, Miron Valentin și Stroia Gregoriu, absolvenți „a șapte clase gimnasiale" și care, potrivit rezoluției ministrului instrucțiunii, fuseseră primiți la Școala de Medicină, face o intervenție, la 25 septembrie 1864, însuși directorul școlii, Carol Davila, și solicită pentru ei „un ajutor special din capitolul 21, paragraful 3", spre a-și putea continua studiile la amintita școală. Ministrul de resort, N. Kretzulescu, le acordă „cîte galbeni trei pe lună, pe trimestru din urmă al anului corent". Tot Davila intervine, la 4 noiembrie 1864, și reînnoiește cererea, la 2 decembrie, pentru alți doi studenți români din Transilvania și anume Drăghici C. și Ratz Augustin", absolvenți a 8 clase gimnaziale și bacalaureați, care fuseseră, de asemenea, pe baza rezoluțiilor ministeriale, înscriși „între ceilalți elevi civili ai școalei". Adăugăm și cazul studenților bucovineni Vasile Burlă, Vasile Bumbac și Ioan Boliga, din clasa a șaptea gimnazială, cărora li se dă „cîte 30 galbeni subvențiune pe an", ca să-și continue studiile. Școlile românești din Brașov și biserica Sf. Nicolae de acolo primesc un important ajutor bănesc din partea celor două ministere de Culte și Instrucțiune Publică, din București și Iași. Începutul îl face în 1859, la inițiativa lui Cuza, guvernul moldovean ; în 1860 se adaugă subvenția munteană de 500 de galbeni ; suma globală este, în cele din urmă, de 2 000 de galbeni, adică 64.000 de lei vechi, așadar un ajutor substanțial.

Fraţii din Transilvania îşi dădeau seama de sentimentele pe care le avea Cuza faţă de ei. De aceea îi purtau un adevărat cult ; un cărturar al lor, Al. Papiu-Ilarian, afirma într-un memoriu, că românii de peste munţi „bărbaţi şi femei, bătrîni şi tineri, toţi ar fi gata să moară pentru domnul Cuza". Şi adresîndu-se acestuia, încheia prin cuvintele înflăcărate : „O principe şi doamne al Românilor ! Fie ca să vă steie în ajutor geniul naţiunii române, să răzbunaţi cu înţelepciune moartea lui Mihai Viteazul şi să fiţi executorul fericit al planului celui mai mare domn şi român ce a avut vreodată Dacia lui Traian".

Sfîrşitul domniei lui Cuza. Îndată după decretarea legii rurale, şi anume între 16 şi 28 august, stil vechi, 1864, Kogălniceanu întreprinse o călătorie în regiunea de nord-vest a Munteniei şi în Oltenia, pe de o parte, spre a-şi da seama de ecoul legii şi eventual de primele reacţii ostile, pe de alta, spre a inspecta administrativ capitalele judeţelor străbătute. Ecoul este, evident, extrem de favorabil ; primirea ce i se face pretutindeni lui Kogălniceanu, dar în special în Craiova, e impresionantă. Cu toate că a fost bine intenţionată, cu toate că, în orice împrejurare în care s-a lăudat legea rurală şi în primul rînd la banchetul din Craiova, Kogălniceanu a trecut tot meritul şi toate laudele asupra lui Cuza, totuşi, pînă la urmă, această călătorie se dovedi inoportună sau — ca să întrebuinţăm însuşi calificativul lui Kogălniceanu

— „nenorocită" : ea fu începutul răcelii dintre domn și primul ministru, a neîncrederii celui dintîi față de cel de-al doilea, bănuit că vrea să-și aroge meritul legii și să-și facă popularitate în dauna lui Cuza. În special adversarii lui Kogălniceanu — și erau destui, începînd cu Nicolae Kretzulescu, fostul prim-ministru și dorind să fie din nou, și Baligot de Beyne și isprăvind cu girantul agenției din Constantinopol, Nicolae Bordeanu, și cu titularul agenției din Belgrad, Theodor Callimachi, ca să nu mai pomenim de moșierii expropriați — s-au folosit de acest prilej ca să-și întețească atacurile. Printr-o scrisoare trimisă lui Cuza la 10/22 septembrie — scrisoare care constituie un model de argumentare și demnitate politică — Kogălniceanu izbutește pentru moment să înlăture atmosfera de suspiciune, domnul răspunzîndu-i printr-un mesaj încurajator și binevoitor. Criza de neîncredere e înlăturată deocamdată ; ea se va manifesta însă din nou, peste cîteva luni, în ianuarie 1865, cînd va duce la demisia guvernului Kogălniceanu, cel mai însemnat guvern al lui Cuza și unul dintre cele mai însemnate din întreaga istorie modernă a poporului nostru.

Între timp, au loc alegerile de deputați, la 24—25 noiembrie stil vechi 1864 ; candidații guvernului — și între ei erau și foști clăcași, apoi răzeși și moșneni — reușesc în marea majoritate a locurilor ; Costache Negri e ales în nu mai puțin de șase orașe, la București, Iași, Galați, Craiova, Tecuci și Ismail, optînd pentru

Galați, pe care îl reprezentase, alături de Cuza, și în Divanul Ad-hoc moldovean.

În răstimpul dintre decretarea legii rurale și deschiderea noii Camere, apar o serie de legi noi, dintre care relevăm : 1) legea introducerii sistemului de măsuri și greutăți metrice (15/27 septembrie), aplicarea ei urmînd a avea loc la 1/13 ianuarie 1866 ; 2) legea Camerelor de comerț ; 3) legea înființării Școlii de poduri și șosele, predecesoarea Politehnicii din București ; ca model a servit școala corespunzătoare din Franța ; 4) legea exproprierii pentru cauze de utilitate publică ; 5) legea asupra instrucțiunii ; 6) Codul civil (4/16 decembrie 1864) ; alcătuit în primul rînd pe temeiul codului Napoleon, utilizînd și codul civil italian, cuprinzînd și unele prevederi ale vechiului drept românesc, el s-a pus în aplicare, ca și legea măsurilor și greutăților, după un an, răstimp în care atît magistrații, cît și avocații să-l studieze, iar publicul să ia cunoștință de el. Codul civil cuprindea cîteva dispoziții progresiste care au fost relevate ca atare de către presa străină : instituia căsătoria civilă, singura obligatorie, cea religioasă devenind facultativă ; instituia, de asemenea, divorțul civil, în locul celui religios ; prevedea apoi modalitățile acordării progresive de drepturi politice evreilor, ceea ce provocă puternice manifestații de bucurie și recunoștință din partea populației evreiești a țării. Odată cu codul civil a fost promulgat și codul de instrucție criminală sau codul penal ; trebuie subliniat că el nu mai prevedea pedeapsa cu moartea, care existase de

la începutul statelor românești. Alături de aceste legi, care însemnau tot atîtea contribuții la organizarea și consolidarea statului român modern, un singur deziderat care nu se poate realiza, din cauza implicațiilor externe : acela al instituirii unei decorații românești. Încă din 1859 se gîndise Cuza, la sugestia lui Vasile Alecsandri, să înființeze „Ordinul jerbei de aur". Dar gîndul lui nu s-a realizat, deoarece Poarta considera instituirea unei decorații românești drept o manifestare de independență și de suveranitate. O nouă încercare, în 1861, a avut aceeași soartă. O a treia încercare are loc în 1864 : la 1/13 septembrie Cuza scrie lui Negri, anunțîndu-l că a hotărît în principiu instituirea unui ordin național ce va fi numit „Ordinul Unirii" și arătîndu-i cum trebuie să prezinte acest fapt oficialităților turcești. Iar, peste trei zile, la 4/16 septembrie, Kogălniceanu telegrafia lui Cuza, la Ruginoasa, că-i va trimite în curînd decretul decorației și noile modele ale ei, cu efigia principelui. Aceste modele sînt aprobate de către principe, totuși nu se ajunge nici de data aceasta la definitivare ; decretul care urma să fie publicat la 24 ianuarie 1865, nu mai apare. Același motiv — opoziția Porții — a împiedicat din nou realizarea primei decorații românești, care a servit totuși ca model pentru „Steaua României" din 1877.

Activitatea Camerii în prima lună a sesiunii se caracterizează prin votarea bugetului și alcătuirea răspunsului la mesaj. Era pentru întîia oară cînd se vota un buget înainte de aplicarea lui. Alcătuit cu grijă de ministrul finanțe-

lor, Ludovic Steege, el prevedea la venituri suma de 162 652 677 de lei, iar la cheltuieli 161 544 863 de lei, aşadar un excedent de 1 107 814 lei. Datoria publică se ridica la 28 162 584 de lei, relativ puţin, în raport cu bugetul. Comentînd aceste cifre, ziarul parizian „La France" arată în numărul său din 18 ianuarie, stil nou, că situaţia financiară justifică gestul capitaliştilor englezi care, în august 1864, au subscris de două ori cele 916 mii de lire sterline ale împrumutului român — împrumutul Stern. În răspunsul la mesaj se arăta însemnătatea actului de la 2/14 mai, se subliniau instituţiile şi legile cu care a fost înzestrată ţara de atunci încoace şi se insista asupra „marelui decret din 14 august" care desfiinţa claca şi împroprietărea pe ţărani. Precizînd că a votat bugetul pe 1865, răspunsul la mesaj se încheia prin făgăduiala concursului Camerii pentru noile legi ce i se vor prezenta. Toţi deputaţii, încorpore, înfăţişară lui Cuza acest răspuns, la 7/19 ianuarie, în mijlocul unui mare entuziasm. Senatul, la rîndul lui, înfăţişa răspunsul său la 13/25 ianuarie asigurînd pe principe de întregul său devotament.

Dar cu toate aceste succese — poate, în parte, tocmai din cauza acestor succese care făceau mulţi geloşi — zilele guvernului Kogălniceanu erau numărate. (Va avea dreptate Titu Maiorescu, formulînd mai tîrziu aforismul său : „Teme-te a doua zi după succes !"). Neculai Kretzulescu, care fusese înlocuit de Kogălniceanu, îi purta în fond pică succesorului

său şi, deşi ministru de justiţie în cabinetul acestuia din urmă, devenise centrul de raliere al tuturor nemulţumiţilor. Animozitatea dintre Kretzulescu şi Kogălniceanu, la început latentă, apoi tot mai accentuată, are prilejul să izbucnească, în cursul lunii decembrie 1864. Fostul domn, Grigore Ghica, lăsase, prin testament, un legat de 100 000 de franci nepotului lui Kogălniceanu. Acesta din urmă, în calitate de tutore al nepotului său, ceru şi obţinu de la Tribunalul Iaşi asigurarea dobînzilor legatului din veniturile moşiei Leova pe care o administra văduva lui Grigore Ghica. Împotriva acestei hotărîri se ridică ministrul de justiţie, Kretzulescu, anulînd-o la 2/14 decembrie printr-un ordin telegrafic. Faptul constituia însă o depăşire a atribuţiilor sale de ministru, deoarece numai Curtea de Casaţie putea anula hotărîrea tribunalului. Aducînd toate acestea la cunoştinţa lui Cuza, Kogălniceanu îl roagă, la 11/23 decembrie, să-l oblige pe Kretzulescu să revoce ordinul ce a dat. Spectacolul dezbinării publice dintre primul ministru şi ministrul său de justiţie era penibil. Dar Kretzulescu nu era singurul ministru ostil. Nici Ludovic Steege nu manifesta multă simpatie pentru şeful guvernului. În telegrama confidenţială pe care el o trimisese, la 14/26 septembrie 1864, lui Cuza, plîngîndu-i-se de lipsa unui regulament al legii rurale şi de felul cum Kogălniceanu suplineşte această lipsă prin circulare succesive care însă se contrazic, Steege încheia, declarînd că nu poate urma, în această goană,

pe președintele Consiliului și rugînd ca să fie numit la Finanțe, în locul său, un telegar mai iute. Este semnificativ că acei care preludează, prin demisia lor din 21 ianuarie, stil vechi, 1865, la căderea de la guvern a lui Kogălniceanu sînt tocmai Kretzulescu și Steege. Poate că ceea ce a făcut să se precipite deznodămîntul, a fost informația pe care Iordache Lambrino, prefectul de Tutova și cumnatul lui Cuza, o trimite acestuia la 7/19 ianuarie 1865. „Prin Vălahia și pi la Focșani — îi scrie el din Bîrlad — audu cum că s-au trimis portreturile domnului ministru Kogălniceanu spre a li împărți pi la comuni.“ Această informație întărea bănuiala că primul ministru urmărește pe toate căile să-și facă o popularitate maximă pentru scopuri care nu se cunosc, dar pe care răuvoitorii nu se sfiau să le identifice cu dorința de domnie. Era, evident, o bănuială lipsită de orice temei, absurdă, dar nu-i mai puțin adevărat că orice calomnie, chiar cea mai neroadă, lasă întotdeauna o urmă. Oricare vor fi fost motivele care au alimentat bănuiala și neîncrederea lui Cuza față de primul său sfetnic, cert este că în a doua jumătate a lunii ianuarie 1865 se ajunge la un deznodămînt. La 21 ianuarie, stil vechi, își dădu demisia din guvern N. Kretzulescu și L. Steege — desigur cu știrea, eventual chiar sugestia lui Cuza. La 23 ianuarie își dau demisia din Cameră deputații Aricescu și Tell, primul pentru că, din ordinul primului ministru, care nu voia atîțarea spiritelor, se redase trunchiat în procesul verbal al ședinței

o cuvîntare pe care o rostise, cel de al doilea din solidaritate cu primul. Iar cînd, în legătură cu aniversarea lui 24 ianuarie, Kogălniceanu prezintă un decret de amnistie a tuturor avertismentelor primite de presă după 2/14 mai 1864, Cuza refuză să-l semneze. Ceea ce are ca urmare demisia primului ministru (26 ianuarie, stil vechi, 1865). A fost aceasta, incontestabil, o eroare politică a lui Cuza. El nu trebuia să se separe atît de repede de principalul său colaborator, de cel cu ajutorul căruia putuse realiza marile reforme și a cărui puternică personalitate era o garanție împotriva uneltirilor adversarilor. O eroare similară va face el, peste un an, la 30 ianuarie, stil vechi, 1866, cînd se va separa de cei doi ostași ce-i erau devotați, generalul I. Em. Florescu, ministru de interne, și generalul Savel Manu, ministrul de război, rămînînd astfel singur, fără apărare, în fața complotiștilor din noaptea de 11 februarie.

Președintele noului guvern, C. Bosianu, nu se putea compara, nici pe departe, sub raportul personalității, cu predecesorul său. Condusese, pînă la numirea ca prim-ministru, lucrările Consiliului de Stat ; avea o bună pregătire de jurist — își luase doctoratul în drept de la Paris — dar n-avea celelalte însușiri necesare omului de stat. De fapt, ministerul prezidat de el a fost un minister de tranziție, fiind înlocuit, după patru luni și jumătate, la 14/26 iunie 1865, de ministerul N. Kretzulescu. Sub noul guvern, în care generalul Ion Em. Florescu

ocupa importantul minister al Internelor, opoziția începe să se miște. Încă la 3/15 aprilie, pe timpul guvernului Bosianu, Baligot de Beyne anunțase pe Cuza, la Ruginoasa, că ea își strîngea rîndurile și releva întrevederile lui Gheorghe Știrbei, fiul fostului domn. Prin presă, era greu opoziției să se manifeste ; pentru articole considerate sedițioase, fuseseră suprimate foile „Buciumul“ și „Nichipercea“ ; mai tîrziu, la 3/15 iulie, se va suprima, pentru același motiv, „Opoziția unea națională“, iar la 27 august/8 septembrie „Epoca“. Nici „Conștiința națională“ care înlocuise „Românul“ lui C. A. Rosetti, nu putuse nici ea rezista ; la 6 iunie, stil nou, se comunica din București la Paris moartea ei „subită“. Neavînd, deci, ca mai înainte, putința de a acționa prin presa internă, opoziția recurse, pe de o parte, la metoda conspirativă, pe de altă parte, la presa clandestină și la cea străină. Se atribuiau lui Cuza, în această presă străină, tot felul de intenții : de a rupe legăturile cu Poarta, de a se proclama rege și de a institui dinastia sa ereditară. Ultima intenție părea a-și găsi o justificare în adoptarea la 11/23 mai 1865 de către Cuza a primului dintre cei doi copii — Alexandru și Dumitru — pe care-i avusese, extramarital, cu Maria Obrenovici, născută Costin Catargiu, văduva principelui sîrb Efrem ; cel de al doilea fiu va fi adoptat la 5/17 noiembrie același an. În realitate, niciuna din aceste intenții nu corespundea realității ; departe de a se gîndi să asigure fiului său mai mare succe-

siunea la tron, principele — acum că marile reforme avuseseră loc — începuse să ia în considerare, dimpotrivă, eventualitatea unei renunțări la domnie spre a da putință îndeplinirii și a ultimului deziderat exprimat de divanurile ad-hoc.

Deocamdată, Cuza se pregătea să plece în străinătate, la Ems, în Germania, spre a urma o cură, sănătatea sa lăsînd de dorit în ultimul timp. De această absență din țară se folosește opoziția pentru a organiza o încercare de răsturnare. Pretextul exista : pe de o parte, starea de nemulțumire a precupeților de fructe și legume din București pe care o recentă ordonanță a primăriei îi obliga să nu mai practice comerțul ambulant, ci să închirieze gherete ; pe de alta, nemulțumirea negustorilor de tutun care se vedeau lezați, prin aplicarea, începînd de la 1/13 august, a legii monopolului. În dimineața zilei de 3/15 august izbucnește tulburarea. Precupeții din piață se năpustesc asupra gheretelor, le sfarmă și le dau foc, atacă apoi sediul primăriei, aflător atunci chiar în gura pieții, îl devastează și ard arhiva sau o aruncă în Dîmbovița. Răzmerița începea să ia proporții, cînd interveni oștirea. Generalul Florescu care-și dădea seama că o asemenea răzmeriță, neoprită la timp, putea lesne degenera într-o mișcare gravă, dădu ordin trupei să tragă și aceasta execută ordinul. Mulțimea se împrăștie, lăsînd pe teren vreo 20 de morți și mulți răniți. Consiliul de Miniștri exprimă mulțumiri armatei, dispuse arestarea a o sumă

de suspecți — presupuși inspiratori ai mișcării — între care personalități proeminente ale liberalilor radicali ca Ion. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Eugen Carada etc., și informă telegrafic pe Cuza de cele petrecute. Acesta-și întrerupse imediat cura și se întoarse în țară unde, cu prilejul zilei sale onomastice, 30 august, stil vechi, dădu o amnistie ; de altfel cei arestați fuseseră puși în libertate, ancheta neizbutind să descopere o dovadă de vinovăție, ca instigatori sau autori morali. Cuza dădu și un răspuns foarte argumentat și foarte demn scrisorii marelui vizir care exagerase importanța răzmeriței, calificînd-o drept „expresiunea brutală a unei nemulțumiri generale" ; răspunsul său fu aprobat de marea majoritate a opiniei publice. La 5/17 decembrie 1865, Parlamentul își începu o nouă sesiune. Mesajul lui Cuza, enumerînd realizările înfăptuite în ultimul timp — între care convențiile telegrafice încheiate cu țările vecine și aderarea la convenția telegrafică internațională de la Paris — precum și aprobarea de către țară a răspunsului dat Porții în legătură cu răzmerița din august, se încheie prin următoarele cuvinte : „Eu voiesc să fie bine știut că niciodată persoana mea nu va fi nicio împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul public la a cărui așezare am fost fericit a contribui. În Alexandru Ioan I, Domn al României, Românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care au proclamat în Adunarea Ad-hoc și Camera electivă a Moldovei

marile principii ale regenerației României și care, fiind domn al Moldovei, declară oficialmente Înaltelor Puteri garante cînd primia și coroana Valahiei, că el primește această îndoită alegere ca expresia neîndoelnică și statornică a voinței naționale pentru unire — însă numai ca un depozit sacru".

Ce l-a determinat pe Cuza să facă această declarație finală din mesaj, declarație pe care o schițase în ședința Consiliului de Miniștri, prezidată de el, la 2/14 decembrie ? Este evident că *nu interesul personal* — acesta ar fi trebuit să-l împingă a consolida tronul și a întemeia o dinastie — ci *patriotismul* său, patriotism care-i determinase toate marile acțiuni de pînă atunci. La acest mobil principal se vor fi adăogat și altele, secundare. Va fi fost oboseala : de șapte ani lupta necontenit nu numai împotriva conservatorilor egoiști și îndărătnici, dar și a radicalilor teoreticieni și flămînzi de putere ; va fi fost și greutatea de a găsi administratori destoinici care să rezolve criza financiară, o racilă a întregii domnii ; va fi fost, în sfîrșit, starea sănătății : astma de care suferea, la care se adăugaseră, de cîțiva ani, tulburări ale ficatului, maladie ce-i va grăbi și sfîrșitul, la 53 de ani. Oricum se vor fi dozat aceste motive secundare în raport cu mobilul principal, cert este că impresia produsă de partea finală a mesajului a fost considerabilă. Asupra prietenilor și devotaților lui Cuza, ea a avut un efect deprimant, arătîndu-le că domnul nu intenționa să-și apere tronul, ci,

dimpotrivă, era gata să-l părăsească. Asupra adversarilor, adică, în primul rînd, asupra „coaliției monstruoase", ea servi, invers, ca un stimulent, ca un îndemn să-și intensifice acțiunea pentru înlăturarea lui Cuza. Pentru a-și atinge scopul, șefii coaliției căutară să cîștige de partea lor pe cîțiva dintre comandanții de unități militare din București. Spre a adormi scrupulele de conștiință ale acestora, complotiștii invocară, mai întîi, realizarea dezideratului exprimat de divanurile Ad-hoc: prinț străin, dintr-o dinastie apuseană, apoi o serie întreagă de argumente privind atît sistemul de guvernămînt, cît și viața personală a lui Cuza. Dacă acelea privind sistemul de guvernămînt nu erau fundate — Cuza recursese la lovitura de stat spre a putea realiza reformele dorite de națiune — apoi criticile în legătură cu anturajul principelui — „camarila" al cărui exponent, Cezar Librecht, utilizase influența lui spre a se îmbogăți — și cu legătura lui extramaritală puteau impresiona. Fură deci cîștigați amintiții comandanți — între ei colonelul N. Haralambie care, după reușita complotului, va intra în locotenența domnească, D. Cretzulescu, frate cu însuși prim-ministru, precum și maiorul D. Lecca, comandantul gărzii palatului. În noaptea de 11 februarie 1866, mult după miezul nopții, complotiștii intrară în palat unde Cuza, fără să se opună, iscăli actul de abdicare. Condus mai întîi în casa unui devotat al lui C. A. Rosetti, apoi la Cotroceni, Cuza părăsi Bucureștii, tot noaptea, — mult se fereau com-

plotiștii de lumina zilei — îndreptîndu-se spre Brașov. În momentul plecării — de față fiind locotenența domnească și noul guvern în care maiorul Lecca era ministru de război — Cuza găsi, în patriotismul său, puterea de a face următoarea urare : „Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine decît cu mine“ și încheie prin cuvintele : „Să trăiască România“ !

ULTIMII ANI AI VIEȚII. AMINTIREA LUI CUZA ȘI JUDECATA ISTORIEI

După un scurt popas la Brașov, Cuza plecă mai departe la Viena unde ziarele din dimineața zilei de 3 martie, stil nou, îi anunțară sosirea. Urmă o scurtă vizită la Milano, apoi o ședere mai lungă, de peste un an, la Paris. El nu se va stabili însă definitiv în acest oraș, ci va prefera Viena unde cumpără, cu 75 000 de fiorini, o villă pe Hirschengasse (ulița Cerbului), în cartierul Ober-Döbling, villă în care se și mută la 10 august 1867. În harta acestui cartier și a celor vecine, apărută în 1869, villa figurează, la numărul 28, pe amintita uliță, ca „Villa Cusa" ; așadar proprietatea poartă acum, în publicația oficială amintită, numele celui ce-o achiziționase cu doi ani mai înainte. În această villa are loc, la 24 aprilie, stil nou, 1868, întrevederea dintre Cuza și ambasadorul Franței la Viena, ducele de Grammont. Întrevederea, cerută de ambasador, a durat două ore și jumătate și a dat prilej fostului domn să arate, odată mai mult, patriotismul care însuflețea toate acțiunile lui. Întrebat dacă ar fi dispus să-și reia tronul — Franța nu era mulțumită de felul cum acționa Carol I în România, înlocuind influența franceză prin cea prusiană și se gîndea, în eventualitatea unui

război cu Prusia, să aibă un principe devotat ei la Dunărea de Jos — Cuza răspunde textual : „Orice s-ar întîmpla, nu voi consimți niciodată a reintra în România printr-o intervenție străină, tot atît de puțin prin ajutorul Franței ca și prin acel al Rusiei. Nu aș voi să ajung altfel decît prin țară" — adică prin voința clar și liber exprimată a țării, așa cum se petrecuseră lucrurile la 5 și 24 ianuarie 1859. La insistența ducelui de Grammont ca fostul domn să revie pe tron, Cuza încheie prin următoarea declarație semnificativă : „Cît despre mine, nu voiesc cu nici un preț să reîncep misiunea de altă dată ; dar dacă aș vedea țara mea amenințată de o mare primejdie, dacă un mare interes românesc ar cere colaborarea mea, dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în acea zi aș fi gata, orice s-ar putea întîmpla".

Tot în această villă din Ober-Döbling, Cuza este vizitat, la 1 ianuarie 1870, de către un grup de studenți români din Viena, avînd în frunte pe Mihail Eminescu ; ei îi aduc omagiul tinerimii și sînt foarte bine primiți de fostul domn. Peste doi ani, în ianuarie 1872, găsim pe Cuza la Florența, unde cumpărase, lîngă „Poarta romană", o mică villă, cu grădină, villa care a și purtat apoi numele „Villino Cuza".

După o ședere de mai bine de un an în străinătate, fostul domn a dorit să se reîntoarcă în țară și să se așeze, ca simplu cetățean, la Ruginoasa, împreună cu familia sa. În acest scop, s-a adresat principelui Carol I, printr-o scrisoare datată 20 aprilie, stil nou, 1867. Carol, temîndu-și, pe bună dreptate, tronul și sfătuit

şi de foştii complotişti, deveniţi sfetnicii săi de încredere, refuză însă lui Cuza dreptul, normal, de a se reîntoarce în ţară. Nu face deci ceea ce făcuse Cuza care, domn fiind, îngăduise predecesorului său Barbu Ştirbei să vie din străinătate şi să se stabilească în ţară. Teama lui Carol şi a guvernului său era îndreptăţită : la foarte puţin timp după lovitura de la 11 februarie începe să se manifeste un puternic reviriment în favoarea lui Cuza. Primul indiciu în acest sens îl constituie petiţia colectivă a numeroşi ofiţeri ai armatei, în frunte cu generalii I. Em. Florescu şi S. Manu şi numărînd nu mai puţin de 7 colonei, 7 locotenenţi-colonei, 11 maiori, 38 de căpitani, 39 de locotenenţi şi 38 de sublocotenenţi, petiţie adresată principelui Carol I, îndată după înscăunarea acestuia, prin care-i cer să ia în considerare grava chestiune a ofiţerilor care au călcat în picioare onoarea militară şi datoria lor, comiţînd actul de la 11 februarie ; acest act este o pată indelebilă asupra întregii armate, care însă nu vrea să fie solidară cu făptaşii lui şi-şi proclamă, prin petiţia de faţă, inocenţa ei. Pus într-o situaţie grea — i se cerea să sancţioneze pe cei care, călcîndu-şi jurămîntul de credinţă, contribuiseră la înscăunarea sa ca domn — Carol eludează răspunsul normal, invocînd disciplina militară şi acoperă astfel pe complotiştii militari care au făcut toţi carieră în timpul domniei lui.

Un alt semn al stării de spirit din ţară a fost alegerea ca deputaţi a multora din foştii colaboratori ai lui Cuza, ei formînd în noua Cameră centrul. Mai mult chiar, la alegerea par-

țială din județul Mehedinți, la colegiul al IV-lea — al țăranilor — în ianuarie 1870, Cuza, lipsă fiind, este ales deputat. Votul se repetă peste trei luni, la 8/20 aprilie, cu același rezultat ; pe deasupra, Cuza este ales în același an și senator, la colegiul al II-lea din Turnu Severin. Dar fostul domn nu a dat urmare acestor manifestări repetate și a continuat să rămîie în străinătate. Motivul ni-l spune el însuși într-un concept de scrisoare din vara lui 1872 : nu vrea ca prezența lui să dea prilejul unei aventuri care să pericliteze interesele României.

La 12 mai, stil nou, 1873, Cuza sosea la Heidelberg, în Germania, și trăgea la hotelul Europa. Starea sănătății sale nu era bună — răcise, se pare, în timpul drumului, venind de la Florența — dar nu lăsa să se prevadă un sfîrșit apropiat. Se produse însă, brusc, o boală de inimă „ale cărei efecte — după mărturia Doamnei Elena — surprinseră pe medicii cei mai experimentați". Toate îngrijirile fură zadarnice : la unu și jumătate noaptea, la 15 ale lunii, stil nou, inima sa, obosită, încetă să mai bată. Pierea astfel, departe de țară, unul dintre cei mai mari fii ai ei, unul din cei care contribuiseră mai mult la înălțarea și întărirea patriei, la ridicarea și luminarea poporului. Trupul îmbălsămat al celui dispărut fu adus la Ruginoasa. Cînd trenul mortuar se opri în gară, o mulțime imensă era de față. Sicriul, de metal, fu coborît din vagon de șase țărani care, așezîndu-l pe năsălie neagră, îl purtară în biserică ; aici, la cele patru colțuri ale catafalcului făcură de

strajă doi țărani și doi ostași. După slujba înmormîntării, rosti Mihail Kogălniceanu cuvîntul de despărțire. Arătînd că Alexandru Ioan Cuza a simbolizat „renașterea României" și „conștiința națională", că „și-a ținut întotdeauna cuvîntul", că „era gata a-și sacrifica tronul, persoana sa, numai să-și apere țara de orice pericol", că numele lui e binecuvîntat de „trei milioane de locuitori pe care i-a făcut cetățeni", credinciosul său sfetnic a afirmat, cu deplină dreptate, că „nu greșalele lui l-au răsturnat" pe Cuza, „ci faptele [lui] cele mari". Aceste fapte mari „sînt nepieritoare". În vaerul de jale al mulțimii, trupul fu coborît apoi în mormînt; după șapte ani, rămășițele pămînteşti fură strămutate în cavoul din interiorul bisericii; astăzi, ele odihnesc alături de acelea ale lui Dimitrie Cantemir, în biserica „Trei Ierarhi" din Iași unde au fost aduse în timpul celui de al doilea război mondial, cînd linia frontului a trecut, cîtăva vreme, chiar pe la Ruginoasa; desigur însă că amintirea recunoscătoare a poporului român va face ca după restaurarea palatului domnesc de aci, astăzi terminată, locul de veșnică odihnă să fie tot la Ruginoasa, unde marele domn a avut singurele răstimpuri de liniște și destindere în cei șapte ani de încordare și de creație necontenită.

Chipul lui Cuza a crescut cu trecerea timpului. Cu toate că cele două partide de guvernămînt — liberalii și conservatorii — nu erau favorabile amintirii lui — ei doar îl îndepărtaseră brutal de pe tron — gesturile care arată că marele domn rămăsese în inima poporului

nu pot fi împiedicate ; ele se vor înmulți din ce în ce mai mult. Începutul îl fac însurățeii împroprietăriți pe moșia satului Scheulețul din județul Roman, care hotărăsc, în ziua de 16 noiembrie 1878, cînd primesc loturile respective, ca noua lor așezare să poarte numele de „Comuna Cuza Vodă". În 1880, două noi manifestări : a întemeietorilor Societății economice comerciale din Filioara, județul Neamț — de fapt o societate cooperativă rurală — care dau instituției lor numele domnului Unirii și hotărîrea unor gălățeni de a ridica, în orașul lor, o școală primară „Cuza Vodă" ; ea va fi inaugurată în toamna 1882, avînd, într-o nișă, bustul, comandat de doamna Elena și executat la Paris, al domnului. În deceniile următoare, numărul satelor noi sau vechi, care adoptă numele de „Cuza Vodă", e în continuă creștere. În 1936, potrivit indicațiilor nomenclaturii oficiale, existau nu mai puțin de 16 așezări rurale purtînd numele marelui domn. În același timp, în diferite orașe ale țării, bulevarde, străzi sau piețe sînt numite Cuza Vodă. Astăzi, în București, avem bulevardul Alexandru Ioan Cuza în sectorul I, nu mai puțin de șase străzi și o intrare numită Alexandru Ioan Cuza sau Cuza Vodă, în șase sectoare diferite, o stradă Elena Cuza în sectorul V, precum și Piața Unirii. La Craiova, la Brăila, la Rîmnicul Sărat, la Focșani și în alte orașe, una din străzile principale poartă numele domnului Unirii, iar la Iași există, — admirabil amenajată în ultimul deceniu, cu pavaj de marmură, granit și mozaic — Piața Unirii, cu statuia lui Cuza

Vodă, inaugurată în 1912. Dar alături de statuia din Iaşi, pe soclul căreia se văd chipurile sfetnicilor devotaţi Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, generalul Florescu şi Vasile Alecsandri, s-a ridicat o a doua la Craiova şi s-au înălţat busturi la Mărăşeşti, la Huşi, la Galaţi şi în comuna Grivita, lîngă Bîrlad. „Muzeul Unirii" la Iaşi, inaugurat la 24 ianuarie 1959, o secţie la recentul Muzeu de istorie al Republicii Socialiste România şi o alta la mai vechiul Muzeu Militar Central din Bucureşti păstrează impresionante şi mişcătoare mărturii în legătură cu viaţa şi opera marelui domn. Şi desigur capitala ţării va cinsti şi se va cinsti ridicînd în Piaţa Unirii statuia monumentală care să arate viitorimii recunoştinţa urmaşilor de astăzi faţă de marele înaintaş.

Judecata asupra lui Cuza Vodă se poate face azi „fără ură şi fără părtinire", după vechiul cuvînt al lui Tacit. A pierit ura celor loviţi de marile reforme din timpul domniei lui ; s-au potolit patimile ; nu e nevoie nici de părtinire, căci faptele vorbesc de la sine şi-i proclamă meritul. În 1881, Zoe Sturdza, sora lui Costache Negri, scria : „Principele Cuza va avea întotdeauna o pagină strălucitoare în istoria ţării sale. Căci dacă omul a avut slăbiciuni inerente sărmanei noastre naturi umane, suveranul a fost totdeauna integru şi pătruns de cel mai mare patriotism". Ne însuşim această judecată şi adăugăm că patriotismul nu numai că i-a arătat teoretic lui Cuza măsurile ce trebuiau luate spre ridicarea nivelului material, politic şi cultural al poporului, dar i-au dat şi puterea

sufletească necesară pentru a decide şi pune în practică aceste măsuri, luptînd împotriva unei opoziţii îndîrjite şi asumîndu-şi riscurile unei asemenea acţiuni. Cuza a fost, în fond, un mare revoluţionar al poporului român ; a urmărit statornic îndeplinirea programului revoluţiei de la 1848 şi a contribuit în chip esenţial la îndeplinirea unor puncte principale ale acestui program. A binemeritat astfel de la Patrie ; numele lui va rămîne înscris cu litere de aur în cartea istoriei poporului nostru, alături de numele marilor voievozi şi domni ai lui.

BIBLIOGRAFIE

(în ordine cronologică)

Documente

Arhiva Cuza Vodă de la Academia Republicii Socialiste România, 59 de volume cuprinzînd 8 537 de documente ;

Monitorul Oastei, anii 1860—1866, București ;

Anuar militar al oastei române pe anul 1864, București, f.a., 135 p. in 8° ;

Anuar militar al oastei române pe anul 1865, București, f.a., 115 p. in 8° ;

Acte și documente relative la istoria renașterii României, vol. VIII și IX, București, 1900—1901, 1167+ 626 p. in 8° ;

Documente privind Unirea Principatelor, vol. I—III, București 1959—1964 ;

Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, București, 1967, 424 p. in 8°.

Studii

A. D. XENOPOL, *Domnia lui Cuza Vodă 1859—1866*, București, 1930—1931 (formează vol. XIII—XIV din *Istoria Românilor din Dacia Traiana)* ;

CONST. C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a doua, București, 1970, 509 p. in 8°.

Căpitan NICOLAE UICĂ, *Istoricul Școalei militare de infanterie de la anul 1847—1911*, București, 1911, 212 p. in 8° ;

RENKO MLADENOVITCH, *Über den historischen Ursprung der südslavischen Staatsidee : Die zweite Regierung des Fürsten Michailo Obrenovitch III von Serbien (1860—1868)*, Novisad, 1922 ;

N. IORGA, *Istoria armatei românești*, vol. I—II, București, 1929—1930, 382 + 356 p. in 8° ;

W. G. EAST, *The Union of Moldavia and Wallachia 1859*, Cambridge, 1929, IX+229 p. in 8° ;

T. W. RIKER, *The making of Roumania. A study of an international problem 1856—1866*, Oxford-London, 1931, VIII+592 p. in 8° ;

GH. I. BRĂTIANU, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, în Rev. Ist. Rom., II (1932), p. 113—163 ;

R. V. BOSSY, *Agenția diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sîrbe sub Cuza Vodă*, București, 1934, 59 p. în 8° ;

R. V. BOSSY, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, 413 p. in 8° ;

General R. ROSETTI, *Un uitat : Generalul Ion Em. Florescu*, în *Mem. Secț. Ist. ale Acad. Rom.*, s. 3, t. XIX (1937), p. 1—31 ;

DAN BERINDEI, *Cuza Vodă și ordinul Unirii*, în *Rev. Ist. Rom.*, XVII (1947), 1—2, p. 98—106 ;

G. BARBU, *Carol Davila și timpul său*, București, 1958, 454 p. in 8° ;

DAN BERINDEI, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Liste de miniștri*, în *Rev. Arhivelor*, s. nouă, II (1959), 1, p. 147—163 ;

CONST. C. GIURESCU, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în *Studii*, XII (1959), 2, p. 149—157 ;

Studii privind Unirea Principatelor, București, 1960, 539 p. in 8° ;

VIRGIL CÎNDEA, *Un interior din vremea Unirii Principatelor*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, X (1963), p. 222—236 ;

VIRGIL IONESCU, *Mihail Kogălniceanu : Contribuții la cunoașterea activității și concepțiilor sale*, București, 1963, 382 p. in 8° ;

ILIE POPESCU-TEIUȘAN, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*, București, 1963, 202 p. in 8° ;

G. POTRA, *Petrache Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră 1799—1875*, București, 1963, 394 p. in 8° ;

G. BARBU, *Nicolae Kretzulescu*, Bucureşti, 1964, 277 p. in 8° ;
COSTIN KIRIŢESCU, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, vol. I, Bucureşti, 1964, 424 p. in 8° ;
G. ZANE, *La loi rurale de 1864 et l'héritage idéologique de l'an 1848*, în *Rev. Roum. d'Histoire*, 1964, 2, p. 213—225 ;
CONST. C. GIURESCU, *Alexandru Ioan Cuza la Viena*, în *Rev. Arhivelor*, IX (1966), 2, p. 139—143 ;
NICHITA ADĂNILOAIE, DAN BERINDEI, *Reforma agrară din 1864*, Bucureşti, 1967, 363 p. in 8°.
Reprezentanţele diplomatice ale României, vol. I, Bucureşti, 1967, articolele *Paris* (Dan Berindei) şi *Belgrad* (G. G. Florescu) ;
NIC. ŞERBĂNESCU, *150 de ani de la naşterea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Bis. Ort. Rom.* 88 (1970), p. 351—407 ;
Istoria învăţământului românesc din România, Bucureşti, 1971, 479 p. in 8°.

CUPRINS

Prefață 5
Alexandru Ioan Cuza. Viața lui înainte de domnie. Alegerea lui ca domn al Moldovei, apoi al Munteniei 7
Primii trei ani de domnie. Recunoașterea internațională a Unirii și definitivarea ei (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862) 22
Ecoul dublei alegeri 22
Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri 25
Măsuri de unificare a armatei și administrației. Pregătirea și realizarea Unirii depline 32
Anii de luptă constituțională. Guvernele Barbu Catargiu, Nicolae Kretzulescu, Mihail Kogălniceanu. Secularizarea averilor mănăstirești (24 ianuarie 1862 — 2 mai 1864) 42
Guvernul B. Catargiu 43
Guvernul Kretzulescu 47
Tranzitul armelor sîrbești 49
Încercarea de trecere a detașamentului polon. Ciocnirea de la Costangalia . 56
Atitudinea tot mai violentă a opoziției 60
Guvernul Kogălniceanu 66
Secularizarea averilor mănăstirești . 68
Domnia autoritară. Lovitura de stat. Legea rurală. Legea învățămîntului . . 79

Alexandru Ioan Cuza și armata. Apărarea autonomiei și demnității țării . . . 96
Cuza și armata 96
Apărarea autonomiei țării 115
Cuza și românii din Transilvania. Ultimul an de domnie 126
Cuza și românii din Transilvania . . 126
Sfîrșitul domniei lui Cuza . . . 130
Ultimii ani ai vieții. Amintirea lui Cuza și judecata istoriei 144
Bibliografie (în ordine cronologică) . 153

Redactor : Locot.-col. GH. STOEAN
Tehnoredactor : D. ANDREI

Bun de tipar 24.03.1973. Apărut 1973. Tiraj 19 230+150 exemplare. Hîrtie tip I A de 80 g/m². Format 32/70×90. Coli tipar 5+1 coliță tipo.

Tiparul executat sub comanda nr. 1/921 la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97. București Republica Socialistă România

Editura militară

1873-1973

100 de ani de la moartea domnitorului Alexandru Ioan Cuza

„Cuza a fost, în fond, un mare revoluționar al poporului român; a urmărit statornic îndeplinirea programului revoluției de la 1848 și a contribuit în chip esențial la îndeplinirea unor puncte principale ale acestui program. A binemeritat astfel de la Patrie; numele lui va rămîne înscris cu litere de aur în cartea istoriei poporului nostru, alături de numele marilor voievozi și domni ai lui."

Lei 5